

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE KÖPEK (İNANIŞ, UYGULAMA VE
ANLATILAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Züleyha TÜRKERİ BALTACI

Balıkesir, 2015

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE KÖPEK (İNANIŞ, UYGULAMA VE
ANLATILAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Züleyha TÜRKERİ BALTACI

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet AÇA**

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 200812511001 numaralı **Züleyha TÜRKERİ BALTACI**'nın hazırladığı **“TÜRK KÜLTÜRÜNDE KÖPEK (İNANIŞ, UYGULAMA VE ANLATILAR)”** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezi ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca **10.04.2015** tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına **OY BİRLİĞİ / ~~OY~~ ÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

Başkan **Doç. Dr. Metin ARKAN** İmza

Üye **Yrd. Doç. Dr. Hacıoğlu DURGUT** İmza

Üye **Prof. Dr. Mehmet AŞA** İmza

Üye.....İmza.....

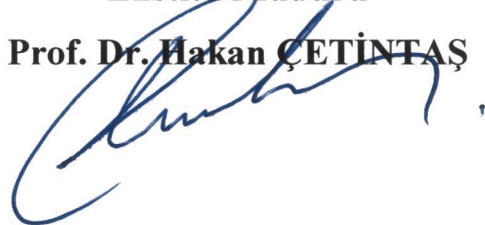
Üye.....İmza.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

28.04/2015

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

ÖN SÖZ

“Eşiğin bekçisi” köpek, kimi tartışmalara rağmen, genellikle insanlık tarihinde ilk evcilleştirilen hayvan olarak kabul edilmektedir. Arkeolojik bulgular, köpeğin dünyanın birçok bölgesinde birbirinden bağımsız olarak evcilleştirildiğini ve köpeğin evcilleşmesinin günümüzden 7.000 ile 15.000 yıl öncesine kadar dayandığını ortaya koymaktadır. Gerek avcı ve göçebe toplumlarda, gerekse tarımla uğraşan toplumlarda köpek, hem işlevselliği hem de insanlarla arasında olan bağ sebebiyle vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Tarih boyunca insanın vazgeçilmez bir parçası durumunda olan bu hayvan etrafında, tıpkı diğer canlı ve cansız varlıklar gibi, çeşitli inanış, uygulama ve anlatıların oluşması da kaçınılmazdır.

Türk ve dünya tarihine, folkloruna, mitolojisine baktığımızda da köpek etrafında düğümlenmiş çok sayıda inanış ve uygulamaya, hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda sıkça rastlamaktayız. Bu malzemelerin çoğu, ilk etapta bize anlamsız parçalar gibi görünse de bu veriler, mitolojik bağlamda incelendiğinde bütüncül bir yapıyla karşı karşıya kalmaktayız.

Bu malzemelerde köpek, karşımıza kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz özellikleriyle çıkmaktadır. Angelo de Gubernatis, **Zoological Mythology or The Legends of Animals** adlı eserinde köpeğin bu ikili görünümünü şöyle yorumlamıştır: “Köpek mitolojisi yorumlanması oldukça hassasiyet gerektiren bir mittir. Sıradan bir köpek, evin kapısı eşiğinde bekler durur, İki Açvinau’a (Rigvedalarda bulunan Vedic tanrılar) uygun olarak, mitolojik köpek de sabah ve akşam gökyüzünün kapısında bekler. O, kavranması zor bir fenomendir, ancak köpek mitinin asıl oluşumunda bir anlık süre belirleyicidir. Bu an geçip gittiği zaman, mit nitelik değiştirir. Köpek akşam alacakaranlığından bir an önce ve sabah alacakaranlığından bir an sonradır. Kısaca, o en aydınlık andaki alacakaranlıktır. Köpek gecenin kapısında beklediği için genellikle cenazeyi, cehennemi ve korkunç bir durumu çağrıştıran bir hayvandır; gündüzün kapısında beklediği için de uğurlu bir hayvanı sembolize eder.” (Gubernatis 1872: 18)

Tezimizde, köpek türü hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, tarih ve uygarlık bağlamında köpeğin yeri irdelenmiştir. Türkiye’deki halkbilim araştırmaları, köpeğe bugüne kadar kapsamlı bir şekilde yer vermemiştir. Tezimizde, köpeğe doğrudan ve dolaylı bir şekilde yer veren çalışmalara da değinilmiştir. Köpeğin Türk

dilindeki yansımaları deyim ve atasözleri de esas alınarak incelendikten sonra, kutsal kitaplarda ve dinlerde köpeğin ne şekilde yer aldığı üzerinde de durulmuştur. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde, köpeğin Türk mitolojisindeki yansımaları üzerinde tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak yazılı ve sözlü kaynaklardan derlediğimiz köpekle ilgili materyallerin ışığında, Anadolu ve diğer Türk bölgelerinin halk geleneklerinde-kültürlerinde köpekle ilgili inanışlar, uygulamalar ve anlatılar aktararak yorumlanmaya çalışılmıştır. Sözlü ve yazılı kaynakların sunduğu veriler ışığında ulaşılan sonuçlara, çalışmanın sonuç kısmında yer verilmiştir.

Bu vesileyle tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın sonlanmasına kadar, çalışmamın her aşamasında yardımını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Mehmet AÇA'ya, saha araştırmalarımnda yanımda olan sevgili eşim Mahir BALTACI'ya, çalışma süresi boyunca desteklerini esirgemeyip beni cesaretlendiren sevgili aileme, kaynak şahıslarıma ve zamanından aldığım canım oğlum Göktürk'e teşekkürlerimi arz etmek istiyorum.

ÖZET
TÜRK KÜLTÜRÜNDE KÖPEK (İNANIŞ, UYGULAMA VE
ANLATILAR)

Züleyha TÜRKERİ BALTACI

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet AÇA

2015, 181 sayfa

Köpeğin; Anadolu'da ve diğer coğrafyalarda yaşayan Türklerin kültüründeki inanışlara, uygulamalara ve anlatılara yansımalarının mukayeseli bir şekilde incelenmesini hedefleyen bu çalışma; Giriş, İlgili Alan Yazın, Yöntem, Bulgular ve Yorumlar, Sonuç ve Öneriler ile Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde çalışmanın problemi, amacı, önemi, varsayımı ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. "İlgili Alan Yazın" bölümünde, ilgili araştırmalar "Türkiye'de Yapılan Çalışmalar" ve "Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar" başlıkları altında ele alınmıştır. "Yöntem" bölümünde araştırmanın modeli, veri toplamada kullanılan araç ve teknikler, verilerin toplanması ve analizi hususları aktarılmıştır. "Bulgular ve Yorumlar" bölümü, dokuz kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda köpeğin kökeni, zoolojik sistemdeki yeri ve köpeklerin sınıflandırılması ele alınmıştır. İkinci kısımda köpeğin evcilleştirilmesi süreci, avcı-göçebe ve çoban toplumlarda köpek, tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda köpek ve modern toplumlarda köpek incelenmiştir. Üçüncü kısımda köpeğin Köktürkçe ve Eski Uygurca metinlerde, Karahanlı dönemine ait eserlerde, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve çağdaş Türk yazı dillerinde hangi sözcüklerle yer edindiğine ve bunların anlamlarına yer verilmiştir. Dördüncü kısımda Türkiye Türklerinin, Azerbaycan Türklerinin, Karaçay-Malkar Türklerinin, Türkmenlerin, Özbeklerin, Karakalpakların, Kazakların, Kırgızların, Uygurların, Tıvaların, Gagauzların, Kırım Tatarlarının, Kırım Karaylarının, Kazan Tatarlarının, Başkurtların, Çuvaşların ve Yakutların köpekle ilgili atasözlerine örnekler verilmiştir. Beşinci kısımda Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde köpeğin nasıl yer aldığı ve kutsal kitapların köpekle ilgili algılarının bu kitaplara inanan toplumlara ne şekilde yansıdığı ele alınmıştır. Altıncı kısımda köpeğin yaratılış mitlerinde Şeytan'la ve alt dünya ile bağlantılı

olarak karşımıza çıkışı incelenmiştir. Yedinci kısımda köpeğin Türk destan, masal, efsane ve halk hikâyelerindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. Sekizinci kısımda köpeğin Türklerin algı dünyasındaki yeri üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise köpeğin doğuma ve sağaltmaya bağlı geleneksel uygulamalardaki yeri incelenmiştir.

Yapılan çalışma ile köpeğin Türk toplumunun algı dünyasında olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğu, olumsuz algıların ortaya çıkmasında, Musevilik ve İslam gibi evrensel dinlerin önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Türk Dünyası, Hayvan, Köpek, İnanç, Uygulama.

ABSTRACT
**DOG IN TURKISH CULTURE (CONVICTION, PRACTICE &
NARRATIVES)**

Züleyha TÜRKERİ BALTACI

M.A., Department of Turkish Language & Literature

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet AÇA

2015, 181 pages

Aiming comparative study of dog's reflection to cultural beliefs, practices and narratives of Turks who live in Anatolia and other geographies, this research consists of Preface, Related Literature, Method, Findings and Interpretations, Result and Suggestions, and Bibliography. In Preface, Related Literature and Method; technical analysis of the research is done and researches about 'dog' are mentioned. "Findings and Interpretations" section consists of nine main parts. In the first part, the place of dog in the zoology is identified. In the second part, the taming process of dog and the meaning of 'dog' in various community types are investigated. In the third part, the words attributed to dog in the texts written in Gokturk and Uigur languages, during the state of Karahanlı period, in Old and contemporary Anatolian Turkish languages are presented. In the fourth part, proverbs chosen from various Turkish; Turkey, Azerbaijani, Gagauzs, etc. are investigated. In the fifth part, how 'dog' holds a place in the Old Testament, Psalm, Bible, Koran and hadiths, and how these pass-through societies under the influence of these religions are investigated. In the sixth part, the occurrence of dog with devil and its connection with underground in creation myths are investigated. In the seventh part, how 'dog' is presented in Turkish sagas, tails, and folk stories are emphasized. In the eighth part, the place of dog in Turkish perception is mentioned. In the last part, the place of the dog in the practices of birth and cure is investigated.

At the end of the study, it is found out that in perception of Turks dog includes both positive and negative images.

Key Words: Anatolia, Turkish World, Animal, Dog, Belief, Practice.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	1
1.3. Önem	2
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar	4
2. İLGİLİ ALAN YAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.2. İlgili Araştırmalar	7
2.2.1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	7
2.2.2. Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar.....	18
2.2.2.1. Türk Lehçeleri ve Rus Dilinde Kaleme Alınan Çalışmalar	18
2.2.2.2. Diğer Dillerde Yapılan Çalışmalar.....	24
3. YÖNTEM.....	27
3.1. Araştırmanın Modeli	27
3.2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	27
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	28
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	29
4.1.Köpek Türü Hakkında Genel Bilgi	29
4.1.1. Köpeğin Kökeni	29
4.1.2. Köpeğin Zoolojik Sistemdeki Yeri	30
4.1.3. Köpeklerin Sınıflandırılması.....	30
4.2. Tarihte ve Uygarlaşma Sürecince Köpek.....	31
4.2.1 Köpeğin Evcilleştirilmesi Süreci.....	31
4.2.2. Avcı-Göçebe ve Çoban Toplumlarda Köpek.....	32
4.2.3. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşan Toplumlarda Köpek	33

4.2.4. Modern Toplumda Köpek	33
4. 3. Türk Dilinde Köpek	34
4.3.1.Köktürkçe ve Eski Uygurcada Köpek.....	34
4.3.2. Karahanlı Dönemi Eserlerinde Köpek	34
4.3.2.1. Divanü Lugati't-Türk'te Köpek	34
4.3.2.2. Kutadgu Bilig'de Köpek	36
4.3.3. Eski Anadolu Türkçesinde Köpek	37
4.3.3.1. Dede Korkut Kitabı'nda Köpek	37
4.3.3.2. Yeni Tarama Sözlüğü'nde Köpek.....	38
4.3.4. Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Köpek.....	39
4.3.4.1. Türkiye Türkçesinde Köpek.....	39
4.3.4.2. Diğer Türk Yazı Dillerinde Köpek	44
4. 4. Türk Etnonim ve Antroponimlerinde Köpek/İt.....	52
4. 5. Türk Atasözlerinde Köpek	54
4.5.1. Türkiye Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	54
4.5.2. Azerbaycan Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	56
4.5.3. Karaçay-Malkar Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	59
4.5.4. Türkmenlerin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	61
4.5.5. Özbeklerin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	62
4.5.6. Karakalpakların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	65
4.5.7. Kazakların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	65
4.5.8. Kırgızların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	67
4.5.9. Uygurların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	69
4.5.10. Tıvaların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	70
4.5.11. Gagauzların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	70
4.5.12. Kırım Tatarlarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	70
4.5.13. Kırım Karaylarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	72
4.5.14. Kazan Tatarlarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	72
4.5.15. Başkurların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	74
4.5.16. Çuvaşların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler	76
4.5.17. Yakutların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler.....	77
4. 6. Kutsal Kitaplarda ve Hadislerde Köpek.....	79
4.7. Köpeğin Türk Mitolojisindeki Yansımaları	91
4.7.1. Yaratılış Mitleri ve Alt Dünya ile Bağlantılı Olarak Köpek.....	91
4.7.1.1. Türk Yaratılış Mitlerinde Köpek.....	91
4.7.1.2. Şamanizm'de Yeraltı Dünyası Tasavvuru ve Köpeğin Bu Tasavvurdaki Yeri: Cehennem Bekçisi Köpek	94

4.8. Türklerde Kült Olarak Köpek	101
4.9. Köpeğin Türk Destan, Masal, Efsane ve Halk Hikâyelerindeki Yansımaları	105
4.9.1. Köpeğin Türk Destanlarındaki Yansımaları	105
4.9.2. Köpeğin Türk Efsanelerindeki Yansımaları	111
4.9.3. Köpeğin Türk Masallarındaki Yansımaları.....	121
4.9.4. Köpeğin Türk Halk Hikâyelerindeki Yansımaları	124
4.10. Köpeğin Türk Toplum Hayatı ile Halk İnanç ve Uyumlarındaki Yeri:	125
4.10.1. Türklerin Algı Dünyasında Köpek.....	125
4.10.1.1. Din ve Mezhep İnancından Kaynaklanan Olumlu ve Olumsuz Algılar	126
4.10.1.2. Köpeğin Davranışları Üzerinden Okunmaya Çalışılan Gelecek....	127
4.10.1.2.1. Köpek Ulumasına Bakararak Yorum Yapmak	127
4.10.1.2.2. Köpeğin Fiziki Özellikleri ve Hareketlerine Bakararak Yorum Yapmak	132
4.10.1.3. Köpeğin Hayvancı, Tarımcı ve Kentli Kesimler Açısından Anlam ve Önemi.....	134
4.10.1.3.1. Hayvancılıkla Uğraşanlar İçin Köpek.....	134
4.10.1.3.2. Tarımla Uğraşanlar İçin Köpek.....	136
4.10.1.3.3. Kent Hayatında Köpek.....	137
4.10.1.4. On İki Hayvanlı Türk Takviminde İt/Köpek Yılı ve İnsanlar Üzerindeki Etkisi.....	139
4.10.2. Doğuma ve Sağaltmaya Bağlı İşlemlerde Köpek	141
4.10.2.1. Doğuma Bağlı İnanış ve Uygulamalarda Köpek	141
4.10.2.1.1. Gebelik, Aşerme ve Köpek	141
4.10.2.1.2. Doğum, Eş ve Köpek	142
4.10.2.1.3. Al Basması, Kırk Basması ve Köpek.....	142
4.10.2.1.4. Yaşamayan Çocuk, Çocuğu Yaşatma	144
4.10.2.1.5. İlk Diş ve Köpek	145
4.10.2.1.6. Nazar ve Köpek.....	146
4.10.2.2. Sağaltma İşlemlerinde Köpek	147
4.10.2.2.1. Göz Hastalıkları, Arpacık / İtdirseği ve Köpek.....	147
4.10.2.2.2. Verem Hastalığı ve Köpek	149
4.10.2.2.3. Köpek Isırması, Kuduz ve Köpek	150
4.10.2.2.4. Dolama Hastalığı ve Köpek	151
4.10.2.2.5. Boğaz Ağrısı ve Köpek	151
4.10.2.2.6. Sarılık ve Köpek.....	152
4.10.2.2.7. Kaşıntı Rahatsızlığı, Saçkıran ve Köpek.....	152

4.10.2.2.8. Sıtma, Dizanteri, Tifo, Difteri, Tetanos ve Köpek.....	152
4.10.2.2.9. Siğil ve Köpek.....	152
SONUÇ VE ÖNERİLER	154
KAYNAKÇA.....	158

ÇİZELGELER LİSTESİ

		Sayfa Numarası
Çizelge 1	Köpeğin Zoolojik Sistemdeki Yeri	30
Çizelge 2	Kaynak Şahıs Tablosu	171-172
Fotoğraflar		173

KISALTMALAR

b.	: Baskı
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DLT	: Divanü Lugati't-Türk
ed.	: Editör
hzl.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Köpek, Türk toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu önem avcılık, hayvancılık (çobanlık) ve tarım söz konusu olduğunda daha da artmaktadır. Bu önemine rağmen köpek, gerek dilde ve gerekse sözlü ve yazılı kültürlerde genellikle olumsuz bir imaja sahiptir. Türk toplum hayatının hemen her döneminde böylesine önem sahibi olan bir hayvanın olumsuz bir imaja sahip olması, onun Türk kültürü esasında kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.

Çalışmanın ana problemi, Türk toplum hayatında önemli bir yeri olan köpeğin geleneksel Türk kültüründeki yerini ve bu yeri belirleyen temel unsurları tespit etmektir. Köpek ile ilgili olumlu ve olumsuz algıların kökenlerini sorgulamak ve bu algıların halk inançları ile anlatılarındaki yansımalarını tespit etmek de bu çalışmanın problemleri arasında yer almaktadır.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, köpeğin Türk halk inançları ile anlatılarındaki yerini tespit etmek, köpek ile ilgili olumlu ve olumsuz algıların kökenlerini / nedenlerini gözler önüne sermektir. İnsanoğlunun, diğer canlı türleriyle olan ilişkilerini belirlemesinde maddi hayatı kadar manevi hayatı da etkili olmuştur. Maddi hayatını sürdürebilmek için başta at, öküz ve köpek olmak üzere, diğer canlı türlerinden de yararlanan insanoğlunun bu maddi varlıklarla olan ilişkileri, aynı zamanda manevi bağları da doğurmuştur. Bu nedenle, köpeğin Türk toplum hayatındaki yerinin tespiti ve yorumlanması aşamasında sosyo-ekonomik hayatın gerekliliklerinin yanı sıra, manevi hayatın da (din, inanç, mitolojik sistem, vd.) dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada insanla köpeği yan yana getiren avcılığa, çobanlığa, tarıma ve kent hayatına bağlı maddi hayatın yanı sıra, manevi hayata da dikkat çekilerek başta İslam olmak üzere din, mitolojik sistem, inanışlar, efsaneler, menkıbeler, atasözü ve deyimler ve diğer halk anlatılarına da temas edilecektir.

1.3. Önem

Köpeğin Türk kültüründeki yerini ele alan Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında, araştırmacıların köpeğin Türk kültüründeki yeri hakkında farklı görüşleri sürdükleri görülmektedir. Ahmet Caferoğlu, **Türk Onomastiğinde Köpek Kültü** (Caferoğlu 1961: 1-11) adlı makalesinde, tarihi süreç içinde ve bugün de çeşitli Türk topluluklarında köpekle ilgili olumlu algılamaların izlerine rastlandığını ve Türklerde “köpek kültü” inancının olabileceğini ifade ederken; Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi** adlı iki ciltlik çalışmasında Türklerde köpek kültünün bulunmadığını, bu kültün Moğollara ve Tibetlilere özgü olduğunu ileri sürmüştür (Ögel 2002, 2003). Köpeğin Türk kültüründeki yeri üzerine görüş bildiren Türkiye’deki araştırmacıların görüşlerinin biçimlenmesinde bu iki araştırmacının görüşlerinin önemli bir etkisi olmuştur.

Son dönem araştırmacılarından Alimcan İnyet, **Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?** (İnyet 2013: 335-344) adlı makalesinde, Çin tarih kayıtlarında Çin’in kuzey ve kuzeybatısında yaşayan proto -Türk, Hun, Moğol, Tungus gibi kavimleri ifade etmek için kullanılan “quan / ch’üan 犬”, “quan-rong / ch’üan-rong 犬戎” sözcükleri ve köpek anlamına gelen “quan / ch’üan 犬” karakterinden, Çin kaynaklarında yer alan köpeğin bazı Türk boylarının mitsel atası olarak yansıdığı efsane ve destan metinlerinden, “İdi-kurt” ile “İti-kurt” antroponim ve Nogay, Barak etnonimlerinin öneminden, Türklerdeki köpek kültünü yansıtan mit, efsane ve masal örneklerinden, köpek kültünün izlerini barındıran halk inançlarından hareketle eski Türklerde kurt / bozkurt kültünün yanı sıra köpek kültünün de bulunduğu ortaya koymuştur.

Türk dünyasının önde gelen ismi Kazak Türkü Olcas Süleymanov’un **Az i Ya** adlı eseri, köpeğin Türk kültürü ve tarihindeki önemini de ortaya koyması bakımından önemlidir. Süleymanov, anılan çalışmasında göçebe Türklerin köpeği yakın zamanlara kadar ilahi bir varlık olarak gördüklerini, onu kendi efsanelerinde ulu ecdatları olarak kabul ettiklerini, kendi adlarını köpeğin unvanlarıyla değiştirdiklerini, bu geleneğin de muhtemelen avcılık döneminden kaldığını yazmıştır (Süleymanov 1992: 251-252).

Alimcan İnyet gibi son dönem Türkiyeli araştırmacılar ile diğer Türk bölgelerindeki araştırmacılarca yapılan son çalışmalar (bu çalışmalardan aşağıda ilgili

bölgelerde yeri geldikçe yararlanılacaktır) ve Türk lehçelerinde yayımlanan sözlü kültür ürünleri, köpeğin Türk kültüründeki yerini çok daha geniş kapsamlı bir şekilde tespit etmeyi mümkün kılmaktadır. Kendisinden önceki çalışmaların ortaya koyduğu verilerden de yola çıkan bu çalışma, köpeğin Türk kültüründeki yerini Türk inanç sistemi ile sözlü ve yazılı kültürlerin ürettiği verileri bir bütün halinde değerlendirerek gözler önüne serecektir. Köpeğin Türk dilindeki (Eski Türkçe, Türk dilinin eski yazılı metinleri, çağdaş Türk lehçeleri, Anadolu ağızları, Türk atasözleri ve deyimleri), Türk inanç sistemindeki (Türk mitolojisi, Şamanizm, İslam, halk inançları ve pratikleri), Türk sözlü ve yazılı kültürlerinin ortaya koyduğu metinlerdeki (efsane, menkıbe, destan, masal, vd.) yerini kapsamlı bir şekilde ortaya koyacak olan çalışma; köpeğin Türk halk inançları ve anlatılarındaki yerini objektif bir şekilde tespit edip yorumlamanın yanı sıra, Türkiye’deki bundan sonraki köpek konulu kültürel çalışmalara kayda değer veriler sunacaktır.

1.4. Varsayımlar

Köpek, insanoğlunun evcilleştirdiği hayvan türlerinin başında gelmektedir. Avlanırken, sürülerini otlatırken, barınağında uyurken yanında tuttuğu, canı sıkılınca aşığılayıp horladığı bu yoldaşı, insanoğlu için sadakatin timsali olmuştur. Avcı, çoban ve tarımcı toplumlar için yaşamsal bir öneme sahip olan köpek, bütün bu olumlu özelliklerine rağmen, zaman zaman olumsuz algının da malzemesi olabilmiştir. “Köpek gibi yalvarmak”, “İt itliğini yapar”, “Başkasının köpekliliğini yapmak” gibi sözler, sahibine sadakat duygusu beslemekten başka bir suçu olmayan köpekle ilgili olumsuz algıyı kısmen de olsa gözler önüne sermektedir.

İnsanoğlunun kendisine karşı karmaşık duygular beslediği köpekle ilgili olumsuz algının meydana gelmesinde kanaatimizce din ve ahlak anlayışının önemli bir etkisi vardır. Köpeğin bulunduğu eve meleğin girmeyeceğine dair inanç, köpekle ilgili olumsuz algının dinsel yönüne güzel bir örnektir. Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın içine yerleştirildiği cennetin kapısına Şeytan’ı buraya sokmamak için nöbetçi konulan köpeğin Şeytan’a uyararak görevini yerine getirmediğini ve bundan dolayı Tanrı tarafından cezalandırıldığını anlatan mit ya da efsane de köpekle ilgili olumsuz algının ortaya çıkmasında ciddi anlamda etkili olmuştur. Köpektan beklenen sadakat de insanlar arası ilişkiler bağlamında ahlaki bir sorun olarak görülebilmiştir. Köpeğin özgürlüğünden vazgeçerek bir insanın kapısında bir parça kemik için bekliyor olması

ve kendisine karşı ne şekilde davranılırsa davranılsın sadakatinden taviz vermemesi de insanoğlu tarafından ahlaki bir sorun olarak algılanmıştır. İnsanoğlunun kendisine karşı aşırı sadakat gösteren, güvenliğini sağlamasında yardımcı olan köpeğe karşı sergilediği bu olumsuz tutumun psikolojik nedenlerine de odaklanmak gerekmektedir. Kanaatimizce insanoğlu, kendisini hiçbir zaman sadakatinden hoşnut olduğu köpeğin yerine koymak istememiştir. Köpek, onun için aynı zamanda köleliğin, sınırsız sadakatin de simgesi olmuştur. Bu nedenle, evinin ve ağılının önünden, başka bir ifadeyle eşiğinden hiçbir zaman eksik etmediği köpeğe, bir parça kemik uğruna kölelik eden bir canlı olarak da bakabilmiştir.

Köpeğin Türk halk inançları, pratikleri ve anlatılarındaki yeri üzerine yapılacak kapsamlı bir inceleme, genelde insanoğlunun, özelde ise Türk toplumunun köpekle ilgili olumlu ve olumsuz algılarını gözler önüne sermenin yanı sıra, bu algıların inançsal ve düşünsel kökenleriyle nedenlerini de ortaya koyacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, köpeğin Türk halk inançları, pratikleri ve anlatılarındaki yerini tespit edip yorumlama ile sınırlıdır. Türklük coğrafyasının son derece geniş olması, sözlü gelenekten yapılan derlemelerin Anadolu coğrafyasının belli kesimleriyle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu eksiklik, yazılı kaynakların sunduğu verilerle giderilmeye çalışılmıştır. Türk boylarının çeşitliliği ve uçsuz bucaksız bir coğrafyaya yayılmış olmaları, konuyla ilgili yazılı kaynakların tamamının gözden geçirilmesini de engellemiştir. Rusça gibi yabancı dillerde ve Türk lehçelerinde kaleme alınan kaynakların tamamı görülememiş, zaman ve imkânlar dâhilinde ulaşılabilen yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

2. İLGİLİ ALAN YAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bronislaw Malinowski'nin oluşumunu beslenme, barınma, üreme gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik çabalarla (Malinowski 1992: 105-126) izah ettiği kültür, “kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklarından oluşan tümel bütündür.” (Malinowski 1992: 66). Başka bir ifadeyle kültür, “insan davranışının ve bu davranışın yansımalarının arkasında yatan dünyanın soyut değerleri, inançları ve algılarından ibarettir. Bunlar toplum üyeleri tarafından paylaşılan ve toplumda kabul edilen davranışlar üretirler. Kültür, biyolojik kalıttan çok dil aracılığıyla öğrenilir ve bu kültürün parçaları tamamlanmış bütünler olarak işlev görür” (Haviland 2002: 63). Paylaşılan, öğrenilen, sembollere bağlı olan ve bütünleştiren kültür, insan topluluklarının problemlerini çözmelidir. Bu nedenle bir kültür hayatta kalabilmek için “kurallarını uygulayanların ana ihtiyaçlarını tatmin etmeli, kendi devamlılığını sağlamalı ve toplum üyelerinin düzenli varlığını temin etmelidir. Böylece bir kültür, bireylerin kişisel çıkarları ve bütünsel olarak toplumun ihtiyaçları karşısında bir denge kurmalıdır. Sonuçta bir kültür, yeni koşullara ya da var olan koşulların değişik algılamalarına uyum sağlamak için bir değişme kapasitesine sahip olmalıdır.” (Haviland 2002: 63-64).

Bir topluluğun davranış, düşünüş ve yaşayış biçimini belirleyen, bireye ve topluma bir kimlik kazandıran, bireyin içinde yaşadığı toplumla uyum içerisinde yaşamasını sağlayan, toplumun varlığını uyum içerisinde sürdürmesine destek veren kültürün maddi ve manevi boyutları vardır. Her iki boyutu da birbirinden bağımsız bir şekilde değerlendirmek ve anlamlandırmak mümkün değildir. Örneğin, ekmeğin, ekmeden karnını doyuramayan bir topluluğun ekmeğini ve onun üretimini sağlayan tarımla olan ilişkileri, sadece maddi bir yönüne sahip olmayacaktır. Bu ilişki, hem maddi hem de manevi bir yön içerecektir. Ekmeğin hayatını sürdürebilmesi için yaşamsal bir öneme sahip olarak gören bir topluluk, ekmeğin kutsayacak, onun etrafında inanış ve davranış kalıpları geliştirecektir. Ekmeğin etrafında pek çok tabu ve kaçınma geliştiren bir toplumun ekmeğinle olan ilişkisini, yukarıda da ifade edildiği üzere, sadece maddi boyutuyla anlamlandırmak mümkün değildir. Benzer bir durum, avcı toplumlar için de geçerlidir. Hayatını kara avcılığı ile sürdüren bir toplumun,

avcılık ve kara hayvanlarıyla olan ilişkisi tek yönlü olmayacak, sadece maddi unsurları içermeyecektir. Avcılık mesleği ve av hayvanlarıyla kurulan ilişkiler, pek çok kaçınmayı, tabuyu ve ritüeli de içerecektir. Ekmek ve av hayvanları etrafında oluşturulan inanış ve uygulamaların benzer ve farklı biçimlerinin köpek ve at gibi insanlığın ilk evcilleştirdiği hayvanlar etrafında da meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Toplumların geleneksel kültürlerini, hayatlarını ve dünya görüşlerini araştırıp inceleyen halkbilimi, doğası gereği, kültürün maddi ve manevi boyutlarını birlikte ele almalıdır. Aksi takdirde, insan topluluklarının, özellikle de Türklerin binlerce yıldır avcılıkta, tarımda ve hayvancılıkta yardımına başvurduğu köpekle ilgili olumlu ve olumsuz algılarını anlamlandırması, işlevleri açısından yorumlaması tam anlamıyla mümkün olmayacaktır. Halkbilimi, insanoğlunun maddi varlıklarla olan ilişkilerinin manevi yönlerinin de olabileceğini unutmamalı, incelemelerini bu doğrultuda yapmalıdır. Bunu yapabilmesi için de insan doğasını; temel ihtiyaçları; temel ihtiyaçları gidermeye yönelik çabaları; insanoğlunun zamana, zemine ve şartlara bağlı bir şekilde değişen ve dönüşen bir varlık olduğunu unutmaması gerekmektedir. Bu değişim ve dönüşümde insanoğlunun yaşadığı inançsal evrim, maruz kaldığı kültürel etkileşim ve maddi âlemle olan münasebetlerindeki değişim son derece etkilidir. Türklerin köpekle ilgili algılarındaki değişim ya da çeşitlilik bile bu evrim, etkileşim ve değişimin bir sonucudur.

İnsanoğlunun doğası; zamana, zemine ve şartlara bağlı yaşanan değişim ve dönüşüm; inançsal ve düşünsel evrim; kültürün yapısı ve işlevleri, halkbilimi ürünlerinin araştırılıp yorumlanmasında kesinlikle dikkate alınması gereken hususlardır. Bu nedenle, halkbilimi araştırmacısı insan doğasını, insan ve çevre ilişkilerini, insanın fiziksel ve ruhsal yapısını, kültürün anlamını, yapısını ve işlevlerini, inanç ve düşünce sistemlerini, bu inanç ve düşünce sistemlerini oluşturan geleneksel unsurları bilmek ve anlamak durumundadır. Bütün bunları dikkate alan bir halkbilimci, insanoğlunun, başta köpek olmak üzere, kendisi dışındaki diğer canlı türleriyle olan maddi ve manevi ilişkilerini çok daha iyi bir şekilde anlamlandırıp yorumlayabilecektir. Bu anlamlandırma ve yorumlama çabaları da inançları, inançlara bağlı uygulamaları (pratikleri), davranış kalıplarını, dili, mimikleri, sözlü ve yazılı anlatım ürünlerini vd. esas almak zorundadır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Köpeğin dillerdeki, dinlerdeki, mitolojilerdeki, halk inançları ile bunlara bağlı pratiklerdeki ve halk anlatılarındaki yansımaları üzerine doğrudan ve dolaylı bir şekilde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Konumuz gereği, bizi ilgilendiren çalışmalar, daha çok Türk kültürüyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde irtibatlı olan çalışmalardır. Bu nedenle bu kısımda, köpeğin Türk kültüründeki yerine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde temas eden belli başlı çalışmalara yer verilecektir. Bu çalışmalar, aşağıda, Türkiye’de ve Türkiye dışında yapılan çalışmalar başlıkları altında kronolojik bir sıralamaya göre değerlendirilecektir.

2.2.1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Caferoğlu, Ahmet. (1947). Küçük, Çocuk, Enük Kelimelerinin Morfolojik ve Semantik Değişmelerine Dair. **Türk Dili-Belleten**. III. Seri, (S. 10-11), s. 6-12.

Caferoğlu’nun makalesi, Anadolu’nun bazı köylerinde çocuklara “köpek yavrusu” anlamında “enük” denildiğini ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.

İnan, Abdülkadir. (1948). İt Başlı Ulus Efsanesi. **Belleten**. C. XIII (S. 49), Ocak, s. 149-150. (Ayrıca bk. İnan, Abdülkadir. (1987). İt Başlı Ulus Efsanesi. **Makaleler ve İncelemeler**. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 217-219.)

Kuzey ve Doğu Türklerinin folklorlarında “İt başlı, sığır ayaklı” bir ulus bulunduğu hakkındaki çok yaygın bir efsaneyi ele alan Abdülkadir İnan, bu efsanenin Yunan ve Çin kaynaklarında da bulunduğunu ifade ettikten sonra efsanenin bir İskit efsanesi olmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Yazısında “Barak Efsanesi” üzerinde de duran İnan, Kaşgarlı Mahmud’un “barak” kelimesi hakkında verdiği bilgileri aktardıktan sonra “Barak Efsanesi”nin çağdaş Türk boylarındaki yansımaları üzerinde de kısaca durmuştur.

Caferoğlu, Ahmet. (1961, 1988). Türk Onomastiğinde Köpek Kültü. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961**. 2. b. 1961/1988, Ankara: s.1-11.

Caferoğlu bu makalesinde, köpeğin eski Türk hayat ve kültüründe olumlu bir yere sahip olduğu ile ilgili görüşlerini, tarihi süreç içinde ve bugün de çeşitli Türk topluluklarında bu olumlu algılamının izlerine rastladığımızı; on iki hayvanlı Türk

takvimi, efsane ve destan metinleri, Divanü Lugati't-Türk, tarihî kaynaklar, Türk lehçelerinde karşılaştığımız it-köpek-barak isimlerinin genel Türk onomastiğinde edindiği yer üzerinden ortaya koyarak, Türklerde “köpek kültü” olabileceğinin işaretlerini ortaya koymuştur.

Acıpayamlı, Orhan. (1969). Türkiye Folklorunda Kuduz Hastalığı. **Antropoloji**. Sayı: 4 (1967-1968), s. 89-96.

Acıpayamlı makalesinde, halka göre kuduz hastalığının nedenleri, hastalığın belirtileri ve sağaltma yöntemleri (ocaklara gitme, dağlama, kesme, yedirme, içirme, parpılama, hastaya değnek vurma vd.) hakkında bilgi vermiştir.

Acıpayamlı, Orhan. (1971). Kuduz Hastalığının Fonksiyonel Yönden İncelenmesi. **Antropoloji**. Sayı: 5 (1969-1970), s. 149-170.

Acıpayamlı bu çalışmasında, “Türkiye Folklorunda Kuduz Hastalığı” başlıklı makalesinde yer verdiği halkın kuduz hastalığının nedenleri, belirtileri ve sağaltma yöntemleri hakkındaki görüşlerini işlevleri açısından ele almıştır. Acıpayamlı'nın bu çalışması, halkın kuduz hastalığıyla ilgili inanışlarının yorumlanması ve anlamlandırılması anlamına gelmektedir.

Güler, Kemal. (1988). **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi'ndeki Türkçe Hayvan İsimleri**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kemal Güler çalışmasında, “Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi”ndeki Türkçe ve Türkçeleşmiş hayvan isimlerini tespit ederek bu kelimelerin Türkçenin belli başlı sözlük ve diğer kaynaklarındaki şekillerini, anlamlarını ve zaman zaman mukabillerini vermeye çalışmıştır. Güler'in üzerinde durduğu kelimeler arasında “it” (s. 88-89) ve “köpek” (s. 126-127) de yer almaktadır. Araştırmacı, “it” ve “köpek” kelimelerinin anılan tercümedeki yazılış ve anlamlarını aktardıktan sonra bu kelimelerin genel Türkçedeki biçimlerini ve anlamlarını da tespit etmiştir.

Ögel, Bahaeddin. (2003). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**. I. C. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.; Ögel, Bahaeddin. (2002). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**. II. C. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bu iki ciltlik çalışmasında, köpek-ata, köpek-ana, barak, köpek başlı insan, köpeğe ibadet, köpek kurbanı gibi hususları da ele alan Ögel, genel anlamda köpek

kültü inancının Türklerde bulunmadığını, bu kültürün Moğol ve Tibetlilere özgü olduğunu ileri sürmüştür.

Akçiçek, Eren. (1992). Anadolu Halk Hekimliğinde Köpek ile İlgili Olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulamalar ve Tedavi Usulleri. **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 15-24.

Akçiçek bu çalışmasında, köpeğin Türk halk hayatı ile inançlarındaki yeri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra köpeğin Anadolu halk hekimliğindeki yerini; doğum ve çocuk folkloru (aşermeyi önlemek için yapılan uygulamalar, kolay doğum olması için yapılan uygulamalar, çocuğun yaşaması için yapılan uygulamalar, vd.) ile ampirik tedavi usulleri (köpek ile ilgili uygulamalar, köpek yalağında yapılan uygulamalar, köpeğe yalatma ile yapılan uygulamalar, köpek kafası ile yapılan uygulamalar, vd.) başlıkları altında örnekler eşliğinde gözler önüne sererek, köpeğin merkezinde yer aldığı bazı ampirik tedavi usullerinin insan sağlığına verdiği zararlara değinmiştir.

Durmuş, İlhami. (1994). Türklerin Kullandığı Armalar. **Millî Folklor**. S. 21, Bahar, s. 40-44.

Durmuş bu yazısında, Türklerin kullandığı armalardan söz ederken köpeğin, Kuman Türklerinin armasında da yer aldığına değinmiştir.

Aça, Mehmet. (1995). On İki Hayvanlı Türk Takvimi Etrafında Teşekkül Etmiş Bazı Efsaneler. **Türk Dünyası Tarih Dergisi**. Sayı: 98, Şubat , s. 55-58.

Mehmet Aça'nın yazısı, "it" in on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl adı olarak yer aldığını ifade etmesi, yer alışıyla ilgili efsane örneklerine yer vermesi bakımından önemlidir.

Kürenov, Sapar., Gümüş, Muhittin. (1995). **Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri ve Bilmeceleri**. Ankara: Engin Yayınevi.

Kürenov ile Gümüş'ün hazırladığı kitapta, köpek konulu Türkmen atasözleri ile bilmecelerine de yer verilmiştir.

Dıykanbayeva, Aygerim. (1999). **Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tezde, köpek kültürünün Kırgızlardaki yansımaları hakkında da kısaca bilgi verilmiştir (s. 59-60).

Karadağ, Hüseyin. (2002). Kangal Yer Adı ve Kangal Köpeğinin Orijini Üzerine Görüşler. **Millî Folklor**. S. 56, Kış, s.34-45.

Makalesinde, Kangal adının Türk boylarından birisi olan Kanglardan geldiğini ileri süren Hüseyin Karadağ, Kangal köpeğinin soydaşları olan köpek örneklerinin Türkistan coğrafyasının çeşitli bölgelerinde de görüldüğünü, Kangal köpeğinin Anadolu'ya Türk boyları tarafından Türkistan'dan göç sırasında getirildiğini, Asur ve Babil kökenli olmadığını ifade etmiştir. Karadağ makalesinde, bu köpek türüne, "Türk Çoban Köpeği Kangal" denilmesini de önermiştir. Söz konusu makale, "Türk Çoban Köpeği Kangal"ın kökenlerinin tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Artumak, Altan. (2002). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I. Memeli Hayvanlar. **İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi**. 28 (2), s.411-427.

Makalesinde köpek üzerinde de duran Artumak, köpeğin Yunan mitolojisindeki yeri hakkında bilgi verdikten sonra Türk mitolojindeki yansımaları üzerinde de durmaktadır. Artumak'a göre köpek Eski Türklerde on iki hayvanlı takvimde 11. yılı simgeler; "Barak" adı verilen ve tüyleri çok uzun olan bir köpek Sümerlerde olduğu gibi, Türklerde de kutsaldır; Şamanlar Barak'a binerek göklere çıkarlar; eski Türkler köpek başlı, sığır ayaklı bir ulusun varlığına inanırlar; Şamanlar boyunlarına köpek resim ve heykelleri takarlar; Kazak mitolojisinde "Kurmay" adlı bir kuşun yumurtasından köpek yavruları çıktığı anlatılır; büyük Tanrı Ülgen cansız olarak yarattığı ilk insanları Erlik'in şerrinden korumak için köpeğe bekçilik görevi verir, ancak Erlik köpeği kandırır.

Atnur, Gülhan. (2002). **Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Gülhan Atnur tarafından hazırlanan doktora tezinde, köpeğin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde içinde yer aldığı bazı Başkurt ve Tatar efsanelerine de yer verilmiştir: "Niçin Kedi Evde Köpek Dışarda Yaşıyor" (s. 90), "Etimgen" (s. 49), "Kabristandaki Olay" (s. 67), "Okum Nereye Düşerse Şehri Oraya Kuracağım" (s. 75), "Benim Şehrim Köpeklerin Eline Geçer" (s. 76) vd.

Karadoğan, Ahmet. (2003). Türk Şahıs Adlarında Hayvan Kültü. **Millî Folklor**. S. 57, Bahar, s. 109-116.

Türk şahıs adlarındaki hayvan kültü inancının yansımalarını ele alan makalede “köpek”, “it” ve “barak” a yer veren özel adlara da temas edilmiştir. Günümüz Türkiye Türklerinde köpeğin olumsuz bir değer taşıdığına dikkat çeken Ahmet Karadoğan, zannedilenin aksine, köpeğin Türk mitolojisinde önemli ve olumlu bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Bu duruma bir delil olarak on iki hayvanlı Türk takvimindeki yıl adlarından “it” i gösteren Karadoğan, köpeğin Türk efsaneleri ile destanlarında daha çok “it” ve “barak”, seyrek olarak da “it barak” biçiminde yer aldığını, özellikle de “barak” ın şahıs adı ve unvanı olarak kullanıldığını belirtmiştir: “İslam kaynaklarında Sarı Saltuk’un müritlerini “barağım” diye çağırdığı yönünde bilgiler vardır. Marco Polo “Barak” adını taşıyan bir Moğol şehzadesinden söz etmektedir. Aynı şekilde Çağatay’ın beylerinden biri de bu adı taşımıştır. Selçuklu vezirlerinden birinin adının da “Sadettin Köpek” olduğu bilinmektedir. Görüldüğü gibi Türk kültüründe ve mitolojisinde “köpek” zannedildiği gibi olumsuz bir değer taşımamaktadır. Aksi takdirde Türk efsanelerinde bu kadar yaygın bir yer işgal etmezdi.” (Karadoğan 2003: 114). Karadoğan, Türk ad biliminde köpeğin ilk olarak eski Uygur Türklerinde görüldüğünü söyleyerek bunlara “İt Saman” ve “İt Tarhan” örneklerini verdikten sonra İlhanlılar, Timurlular, Safeviler, Selçuklular ve Osmanlılarda da “İt Oğlu”, “İt Kulu”, “Köpek Sultan”, “Köpek Oğlu” ve “Barak Baba” biçimlerinde yer aldığını belirtmiştir.

Duranlı, Muvaffak. (2004). **Yakut Efsaneleri**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yakut efsanelerini içlerinde yer alan temel unsurlar açısından inceleyen çalışmada “Yakut Efsanelerinde Yer Alan Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili İnançlar” başlığı altında köpeğe de yer verilmiştir (s. 251-252). Duranlı’nın tespitlerinden köpeğin Yakut efsanelerinde yaygın bir şekilde yer almadığı, Yakutlar arasında köpeğin olumsuz bir imaja sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Büyükokutan, Aslı. (2005). **Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Tezde, Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinin köpekle ilgili inanışlarıyla atasözlerine de yer verilmiştir. Örneğin: “Köpek sadıktır, buna karşı kedide nankörlük

vardır. Kedinin iyi tarafı, evin içindeki insana zarar veren hayvanları yakalayıp yemesidir. Köpek: “Sahiplerim çok olsun. Herkesten bir dilim ekmek yesem, karnım doyar, geçinir giderim” dermiş. Kedi: “Sahibim zengin olsun. Bir gözü de kör olsun. Kör gözünün tarafından hırsızlık yapar, geçinip giderim” dermiş.” (s. 188); “Köpek uluması eve uğursuzluk getirir. Gündüz vakti köpeğin biri kafayı yukarı kaldırıp da ulumaya başlarsa, başının doğrultusundaki evden biri ölür. Köpek havaya bakıp ulursa kendine, yere bakıp ulursa sahibine bir kötülük gelir.” (s. 406).

Çağlayan, Deniz. (2006). **Türk Masallarında Hayvan Motifleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmasının 248-250. sayfaları arasında köpeğin Türk masallarındaki yansımalarına da değinen Çağlayan, önce köpeğin Türk kültüründeki yansımaları hakkında kısaca bilgi vermiş ardından da köpeğin Türk masallarındaki yerini “sihirli köpek”, “köpeğe dönüşme”, ve “yardımcı köpek” motifleri kapsamında belirlemeye çalışmıştır.

Özen, Rahşan. (2006). Kayseri Folklorunda Evcil Hayvanlarla İlgili Atasözleri. **Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**. 3 (2), s. 117-121.

Makalede, Kayseri yöresinden tespit edilen evcil hayvanlarla ilgili atasözlerine örnek verilirken 28 adet köpek konulu atasözü de zikredilmiştir. Bu atasözlerinden bazıları şöyledir: “Aç it fırın (duvarı) deler (yarar)”; “Akılsız iti yol kocadır”, “Al it, kara it, hepsi bir it”; “Bakmakla usta olursa, köpekler kasap olurdu”.

Filiz, Abdurrahman. (2006). **Çayıralan (Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Çalışmada ölümün habercileri hakkında bilgi verilirken köpekle ölüm arasındaki bağlantıya dikkat çeken inanışlardan da söz edilmiştir. Örneğin, “Köpek gece kapı önünde acı acı ulursa ölüm habercisi olarak kabul edilmekte, akşam ve yatsı ezanı okunurken ulursa, uğursuzluk olarak görülmekte, köpek ya kovalanmakta, ya da taşlanmaktadır.” (s. 13).

Aydoğan, Emine. (2006). **Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmada köpeğin Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde bazen yardımcı bazen de engelleyici bir varlık olarak yer aldığı ifade edildikten sonra yardımcı varlık kimliğine “Yusuf ile Züleyha”, engelleyici varlık kimliğine de “Tahir ile Zühre” hikâyesinden örnek verilmiştir (s. 64).

Akyol, Neriman Senem. (2006). **Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çalışmada yer alan köpekle ilgili inançlar şöyledir: “Köpek bulunan evde namaz kılınamayacağına inanılır”, “Köpek beslenen eve melek gelebileceğine inanılır.” (s. 35-36).

Kalafat, Yaşar. (2007). **Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları V-VI**. Ankara: Berikan Yayınları.

Türkmen halk inançlarını diğer Türk boylarının halk inançları ile karşılaştırmalı bir şekilde aktaran eserde Türkmenlerin içinde köpeğin de yer aldığı inançlarından da söz edilmiştir. Örneğin: “Türkmenistan’da durmayan (yaşamayıp ölen) çocuklara konulan isimlerden hareketle “gayıp âlemine” mesajlar verilir. Böyle aileler dünyaya yeni gelmiş ve ölmesinden korkulan çocukları sembolik olarak köpeğin önüne bırakırlar. Köpek bu çocuğu koklar. “Bu çocuğu it de almadı” denir ve bu çocuğa “İtalmaz” adı konur.” (s. 67-68).

Tavkul, Ufuk. (2007). Kültürel Etkileşim Açısından On iki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. 4 (1), Mart, s. 25-45.

İçinde “it / köpek” adına da yer verilen On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nin yayılışını kültürel etkileşim açısından ele alan makale, konuya Orta Çağ kaynakları, Tuna Bulgarları, Göktürk ve Uygur yazıtları, Uygur belgeleri, Nasturi Hıristiyan Türkler, Altın Orda sahası, Mançu ve Moğollar, modern Türk halkları (Hakaslar, Kazaklar, Kırgızlar, Nogaylar, Karaçay-Malkarlar), Çerkes ve Abazalar, Gürcüler ve Karaimler üzerinden odaklanmıştır.

Mert, Osman. (2007). Kazak Türkçesi’nde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri. **Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**. Almatı, s. 297-312.

Kazakların hayvan adlarıyla kurulan atasözlerini ele alan bildiride Kazaklar arasından tespit edilen “iyt” (köpek) konulu atasözü örneklerine de yer verilmiştir. Bu

örneklerden birkaçı şöyledir: “Baylawlı iyit üregen, baylawlı ögiz süzezen” (Bağlı it havlayıcı, bağlı öküz boynuzlayıcı); “Dalada böri ulısa, üydegi iyittiñ işi aşydy” (Dışarıda kurt ulursa, evdeki itin ici acır); “İyt awlaqta, doñız töbege şığadı” (İt uzaktayken domuz tepeye çıkar).

Yılmaz, Mehmet. (2007). Türk Destan ve Masallarında İt Başlı Halk. **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**. 357, Eylül, s. 24-25.

Makalede, it başlı ulus hakkında bilgi veren tarihi-edebi kaynaklar kısaca hatırlatıldıktan sonra it başlı ulusun çağdaş Türk dünyası folklorundaki yansımalarına bir Kazak masalı ile Manas Destanı’ndan yola çıkılarak örnekler verilmiştir.

Olgunsoy, Berna. (2007). **Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Berna Olgunsoy tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Balıkesir yöresindeki hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalardan söz edilirken “evcil hayvanlar” başlığı altında köpekle ilgili inanış ve uygulama örneklerine de yer verilmiştir (s. 155-159). Köpekle ilgili inanış ve uygulama örneklerinden bazıları şöyledir: “Köpek uluması için “hayra ulu” denir. Köpek eniğinin bile soyu sopyu aranır denir. Her köpek çoban köpeği olmaz”; “Köpek, sahibi öldüğünde kırk gün başında beklermiş. Kedi, sahibi öldüğünde soluğu kesildiği andan itibaren burnundan yemeğe başlarmış”; “Köpekler gece uzun uzun ulursa deprem olacak denir. Bazı köpekler de ezanla beraber ulur. Onlar da ezan okur, “Allah u Ekber” der denir”; “Ezan okunurken köpek uluması iyi değildir”.

Şahin, Özlem Andaç. (2007). **Gaziantep’te Yaşayan Barak Türkmenleri’nin İnanç, Adet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Gaziantep’te yaşayan Barak Türkmenlerinin inanç, adet ve geleneklerini dinler tarihi açısından değerlendiren çalışmada, Barak Türkmenlerinin köpekle ilgili inanışlarına da yer verilmiştir. Örneğin: “Yine Barak Türkmenlerinde normal vaktin dışında uluyan siyah köpeklerin uğursuzluk getirdiğine ve ev halkından birinin ölümünü haber verdiğine inanılır. Kazara yavru köpek köy halkından birinin evinin kapısına gelir de eşiğinde yatarsa ve o sıralar ev halkının başına bir kaza gelirse ev

halkı “gelmez olsun, bu köpek bize kudümsüz (uğursuz) geldi” diyerek köpeği buldukları mahalleden uzaklaştırırlar.” (s. 28).

Türker, Ferah. (2007). Kırgız Türklerinde Köpek Kültü. **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı. Cilt V.** (ed. Fikret Türkmen - Güner Gülsevin). Ankara, s. 2155-2160.

Türker, bu bildirisinde, köpeğin Kırgız Türklerinin kültüründe olumlu bir imaja sahip olduğunu Kırgız inançları, mitleri, efsaneleri, masalları ve destanlarından yola çıkarak gözler önüne sermiştir.

Akpınar, Birsen. (2007). **Sivas Fıkraları (Yapı, İşlev, Bağlam).** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Tezde Sivas yöresinden derlenen ve merkezinde köpeğin yer aldığı fıkra örneklerine de yer verilerek yapı, işlev ve bağlam incelemesi yapılmıştır. Bu tür fıkralara şu örnekleri vermek mümkündür: “Göz’acığı Candarma Yazallar” (s. 187), “Öfkesini Alamamış” (s. 189-190), “Keleşinen Ture” (s. 227-228).

Doğruer, Semra. (2007). **Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalışmada, Karay atasözleri üzerinde durulurken köpek konulu atasözlerine de örnekler verilmiştir. Bu atasözlerinden bazıları şöyledir: “Ana-baba bolcahına kopek bol.”, “Bir ayağın algaçak gayrısın kopek aşar.”, “Her kopekke tas atsan taşın kıymeti bin altına erişir.”, “Kopegin eceli kelse çobanın ayagına sarılır.”, “Kopegin avzundan suyek düşmez.”, “Kopek avlar kervan keçer sözlemegen uslu keçer.”, vd.

Yılmaz, Orhan. (2008). **Kangal (Karabaş) Türk Çoban Köpeği.** İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Orhan Yılmaz tarafından hazırlanan kitabın “Hayatımızda Köpek” başlıklı ikinci bölümünde köpeğin Türk efsaneleri, masalları, tekerlemeleri, bilmeceleleri, atasözleri, deyimleri ve inançlarındaki yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Anılan bölüm, çok hacimli ve derinlikli olmamakla birlikte köpeğin geleneksel kültürümüzdeki yerini ana hatlarıyla gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Mollaibrahimoğlu, Çiğdem. (2008). **Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Çalışmasının “Eski Türk İnançlarında Hayvanlar ve Hayvan Kültü” başlıklı kısmında köpeğin eski Türk inanç sistemindeki yeri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra “Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler” başlıklı bölümde, diğer hayvanların yanı sıra köpeğin Anadolu’daki inanç ve pratiklerdeki (aşermeyi önlemek için köpek yalağında ıslatılmış ekmeğe habersizce gebeye yedirilir; doğumda sorun yaşamamak için gebe kadın köpeklere yiyecek verir; çocuğun eşini köpek yerse köpeğin ya da çocuğun kuduracağına inanılır; Al basmasın diye loğusa evine köpek bırakılmaz; çocuğun yaşaması için kapıya köpek bağlanır, vd.) yerine örnekler verilmiştir.

Dönmez Fedakar, Pınar. (2008). **Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çalışmada 26 numarayla yer alan “İyt (Saq)” adlı efsanede köpeğin yaratılışı anlatılmaktadır (s. 308-311; 392-395).

Özkan, İbrahim. (2008). **Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerinde Bir Araştırma**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tezde, Bulgaristan Türklerinden derlenen ve içinde köpeğin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yer aldığı masal, atasözü, deyim, bilmece ve mani örneklerine de yer verilmiştir. Tezde efsaneler başlığı altında yer alan şu anlatma, insanın yaratılışını konu edinen mitler kapsamına girmektedir: “İnsanı koruması için yaratılmıştır. Âdem yaratılmış, ama kendisine can vermesi için kırk gün kırk gece Tanrı’ya dua etmesi gerekiyormuş. O zaman Âdem’i köpek korumuş. Bir ayağı ile onun üstüne basmak zorundaymış. İşte o yer, insanın göbeğidir. O vakitten beri köpek insanoğlunun vefalı yoldaşdır, ona gelecek belaları önceden haber verir. Ölümden sonra da onu bırakıp gitmez, acı acı havlar, ulur.” (s. 659).

Karaarslan, Berna. (2010). **Dîvânu Lüğati’t-Türk’teki Bitki ve Hayvan Konuları Üzerine Bir İnceleme**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Tezde, DLT’de yer alan “enük”, “ıt”, “kançık”, “barak”, “kutuz it” gibi kelimelerin anlamlarının yanı sıra, köpekle de ilişkili olan “enüklen-”, “ısır-”, “sıngıla-” gibi fiillerin anlamlarına da yer verilmiştir.

Kalafat, Yaşar. (2012). Türk Kültürlü Halklarda Hayvanlarla İlgili İnançlar I. **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**. Ankara: Berikan Yayınevi, s. 131–180.

Makalesinde Türk boylarının at, geyik, balık, güvercin, baykuş, bülbül, deve, domuz gibi hayvanların yanı sıra köpekle ilgili inançlarına da yer veren Yaşar Kalafat, konuyu hayli geniş bir coğrafyayı esas alarak ele almıştır. Makale, Türk boylarının köpekle ilgili inançlarına geniş bir şekilde yer vermesi bakımından önemlidir.

İnayet, Alimcan. (2013). Türklerde Köpek Kültü Var Mıydı?. **Yalım Kaya Bitigi Osman Fikri Sertkaya Armağanı**. (ed. User, H. Şirin., Gül, Bülent). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 335-344.

Alimcan İnayet, “Türklerde Köpek Kültü Var Mıydı?” adlı makalesinde; Çin tarih kayıtlarında Çin’in kuzey ve kuzeybatısında yaşayan proto-Türk, Hun, Moğol, Tungus gibi kavimleri ifade etmek için kullanılan “quan / ch’üan 犬”, “uan-rong / ch’üan-rong 犬戎” sözcükleri ve köpek anlamına gelen “quan / ch’üan 犬” karakterinden; Çin kaynaklarında yer alan köpeğin bazı Türk boylarının mitsel atası olarak yansıdığı efsane ve destan metinlerinden; “di-kurt” ile “ti-kurt” antroponim ve Nogay, Barak etnonimlerinin öneminden; Türklerdeki köpek kültürünü yansıtan mit, efsane ve masal örneklerinden; köpek kültürünün izlerini barındıran halk inançlarından hareketle; eski Türklerde kurt / bozkurt kültürünün yanı sıra köpek kültürünün de bulunduğu ortaya koymaktadır.

Kalafat, Yaşar. (2013). Barak Baba ve Hayvan Ata Miti. Gül, Bülent. (Editör). **Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 261-269.

Makale, “Barak Baba” ile hayvan ata mitleri arasında kurduğu bağlantı açısından önem arz etmektedir.

Sakaoğlu, Saim. (2013). Konya Ağzında ‘Köpek’e Dair Bazı Sözler. Gül, Bülent. (Editör). **Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 405-409.

Konya ağzındaki köpekle ilgili kimi sözlere yer veren makale, köpekle ilgili adlandırma, benzetme, deyim ve atasözlerinin ağızlardaki güncel durumunu yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.

2.2.2. Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar

2.2.2.1. Türk Lehçeleri ve Rus Dilinde Kaleme Alınan Çalışmalar

Olcas Omarulu Süleymanov'un 1975 yılında Rus dilinde yayımlanan **Az i Ya** adlı eseri, köpek konulu araştırmalar açısından oldukça önemlidir. Süleymanov'un bu ünlü eseri, 1992 yılında Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır: Süleymanov, Olcas. (1992). **Az i Ya**. (çev. Natık Seferoğlu, hzl. Kamil Veli Nerimanoğlu-Fikret Türkmen-Mustafa Öner). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. Kitabın Türkçe baskısının 249-256. sayfaları arasında yer alan "Kendi Adlarımız ve Köpekler", "Sobaka", "İspaka" ve "İşguzlar" başlıklı kısımlar, köpeğin Türk kültüründeki yerinin tespiti açısından oldukça önemlidir.

E. L. L'vova, İ. V. Oktyabr'skaya, A. M. Sagalayev ve M. S. Usmanova tarafından kaleme alınan üç ciltlik çalışmanın birinci kitabında (**Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri. Prostranstvo i Vremya. Veşçny Mir**, Novosibirsk 1988. Kitap dilimize 2013 yılında kazandırılmıştır: E. L. Lvova., İ. V. Oktyabr'skaya., A. M. Sagalayev., M. S. Usmanova. (2013a). **Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Kâinat ve Zaman. Nesneler Dünyası**. (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları. Güney Sibiry Türklerinin köpekle ilgili inanış ve uygulamalarına yer verilmiştir. Örneğin:

"Hakaslar, ilkbaharda ilk yıldırım düşmesi sırasında çadırlarını dışardan dolanırlar ve kepçe ile vururlar. Bu hareketler, muhtemelen, bilinçsiz olarak mitolojik durumla evin kış kaosundan koparılmasını ve düzenin kurulmasını canlandırmaktadır. Bu sırada köpekler evden kovulurdu, çünkü efsaneye göre ilk yaratılış anında köpek istem dışı olarak Erlike yardım etmiştir." (Lvova-vd. 2013a: 28-29)

"Altay destanında kavak ağacının başında, "birbirine benzer iki at başlı guguk kuşu oturur.", onların sesinden yeryüzünde beyaz ve mavi güller açar. Kavağın ortasında gökleri koruyan iki şah kartal oturur. Kavak ağacının gövdesinde ise "iki benzer kara köpek oturur", onlar yeryüzü yollarıyla Alt Dünyaya giden yolu korurlar. Burada kavağın altında bahadırın atı durmaktadır" (Lvova-vd. 2013a: 42).

“Kutsal ağacın tepesi ile ilişkili kâhin guguk kuşlarıyla koruyucu şah kartallar ve yeryüzü yollarını koruyan ve ağacın altında yaşayan köpekler, Altay destanlarının daimi kahramanlarıdır” (Lvova-vd. 2013a: 70).

“Evin yukarı kısmının özel statüsünü burada saklanan nesnelere ifade etmektedir. Onlar, mitolojik “yukarı” ile ilgili törenlerde de kullanılan nesnelere dir. Örneğin, Hakaslar ilk yıldırımın düşmesi ile ilgili törenin önemli araçlarından olan kepeyi kapının sövesine asarlar. Teleütlerde evin dikey yapısının bu bölümünün kutsallığı hakkındaki görüşler, geceleri soba üzerine köpek, porsuk veya köstebek derisi bırakılmasının yasaklanmasını içermektedir” (Lvova-vd. 2013a: 76).

“Ailede bebekler ölürse kurtulmaları için onları Şeytan’dan kaçırlar.* Bu şöyle yapılır: Çıplak bebeği tilki, tavşan veya kısırak derisine sararlar ve kaçıranlara onu pencereden veya daha çok köpeğin hotona girdiği delikten verirler. Ayrıca boru veya nehir yakınlarında kaçırlar. Nehir yakınında kaçırdık en adam nehri geçerse izler tamamen kaybolur ve Şeytan bulamayacağı ndan bebek kesinlikle ölmez. Bebek kaçırdıktan sonra onu bakır kazana koyarlar ve tersten giderek ebeveynlerinin çadırı gözden kayboluncaya kadar götürürler. Bazen izlerin çaprazına uygun şekilde çadırın içine odun konur. Bebeğin yerine eve (uyuyan) köpek veya herhangi bir küçük hayvan, bazen kömür veya dal parçası konur. Şeytan geldiğinde bebeğin yerine konan nesneyi aldığı na inanılır. Yalan olduğunu anlamaması için anne-baba bebeklerine kendi adıyla değil, meselâ, keklik veya benzer adlarla çağırırlar” (Lvova-vd. 2013a: 168).

E. L. L’vova, İ. V. Oktyabr’skaya, A. M. Sagalayev ve M. S. Usmanova tarafından kaleme alınan 1989 tarihli (**Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri. Çelovek. Obşçestvo** (Novosibirsk 1989). Kitap, dilimize Metin Ergun tarafından kazandırılmıştır: E. L. Lvova., İ. V. Oktyabr’skaya., A. M. Sagalayev., M. S. Usmanova. (2013b). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri İnsan ve Toplum.** (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.) kitapta Güney Sibirya Türklerinin ay tutulması hakkındaki tasavvurlarından söz edilirken G. N. Potanin’den alıntı yapılarak Altay-Sayan Türklerine göre ay tutulmasının ayın *arbişe* ve *torınçi* (büyücüler) tarafın karartılarak öldürülmesinden kaynaklandığı na inanıldığı na ve ayı kurtarmak için ayın yapıldığı na dikkat çekilmiştir: “*Bu ayın*

* Yazarlar, burada daha önce çocukları ölen ailelerin yeni doğan çocuklarını yaşamaları için şeytandan kaçırdıklarını ifade etmektedirler.

strasında köpeğe de yer verildiği görülmektedir: “Bu durumda ayin yapılır, ateş açılır, demire vurulur (Kumandılar) ve çığlıklar atılır. Teleütlerde güneş tutulmasına kün karagan (güneş karardı), Çernev Tatarlarında ise kün ölde (güneş öldü) denir. Altaylılar güneş tutulmasında da ateş ederler, çığlık atarlar ve tokmakla veya sopayla vurarak küçük bebeklerle çocukları ağlatırlar, köpekleri de havlatırlar. Bunları yaparken de şöyle bağırlar: Ay, güneşi rahat bırak! Benim ayım, benim güneşimi bırak!” (Lvova-vd. 2013b: 17).

Yine aynı kitapta, Şorların dağ iyisinin insanın sesini alarak ruhunu da ele geçireceğine inandıklarından, dağlardaki ormanda birinin çığlığına cevap vermeyi tehlikeli bir durum olarak kabul ettiklerinden söz edilerek; ruhun insan ruhunu hile ve desise ile kaçırmak istediğine inanan ihtiyar insanların geceleyin evin önünde havlayan köpeklere bağırmaya korktuklarını, bunun sebebinin de ruhun köpek sesini taklit etmiş olabileceğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir (Lvova-vd. 2013b: 100).

Lvova ve arkadaşları, aynı eserde, Güney Sibirya’da köpeklerin havlayarak insanları “başka dünya”nın bir varlığından haberdar ettiklerine inanıldığını ifade ederek bu inanın nedenlerini şöyle izah etmişlerdir: “İnsan, kendisini çevreleyen dünyayı anlamak için duyu organlarına sonsuz bir biçimde güvenmektedir. Gerçekler, duyu organlarının kesin bir biçimde ayrılmasına ve sınıflandırılmasına izin vermemekteydi. İnsanın soluduğu havada hem sesler, hem kokular uçuşur, hem de onu güneş ışınları delip geçer vb. Uçuşan kokuları hissetme imkânı da nefes alma yeteneğinden ayrılmaz. Zaten Türk dillerinde koku anlamına gelen yıt kelimesinin bir başka anlamı ‘nefes’ ve ‘ruh’tur. Koku, canlı varlıkların bir çeşit belgesi idi. Folkloru göre ‘başka dünyalar’ın varlıkları kokularından tanınırdı: Onlar, Orta Dünya varlıklarını gördüklerinde Künnüg kijinig yıdı yıtallıp yat (Güneş altı dünya insanının kokusu gelmektedir) diye bağırlardı. Koku alma yeteneği, ince bir şekilde görünmeyeni görme yeteneğiyle özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle muhtemelen Altaylılar, özellikle de ‘ikinci gözü’, yani sakarı olan köpeklerin görme yeteneğinin olduğuna inanırlardı. Böyle köpekler, havlayarak insanı ‘başka dünya’ varlığının yaklaştığından haberdar ederlerdi” (Lvova-vd. 2013b: 101).

Anılan çalışmanın Lvova ve arkadaşları tarafından hazırlanan 1990 tarihli kitabında (**Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri. Znaik i Ritual**, Novosibirsk 1990. Kitap dilimize 2013 yılında kazandırılmıştır: E. L. Lvova., İ. V. Oktyabr’skaya., A. M. Sagalayev., M. S. Usmanova. (2013c). **Güney Sibirya**

Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Simge ve Ritüel. (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.) gizemli bilgi üzerinde durulurken bu tür bilgilere sadece insanların değil, kuşlarla yabanî ve evcil hayvanların da sahip olduklarından, geleneksel toplum anlayışında insana en yakın iki hayvan olan at ile köpeğin özel görme ve duyma yeteneğine sahip olduğuna inanıldığından söz edildikten sonra “iki çift” gözü (göz çevresindeki açık veya koyu halkalar) olan köpeklerin kötü güçleri görme ve sahibini uyarma yeteneğine sahip olduğuna inanıldığına dikkat çekilmiştir (Lvova-vd. 2013c: 114).

Həbiboglu, Vəli. (1996). **Gədim Türklərin Dünyagörüşü.** Bakı.

Həbiboglu tarafından kaleme alınan eserin “Türk Halglarının Dünyagörüşündə Gurd Totemi” (s. 158-182) başlıklı kısmında köpeğin, kurtla birlikte eski Türklerin dünya görüşlerinde önemli bir yere sahip olduğunu yazmıştır. Həbiboglu, Olcas Süleymanov’un konar-göçer Türklerin yakın zamanlara kadar köpeğe kutsal bir hayvan olarak baktıklarına, köpeğe mitolojilerinde önemli bir yer ayırdıklarına dair görüşlerini aktardıktan sonra köpeğin Türk boylarının geleneksel dünya görüşlerindeki yansımaları üzerinde durur.

Quliyev, Əbulfez Amanoğlu. (1999). **Əski Türk Onomastik Sözlüyü.** Bakı: “Elm” Nəşriyyatı.

Eski Türk onomastiği hakkında eski Türk yazılı eserlerinden (Orhun Yazıtları, eski Uygur dönemi eserleri, Karahanlı Türkçesi eserleri, Oğuzname) yola çıkarak bilgi veren Quliyev’in eserinde “it yılı” da zikredilmiştir.

Gıylmanov, Galimcan. (1999). **Tatar Mifları: İyeler, İşanular, İrimnar, Fallar, İm-Tomnar, Sınamışlar, Yolalar. 2. Cilt.** Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyyatı.

Kazan Tatarlarının mitleri, iyeleri, inançları, yorumları, falları ve büyüklük uygulamaları hakkında bilgi veren kitapta, köpekle ilgili inanışlara, yorumlara ve büyüklük uygulamalara da yer verilmiştir. Örneğin: “Hayvan Kalendarı Buyınça Yuramışlar” başlığı altında “İt Yılı” hakkında şu bilgi verilmiştir: “İt Yılı geldiğinde, kıtlık gelir. Tüccar, tefeci çok olur. Kumaş ucuz olur. Kış pek soğuk ve kurak geçer. Hayvanlar eziyet çeker. Halk arasında hastalık çok olur. Bu yılda doğanlar, güçlü ve bahtlı olur” (.s 279).

Kitabın “İt Falı” başlıklı kısmında X. yüzyılın ünlü seyyahı İbn Fazlan’ın Bulgarlar arasından tespit ettiği köpekle ilgili inanış ya da yorumlara yer verilmiştir: “Köpeğin uluması, bolluğa, çetinliğe; yola çıkılırken köpeğin uluması yolculuğun rast

geleceğine, zenginleşerek dönüleceğine; köpeğin sebepsiz yere uluması, afetin-felaketin geleceğine; köpeğin aya bakarak uluması soğuğa; köpeğin ağnaması (devrilmesi, yıkılması, yuvarlanması) yağmura; köpeğin yeri eşeleyerek uluması yağmura; etrafta kötü (kem) gözün, kötü sözün, yani kötücül ruhların olduğuna, bu nedenle saklanmak (dikkat etmek) gerektiğine; köpeğin kendi sahibine havlaması o insana rahatsızlık (huzursuzluk) gönderildiğine; köpeğin yeni yıl arifesinde havlaması yeni yılın sağlık, mutluluk ve bereket getireceğine; köpeğin cenaze arkasında havlayarak gelmesi, obadan/köyden bir cenazenin daha çıkacağına yorulur” (s. 301).

Kitabın 345. sayfasında köpeğin sahibine, bulunduğu yere (eve, obaya) sadık kalması için yapılan bir büyüklük uygulamadan da söz edilmektedir: “Köpeğin kafasından, arkasından ve kuyruğundan tüy kesip eşige yapıştırmak, kıstırmak gerekirmiş. Bu sırada: “Bu tüy, itin yurtta kaldığı gibi, yapışıp kalsın” diye tekrar tekrar söylemek gerekirmiş. Köpeğe el yıkanan suyu da içirmek gerekirmiş” (s. 345).

Beydili, Celal. (2003). **Türk Mifoloji Sözlüğü**. Bakı. (Eser Türkiye Türkçesine çevrilerek Türkiye’de de yayımlanmıştır: Beydili, Celal. (2005). **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük** (çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap Yayın.).

Türk mitolojisi üzerine kaleme alınan çalışmalar arasında önemli bir yere sahip olan ve 2005 yılında Türkiye’de de yayımlanan eserde çeşitli vesilelerle Türklerdeki köpekle ilgili inanışlara da yer verilmiştir. Örneğin: “Onun [Ağaç kişinin] köpeklerden korktuğuna inanılır”; “Şeytan motiflerden olan “Almastı-Albastı”, en çok kedi, köpek veya yırtıcı bir hayvanın kılığına girer”; “[Jeztırnağın] bedeni insan bedenine benzese de kafası köpek kafasına benzer”; “İnanışa göre, kurban edilen hayvanın kemikleri kırılmaz ve köpeklere yedirilmezdi”; “Sarı köpek, keçi ve benzer hayvan görünüşlerinde betimlenen bu kötü ruh [kucu] doğum zamanında kadına zarar verebilirdi”; “Onlar [Oburlar], insanlara zarar verebilmek için kedi, köpek ve başka hayvan kılıklarına da girebilirler”; “Köpek uluduğa zaman başını hangi eve doğru tutarsa, o evden ölü çıkacağına inanılırdı”; “Anadolu’nun güneyinde yaşayan Türkmen oymakları arasındaki inanışa göre, köpek havlarken baktığı evden ölü çıkar”.

Dədə Qorqud Kitabı Ensiklopedik Lüğət. (2004). hzl.: Tofiq Hacıyev. Bakı: Öndər Nəşriyyat.

Ansiklopedik lüğatin Bəhlul Abdulla tarafından kaleme alınan “Köpək, İt” (s. 188-189) maddesinde köpeğin Dede Korkut Kitabı’ndaki yeri hakkında bilgi

verildikten sonra diğər Türk dili yadigârlarındaki yansımaları üzərində de durulmuşdur.

Serikbol, Kondıbay. (2004). **Arğıkazak Mifologiyası. 4. C.** Almatı: Dayk-Press.

Serikbol tərəfindən 4 kitab halində hazırlanan əsərin dördüncü kitabının “İyt Pen Kaskırğa Tağzım” başlıklı bölümü (s. 120-136), köpeklə kurdun Türk inanç və düşüncə sistemindeki yerini kapsamlı bir şəkildə gözler önünə serməsi bakımından önəm arz etməkdədir. Bölümdə öncelikle köpeğin mitik karakteri haqqında bilgi verilmiş ardından da köpeğin yaratıcı, xidmətçi və gözetici xüsusiyyətlərindən söz edilərək köpeklə bağlı inanış və tətbiqlərdən söz edilmişdir. “İtin öldüğü yer”, “İt bağlasan durulmaz yer”, “İtten ötesi yerin dibi” kimi deyimlərin mitoloji arxa planını da ortaya koyan Serikbol’un təsəvvür və təfsiri, köpeklə bağlı inanış və tətbiqlərin kökenlərini təsəvvür etməyə yönəlmiş tədqiqatlarına ciddi töhfələrdə bulunmuşdur.

Acaloğlu, Arif, Bəydili Cəlal. (2005). **Əsətlər, Əfsanə və Rəvayətlər.** Bakı: Şərq-Qərb.

Acaloğlu ilə Bəydili’nin, Azərbaycan Türklərinin mitləri, əfsanələri və rəvayətləri haqqında bilgi verdikləri bu əsərdə, içində köpeğe də yer verən mit, əfsanə və rəvayətləri də zikr etdikləri görülməkdədir. Məsələn: “[*Takvim mitlərindən söz edilərkən*] *On ikincisi it ilidi ki, bəndə də insannar it kimin boğuşalar, maharəbə-zad olar*” (s. 57); “*Bir gün itnən qurt rastlaşır. İt qurda deyir ki, gəl iy bilməyini mənə ver, mən də güjümü sənə verim Qurd irazı olur. İndi it iy bilir, qurd da güjdüdü. Deyəllər ki, qurdun öz güjünnən xavarı yoxdu*” (s. 84); “*Allah əvvəlcə iy bilməyi vermiş canavara, qüvvəni itə. Sora görür ki, canavar yaşayammır, iyliyip ovunu tapsa da, itin qorxusunnan ovuna yaxın düşəmmir, aj qalır. Ona görə də itdən qüvvəni alıp verir canavara, iy bilməni isə itə verir.*” (s. 84); “*Əvvəllər buğda yox imiş. Hər gün göydən un yağmış, adamlar da bu unu yığıb çörək yapmışlar. Bir uşaq özünü batırır. Anası su-zad gətirib əlinin ununu yumağa ərinir. Uşağı əli unlu təmizləyir. Bu Allahın xoşuna gəlmir. Unu ta yağdırmır. Adamlar başlayır aclıq çəkməyə. İt ağzını göyə tutub başlayır ulumağa. Allahdan ruzi istəyir. Allahın ona yazdığı gəlir, göydən yerə buğda salır. Deyir ki qoy indi insanlar özləri zəhmət çəkib buğdanı cücərtsinlər, məhsulunu yığıb, döyüb üyütsünlər. Onda bəlkə onun qədrini bilələr.*” (s. 102);

“Yuhuda it görmäh düşmanı, səni it kimin çeyniyəcəhlər” (s. 261); “İtin tükünnən uşağın üsdünə tikillər ki, göz dəyməsin” (s. 281).

Ilyasova, Gurbanjermal. (2005). **Türkmen Halk Yrym-İnançlary**. Aşgabat: Miras.

Türkmen halk inançlarına odaklanan çalışmada “it” (it/köpek) ile ilgili inançlara da yer verilmiştir. Bunlardan ikisi şöyledir: “İti urmaklyk külli günä hasaplanylýar” (s. 135); “It zaryn-zaryn uwlasa, türkmençilikde qowulyga ýorulmaýar, “batbagtlyk bolaýmasyn” diýlen ynanç bilen hudaýýoly paýkanylýar” (s. 139)

Curtubayev, Mahti. (2007). **Karaçaevo-Balkarskie Mifi Karaçay-Malkar Mifle**. Nalçik.

Curtubayev tarafından hazırlanan kitapta Karaçay-Malkarların kurtla ilgili inanış ve anlatılarının yanı sıra köpekle ilgili inanış ve anlatılarına da yer verilmiştir. “Börüle Bla İtle” (s. 18) başlığı altında şu bilgilere yer verilmiştir: “Eskiden kurtlarla köpekler dostluk içinde yaşarlarmış. Onları sonraları emegenlerle nartlar birbirlerine düşman etmişler. İtler, nartlar, kurtlar ve emegenler hayvan imişler. Emegenler telef olduklarında kurtlar dışarıda kalmışlar. Nartlar tükenince köpekler insanlara katılmışlar.”

Qıpçaq, Məmmədəli. (2008). Dede Qorqud Kitabı'nın Dilinde “İt” və “Pişik” Semantikalı Sözlər. **Dede Qorqud**. 2008/1, s. 3-11.

Makalede “Dede Korkut Kitabı”ndaki “it” ve “pişik” kelimeleri, komşu ve yabancı dillerdeki kedi, çetük, burak, tazı, kelb kelimeleri de dikkate alınarak kapsamlı bir şekilde tahlil edilmiştir.

2.2.2.2. Diğer Dillerde Yapılan Çalışmalar

Gubernatis, Angelo de. (1872). **Zoological Mythology or The Legends of Animals**. London.

Angelo de Gubernatis tarafından kaleme alınan çalışma, hayvan mitolojisi ya da hayvan konulu efsaneler üzerine bugüne kadar hazırlanan en kapsamlı çalışmadır. Çalışma içerisinde yer alan köpekle ilgili şu başlıklar, Gubernatis'in köpek mitolojisini hangi açılardan ele aldığını göstermektedir:

“Köpek mitolojisinin yorumlanması niçin zordur?”, “Köpek ve Kurt arasında”, “Köpek ve Ay”, “Dişi Köpek”, “Vedalarda ve Ramayanam'da Dişi

Köpeğin İkili Görünümü” “Haberci, Teselli Veren ve Şeytani Yaratık”, “Köpek ve Soyluluğun Rengi: Mor”, “Köpek ve Et-Köpek ve Gölgesi”, “Korkusuz Kahraman ve Gölgesi”, “Siyah Canavar”, “Indras’ların Korkusu-İki Vedic Köpeği”, “Sarameyas ve Hermes-Sarama’nın Gözde Köpeği”, “Tanrılara Kurban Verme Töreni Sırasında Hırsızlık Yapan Köpek”, “Daha Önceki Hayatlarda İşlenen Suçların Cezası Olarak Köpek Formunda Dünyaya Geliş”, “Benzer Hindoo, Pythagorean ve Hristiyan İnanışları”, “Köpek Yamas”, “Uzun ve Acı Bir Sesle Havlayan Köpek Şeytan”, “Sabaha Karşı Kırmızı Dişi Köpek, Geceleyin Güzel Bakire”, “Parçalanıp Yeniden Köpeğin Bağırsakları”, “Bal ve Bakire Kadını Getiren Şahin”, “Köpek ve Ağaçkakan”, “Cadının Kızının Kemiklerini Getiren Köpek”, “Kahramandan Mesajlar Getiren Haberci Köpek”, “Hemşire Cadı”, “Köpek ve Tasma; Bağlanmış Köpek”, “Köpek Haline Dönüşen Kahraman”, “Kahramana Yardım Eden Köpek”, “Kapıyı Açan Elma Ağacı Dalı”, “Şeytan’ı Paramparça Eden Köpek”, “Kendilerini Köpeğin Oğulları Olarak Kabul Eden İvan’ın Oğulları”, “Dişi Köpeğe Yemesi İçin Verilen Balık Bağırsakları”, “Cehennem Ülkesine Giden Dişi Köpeğin Oğlu, Güçlü Kahraman İvan”, “Perslerin Cenaze Temizleyicisi Köpekleri: Dioscuri, Kerberos”, “Tövbekâr Köpek”, “İki Açvinau’ya Denk İki Köpek”, “Köpek Yavrularına Dönüşmüş Işık Saçan Çocuklar”, “Benzer Efsaneler”, “Elleri Kesilip Altın Ellere Sahip Olan Bakire”, “Ağacın Dalları, Eller, Bir Ağaçtan Doğan Oğullar”, “Vedic İlahilerinde Açıklanan ve Hiranyahastas Örnekleri ile Karşılaştırılan Mit”, “Vadhrimati Kelimesi”, “Şeytansı Köpek”, “Mitolojik Köpeğin Gücü”, “Canavar Köpekler”.

Roux, Jean-Paul. (1966). **Faune Et Flore Sacrées Dans Les Sociétés Altaïques**. Paris. Eser, 2000 yılında Türkçeye de çevrilmiştir: Roux, Jean-Paul. (2000). **Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**. (çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux’nun dilimize de çevrilen eseri, Türklerin kutsal bitkilerle hayvanlar hakkındaki telakkilerini ve bu telakkilere bağlı bir şekilde geliştirdikleri pratikleri derli toplu bir şekilde değerlendirmiş olması bakımından oldukça önemlidir.

Jean Roux, Jean-Paul. (1984). **La Religion des Turcs et des Mongols**. Paris. Eser Türkçeye de çevrilmiştir: Roux, Jean-Paul. (1994,1998). **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları

Roux'nun eseri, kurtla köpeğin Türklerle Moğolların eski dinlerindeki yerini çeşitli açılardan ele alması bakımından önem arz etmektedir.

Burchina, Darima Afanasyevna. (2013). The Dog in the Heroic Epos of the Buryats. **The Journal of Siberian Studies**. 1 (2), p. 30-40.

Burchina tarafından kaleme alınan makale, köpeğin Buryat kahramanlık destanlarındaki yerini ele almakla birlikte, minnettar ve yardımcı köpeğin Moğol destan geleneğinden etkilenen Güney Sibiry Türk topluluklarının kahramanlık destanlarındaki yerine yönelik araştırmalar için de kaynaklık edebilecek bir çalışmadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenen veriler üzerine kurulmuştur. Sözlü kaynaklardan kasıt, kültürü yaratan, yaşayan ve aktaran kişilerdir. Bu kişiler, her kesimden, her yaştan, her meslekten, her eğitim düzeyinden kişilerdir. Sözlü kaynaklardan (kaynak kişilerden) veri toplamanın yolu ise alan araştırmasından geçmektedir. Alan araştırmasından kasıt ise, sözlü kaynaklardan çeşitli yöntemler (anket, gözlem ve görüşme) kullanarak derlemeler yapmaktır. Derleme, araştırmacının özellikle de sözlü kaynaklardan veri toplamak amacıyla bu verileri yaratan, yaşatan ve aktaran insanların yaşadığı sahaya çıkmasıdır. Araştırmacı, geleneksel kültüre ait herhangi bir olgu hakkında gözlemleyerek (doğrudan ya da dolaylı katılımı), mülakat yaparak, anket yaparak bilgi ya da veri toplar.

Bu çalışmanın sözlü verilerini temin etmek amacıyla alana ya da sahaya çıkıldığında genellikle mülakat yöntemine başvurulmuştur. Bu mülakatlar sırasında elde edilen veriler ses kayıt cihazlarına kaydedilmiş ve daha sonra yazıya geçirilmiştir.

Yazılı kaynaklara başvurmadan kastımız ise, daha önceki dönemlerde kaleme alınan kaynakların konuyla ilgili sunduğu verileri tespit etmektir. Yazılı kaynaklar, hem araştırma konusunun kapsamını ve yöntemini belirlemede, hem de konuyla ilgili veri temin etmede yararlı olmuştur.

3.2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmanın verileri, yukarıda da ifade edildiği gibi, sözlü ve yazılı kültür ortamlarından elde edilmiştir. Sözlü kültür ortamı denilince de akla ilk olarak sözlü kaynaklar gelmektedir. Sözlü kaynaklara ulaşmak için de sözlü kültür ortamına girmek ve kaynak kişilerden derlemeler yapmak gerekmektedir. Sözlü kültür ortamının verilerine, ses kayıt cihazları eşliğinde genellikle mülakat (görüşme) yöntemi ile ulaşılmıştır. Görüşmeler öncesinde konuyla ilgili örnek sorular hazırlanmış ve bu sorular kaynak kişilere sorulmuştur. Bu görüşmeler sırasında elde edilen veriler ses kayıt cihazlarına kaydedilmiş, kaydedilen veriler daha sonra yazıya geçirilmiştir.

Çalışma konusuyla ilgili veriler, sadece sözlü kültür ortamından tespit edilmemiştir. Bunun yanı sıra, yazılı kültür ortamının, başka bir deyişle konuyla ilgili yazılı kaynakların sunduğu verilerden de ciddi anlamda yararlanılmıştır. Bunun için de kapsamlı bir kaynak taramasına gidilmiş, elde edilen veriler kopyalanarak çalışmanın çeşitli yerlerinde kullanılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma konusu belirlendikten sonra hemen yazılı kaynak taramasına geçilmiş, konuyla ilgili yapılan yerli ve yabancı çalışmalar mümkün olduğu kadarıyla tespit edilmiştir. Yazılı kaynak taraması, genellikle kütüphane ortamlarında gerçekleştirilmekle birlikte, bu kaynakların bir kısmına (tezler, kitaplar, makaleler) internet vasıtasıyla ulaşılmıştır. Yazılı kaynaklardan elde edilen köpekle ilgili genel bilgiler (köpeğin tür özellikleri, tarihi, gelişimi, vd.), köpek etrafında gelişen inanış, uygulama ve anlatılar çalışmada kullanılmak üzere kaydedilmiş ve yeri geldikçe yararlanılmıştır. Yazılı kaynak taramalarına, özellikle de köpekle ilgili inanış, uygulama ve anlatılar bağlamında çalışma bitimine kadar devam edilmiştir.

Yazılı kaynakların taranmasından sonra alan araştırması için gidilebilecek yerlerin tespitine geçilmiştir. Sözlü kaynaklardan veri toplamak amacıyla Balıkesir, Sivas, Bayburt, Tokat, Kahramanmaraş, Adana, Trabzon, Erzincan ve Van illerine gidilmesi planlanmıştır. Orta ve Doğu Anadolu'da yer alan illerin seçiminde hayvancılığın Türkiye'nin diğer bölgelerine göre çok daha canlı bir şekilde sürdürülmesi etkili olmuştur. Anılan illere gidilerek bulunabilen sözlü kaynaklardan veriler derlenmiş ve bunlar da daha sonra çalışmada kullanılmak üzere yazıya geçirilmiştir.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenen veriler, çalışmada Türkler arasında köpek etrafında geliştirilen inanış, uygulama ve anlatılar başlıkları altında analiz edilmiştir. Bu tür analizlere geçilmeden önce köpek türü ve köpeğin evcilleştirilmesi süreci hakkında bilgiler verilmiş, Türklerin köpekle ilgili inanış ve uygulamalarının kökenlerini sorgulamak adına köpeğin inanç sistemlerindeki ve mitolojilerdeki yeri üzerinde de durulmuştur.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1.Köpek Türü Hakkında Genel Bilgi

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (*Canis familiaris*)” (2005: 1231); **Zooloji Terimleri Sözlüğü**’nde ise “(*Canis familiaris*) Etçiller (*Carnivora*) takımının köpekgiller (*Canidae*) familyasından bir memeli türü. Soyu bugün bilinmeyen yaban türlerden evcilleştirilmiştir. En anlaklı hayvanlardan biridir. 94 ırkı vardır. İyi koku alır. Buldok (*Canis familiaris molossus hibernicus*), tazı (*C. familiaris grajus hibernicus*), senbernar (*C. familiaris extrarius st. bernardi*) bunların en iyi bilinenleridir.” (Sevinç 1963) şeklinde tanımlanan köpek, fenotip yönden birçok ırkı olan, insanlar tarafından çok yönlü faydalanılan, bekçilik, avcılık, sürü koruma gibi işler için kullanılan, bazıları çok iyi koku alan ve işiten, sadık ve akıllı memeli bir evcil hayvandır (Yılmaz 2006: 10).

4.1.1. Köpeğin Kökeni

Orhan Yılmaz “Sürü Koruyucu Köpek Irkları” adlı çalışmasının, köpeğin kökeni ile ilgili bölümünde şu bilgileri aktarmaktadır: “Bütün köpeklerin atası, kurttur. Köpeğin atası olduğu kabul edilen ilk canlı, 40 milyon yıl önce Eosen Çağı’nda, ilk köpek benzeri yaratıkların ise 20 milyon yıl önce meydana geldiği arkeolojik kalıntılardan anlaşılmaktadır. Bunlar, *Miacidea* isimli et yiyen canlılardır.

Bu *Miacidea*’lar iki kola ayrılmış, bir kolundan *Cynodictis* meydana gelmiş ve bu yaratığa ait kalıntılar, Paris civarında yapılan kazılarda bulunmuştur. *Cynodictis*’den, Miosen Çağı başlarında *Cynodesmus* türemiş, bu da 5 milyon yıl önce Pliosen Çağı’nda *Tomarctus*’a dönüşmüştür. *Tomarctus*’tan ilkel kurt (*Canis etruscus*) türemiştir. İlkel kurt ise, bundan 300.000 yıl önce, günümüzde yaşayan vahşi kurdun (*Canis lupus*) türemesine sebep olmuştur. Köpekler de bilahare kurttan meydana gelmişlerdir.

En son yapılan moleküler genetik araştırmalar, bugünkü köpeklerin atası olarak, önce tek bir popülasyonun meydana geldiğini söylemektedir. Bu ortak köpek ırkından meydana gelen atadan daha sonra diğer köpek ırklarının meydana geldiği kabul edilmektedir” (Yılmaz 2006: 10).

4.1.2. Köpeğin Zoolojik Sistemdeki Yeri

Köpeğin zoolojik sistemdeki yeri, aşağıda H. Akçapınar tarafından hazırlanan çizelgeyle gösterilmeye çalışılmıştır (Yılmaz 2006: 12).

Çizelge 1. Köpeğin Zoolojik Sistemdeki Yeri

Kıstas	Latince(Türkçe)
Alem (Kingdom)	Animale (Hayvanlar)
Bölüm (Phylum)	Chordata (Kordalılar)
Alt bölüm (Subphylum)	Vertebrata (Omurgalılar)
Sınıf (Clasis)	Mammalia (Memeliler)
Alt sınıf (Subclasis)	Placentalia (Plasentalılar)
Takım (Ordo)	Carnivora (Etçiller)
Aile (Familia)	Canidae(Köpekgiller)
Cins (Genus)	Canis (Köpek)
Tür (Species)	Canis familiarise (Evcil köpek)

Kaynak: Yılmaz, Orhan. (2006). Sürü Koruyucu Köpek Irkları. Doktora Semineri, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

4.1.3. Köpeklerin Sınıflandırılması

Köpek, hayvan bilimciler tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bugün ise daha çok yaptıkları işe göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre köpekler;

1- Ev ve süs köpekleri: Barbet, Spanyel, Kaniş, Chow Chow ve Pekinuva gibi küçük yapılı ırklar bu gruba girer.

2- Av ve spor köpekleri: Av yerini bulup gösterenler, vurulan avı bulup getirenler, av kaldıranlar, iz sürenler. Teryeler ve tazılar bu gruba girer. Genellikle orta boylu ve koşucu tiptedirler.

3- İş köpekleri: Bu gruptakiler; bekçi köpekleri, çoban köpekleri (Sürü yönetme ve sürü koruma köpekleri), yardım köpekleri, savunma köpekleri, dövüş köpekleri ve kuzey ırklarıdır. Bunlar büyük boylu ve ağır cüsseli hayvanlardır (Yılmaz 2006: 13).

4.2. Tarihte ve Uygarlaşma Sürecince Köpek

4.2.1 Köpeğin Evcilleştirilmesi Süreci

Köpeğin ilk evcilleştirilen hayvan olduğuna dair genel bir kanaat söz konusudur. Fakat bu, günümüze kadar tartışıla gelen hususlardan birisi olmuştur. Bir makalesinde evcilleştirme tarihine kısaca değinen M. Murat Baskıcı, köpeğin ilk evcilleştirilen hayvan olduğu görüşünü destekleyen yeterli bulgu olmadığından söz etmiştir. Baskıcı'nın konuyla ilgili tespitleri, bir yandan köpeğin kökeni, diğer yandan da evcilleştirilmesi süreci hakkında bilgi vermektedir: *“Köpeğin ilk evcilleştirilen hayvan olduğu yönünde genel bir kanı olsa da bunu destekleyen yeterli bulgu yoktur. Kemik karakterlerinden eğitilmiş kurtlar ile ilk evcilleştirilmiş köpekleri ayırt etmek mümkün değildir. Ancak tamamen evcilleştirilmiş köpekler ayırt edilebilmektedir. Evcilleştirilmiş köpekler hakkında Yakın Doğu’da MÖ 7-8 binlere uzanan bulgular vardır. Zoologların çoğu evcilleştirilmiş köpeğin (canis lupus familiaris) bütün türlerinin kurttan (canis lupus) türediğine inanmaktadır; bunların kromozom sayıları aynıdır. Çakalın köpeğin atası olduğu hakkındaki eksi görüş ise kromozom sayıları uyumadığından terk edilmiştir. Kurt ve insan arasında ilk ilişkinin, kurtların insanların kamp yerlerine yakınlaşmaları-bağlanmaları ile olduğu düşünülebilir. Kurtlar bir kamp takipçisi olarak hoş karşılanmış ve yarı-evcil bir ilişik gelişene kadar fazla dikkate alınmamış, yavru kurtların evcilleştirilebileceği görülünce de bunlar yenmek üzere evcilleştirilmiş olabilirler. Bu kurt-köpeklerin yararı muhtemelen, düşmanlara karşı bir uyarı ya da av sırasında yardım gibi anlarda görülmüyordu”* (Baskıcı 1998: 84).

Alâeddin Şenel, ilk evcilleştirilen hayvan olup olmadığı tartışmasına girmeden, araştırmacılar arasında köpeğin mezolitikte evcilleştirildiği konusunda hemen hemen görüş birliği olduğunu ifade etmektedir: *“Köpek, yukarı paleolitiğin takım avı yerine mezolitiğin tekil avında avcılara yardımcı olmuştur. Köpeğin bu çağda evcilleştirilmiş olmasının bir sonraki çağ açısından önemi insanlarda, öteki hayvanların da evcilleştirilebileceği düşüncesini yaratarak; sürü hayvanlarının evcilleştirilmelerinin düşünsel ortamını hazırlamasıdır. Bazı yazarlar ise, yay ile ava yardımcı olan köpeğin evcilleştirilmesiyle ve hayvansal yiyecekler yanı sıra bitkisel yiyecek kaynaklarından da yararlanılmasıyla; yukarı paleolitik uzman avcı*

topluluklarınkine yakın bir etkinliğin sağlanabildiği görüşündedirler” (Şenel 1982: 128).

İnsanın tarihsel değişim sürecinde bu denli etkili olan köpeğin evcilleştirilmesinin nasıl gerçekleştiği ise açık değildir. “Evciltmede, insanlara alıştırılabilen türlerden hayvanların çok genç bir yaşta alınıp, insan elinde beslenmeleri ve bunların insanlara alıştırmaları büyük olasılıkla önemli rol oynamıştır. Açlık da evciltmede önemli bir etken olmuştur. İnsana alışabilen yabani hayvanlar beslenme imkânları azaldığında, besin artıklarından yararlanmak üzere insan konutlarının çevresine gelmişler ve böylece insana yakınlaşmışlardır. Kurtların insana bu şekilde yakınlaşmış ve bunun sonucu köpeğin elde edilmiş olma olasılığı fazladır. Koyun ve keçilerin evciltmesinde de bu hayvanların sevk ve idaresinde maharetinden dolayı köpekten yararlanılmış olması mümkündür” (Aksoy 1994: 4).

“Evcilleştirme tarihinde, hayvanların kullanım amacına göre üç farklı dönem görülmektedir. Evcilleştirmenin birinci döneminde amaç hayvanlardan, başta besin olmak üzere giyim, barınma vb. hammadde teminidir. Bu amaçla ilk dönem evcilleştirilen hayvan türlerinin köpek, koyun, keçi, domuz, sığır ve kobay olduğu görülmektedir.

İkinci dönem evcilleştirilen hayvan türlerinden ağırlıklı faydalanma yönü ise güçleridir. Çeki ve yük amaçlı hayvan türleri arasında yine sığır, manda, yak, eşek, at, lama ve deve sayılabilir.

Üçüncü dönem evcilleştirme nedenini ise arkadaşlık, refakat, spor ve prestij amaçlı hayvan yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Burada da evcilleştirilen en eski tür olan köpek başta olmak üzere kedi, at, kafes kuşları vb. türler sayılabilir” (Savaş 2008: 3,4).

4.2.2. Avcı-Göçebe ve Çoban Toplumlarında Köpek

Köpek, avcı-göçebe toplumlarda hayatta kalma, beslenme, güvenlik gibi insanın var olma mücadelesinde kilit rol oynamıştır. Gerek klan hayatının yaşandığı küçük gruplar döneminde, gerekse daha büyük sosyal birimlerde avcı-göçebe toplumun vahşi hayvanlardan korunması, yiyecek bulmak için av hayvanlarını yakalamasında köpeğin evcilleştirilip kullanılmasıyla birlikte insanın gelişim süreci paralellik göstermektedir. Bu süreçte avcı-göçebe için köpeğin sadece işlevsel bir canlı olmadığı; aynı zamanda sihirsel/dinsel bağlamda da ona çeşitli anlamlar

yüklendiği ortadadır. Mağara resimlerinden, çeşitli eşyaların üzerine resmedilen av sahnelerine; dinsel törenlerden, mit metinlerine kadar dünya üzerinde var olmuş çeşitli toplulukların kalıntılarında köpeğin izine rastlanmaktadır.

Kimi zaman kutsal, kimi zaman kıymetli kabul edilen köpek etrafında oluşan mitler; avcı göçebe topluluklar için köpeğin olumlu bir algılamaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.3. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşan Toplumlarda Köpek

Köpek, ekonomik faaliyetleri hayvancılığa dayanan toplumlarda, daha eski dönemlerde varlık sürdüren avcı-göçebe toplumlarda olan algısının izleriyle varlığını sürdürmüştür. Tarımla uğraşan yerleşik toplumlarda ise her ne kadar köpekten gündelik hayatta faydalanılsa da olumsuz bir algı ile karşımıza çıkmaktadır. Köpek, avcı-göçebe toplumlarda ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda olumlu algılanırken; yerleşik hayatın, “medeniyetin”, tarımla uğraşan toplumların onu olumsuz algılaması, köpeği şeytani bir varlık olarak görmesi ve hatta kediyi kutsallaştırması önemli bir ayrıntıdır.

Medeniyet yerleşik hayatı gerektiren bir olgudur. Avcılık, hayvancılık ve göçebe yaşam tarzı ise daha “vahşi”, hareket ve güç gerektiren unsurlardır. Bu bağlamda köpek bu farklı yaşam tarzlarına sahip topluluklarda, farklı algılamalar kazanmış; kimi toplulukta kutsanıp tanrılaştırılırken kimi toplulukta ise pis, mundar hayvan kabul edilmiş, hatta Şeytan’ın yansıması olarak görülmüştür.

4.2.4. Modern Toplumda Köpek

Köpeğin modern toplumda şehir hayatında pek çok farklı işlevle insanların hayatında yer aldığını görmekteyiz. Sadakatin timsali olarak algılanan köpek, “insanlar tarafından güvenlik, prestij, yalnız kalmama, sorumluluk üstlenme, çocuklara hayvan sevgisi aşılama gibi çeşitli sebeplerle beslenmektedir. Köpek, bunların dışında başka amaçlarla da insanlara yoldaşlık etmektedir: Av köpeği olarak kullanma, yakın koruma sağlama, yalnız ve yaşlı insanlara can yoldaşlığı yapma, körlere rehberlik etme, mayın, narkotik, bomba arama, iz takibi, keşif, saldırı ve mesaj taşıma, mantar arama vd” (Yılmaz 2005: 22-23).

4.3. Türk Dilinde Köpek

Bu kısımda Türk dilinin tarihi ve çağdaş lehçeleri ile ağızlarındaki köpekle ilgili adlandırmalar¹ ile bunlara bağlı olarak köpeğin deyimlerdeki yeri hakkında örnekler eşliğinde bilgi verilmeye çalışılacaktır. Köpeğin Türk atasözlerindeki yeri üzerinde bir sonraki kısımda durulacaktır.

4.3.1. Köktürkçe ve Eski Uygurcada Köpek

Köktürk ve Eski Uygur yazılı kaynaklarında köpekten “ıt”, “it”, “enük” ve “barak” diye söz edilmektedir (Caferoğlu 1968: 87, 100; Orkun 1986: 809; Güler 1988: 88-89; Tekin 2003: 244; Şirin User 2009; Tokyürek 2013: 251-252).

Köktürkçe ve Eski Uygurca metinlerindeki “ıt” ve “enük” kelimeleriyle ilgili bazı kullanım örnekleri şöyledir:

Kül Tigin Yazıtı kuzey yüzü 12’de Kül Tigin’in cenaze törenine katılan Buharalı generalden “änük säñün” diye söz edilmektedir.

*kur(ı)ya: kün: b(A)ts(I)kd(a)kı : sog(u)d : b(ä)rç(i)k(ä)r : buk(a)r(a)k ul(u)ş : bod(u)nta : (ä)n(ü)k : s(ä)ñün : og(u)l t(a)rk(a)n k(ä)lti : (Şirin User 2009: 140). Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik General, Oğul Tarkan geldi (Ergin 2004: 28). Burada kullanılan enük kelimesi, “aslan, kaplan, kurt, köpek gibi etle beslenen hayvanların yavruları” anlamını taşımakla birlikte “kişi adı olarak, unvan niteleyicisi görevinde kullanılmıştır.” (Şirin User 2009: 219).

It yıl; Taryat Yazıtı güney yüzü 3’te “ıt yılka”, Bilge Kağan Yazıtı güney yüzü 10’da “ıt yıl” şeklinde yar almaktadır (Şirin User 2009: 215).

4.3.2. Karahanlı Dönemi Eserlerinde Köpek

4.3.2.1. Divanü Lugati’t-Türk’te Köpek

Karahanlı dönemi eserlerinden Divanü Lugati’-t-Türk’te köpeği adlandırmak için “ıt”, “barak” (“baraklığ”), “enük” ve “kancık” kelimeleri kullanılmıştır.

بَرَاق barak: Çok tüylü köpek. Türklerin inandıklarına göre, Kerkes kuşu kocayınca iki yumurta yumurtlamış, bunların üzerine oturmuş, yumurtanın

¹ Köpeğin Türk dilindeki yerini tespit etmeye yönelik bir çalışma için bk. Güler 1988: 88-89, 126-127.

birisinden barak çıkarmış. Bu, köpeklerin en çok koşanı, en iyi avlayanı olurmuş. Öbür yumurtadan da bir yavru çıkarmış; bu, son yavrusu olurmuş (I-377).

بَرَاقُ baraklıg, بَرَاقُ كِشَى baraklıg kişi: Barağı, barak soyundan köpeği olan kişi.

قَنْجِقُ kançık: Dişi köpek. Bir kadına sövüldüğü zaman, dişi köpeğe benzetilerek “kançık” denir (I-475).

إِت it: İt, köpek (I-35).

إِئْتِغ itliğ: itli, köpekli. اَوَّ إِئْتِغ ew: köpekli ev.

إِئْتِغِ اِئْتِغِ itladı: ol anı ıtladı/ o, onu köpekletti (sövdü, kötiledi, köpeğe döndürdü) (I-285, 286).

It kelimesi, DLT’de bazı sav, söz ve şiirlerde şu şekilde yer almaktadır:

“ıtka uwut atsa ondanğ yèmes/ köpeğe utanma atılsa (verilse) mestin altını yemez. Bu sav, utanma ile emretmek için kullanılır; utandırılan kişinin kötü işleri terk etmesi dilenir” (I-116).

“bu keyik, ol ıtıg tagka ağıtgan/ bu geyik o köpeği daima dağa ağdırır” (I-156).

“kul yagı, ıt böri/ kul düşman, köpek kurttur (kul efendisinin malını eline geçirdiğinde onu bitirir, fırsat gözler, düşman gibi davranır; köpek de bulunduğu ev için kürt gibidir, çünkü yiyecek bir şey bulduğu zaman hiç çekinmez, yer) (I-336, 337).

“ıt çakırı atka tegir, at çakırı ıtka tegmes./ çakır gözlü köpek ata değer, atın çakırı bir ite değmez çünkü çakır gözlü at iyi görmez; ondan kaçınmakla emrolunuyor” (I-363).

“kudhuğda suw bar ıt burnı tegmes./ kuyuda su var itin burnu erişemez (bir işi dileyip de eremeyen, başkasının yemeğine göz dikerek ona erişemeyen kimse için söylenir) (I-375).

“Beçkem urup atlaka

Uygurdakı tatlaka

Ogrı yawuz ıtlaka

Kuşlar kibi uctımız

(Atlara belge vurarak Uygurdaki Tatlara, hırsız, kötü itlere kuşlar gibi uçtuk)” (I-483).

“kuş balası kusunçığ, ıt balası oxşançığ. (kuş yavrusu kusunç ve iğrençtir, köpek yavrusu görünüşte ele alıp oynanacak kadar güzeldir (büyüdüğünde iş tersine döner.)) (III-232).

“Böri ulıdı = kurt uludu” . Geceleyin köpek korkunç şekilde ulursa da böyle denir. Bir kimse şiddetli bir acı yüzünden kurt uluyuşu gibi bağırırsa yine böyle denir,

“Yazıda böri ulısa ewde ıt bağırtı tartışur = kırda kurt ulusa – kurda acıdığı için – evde köpeğin bağırtı sızlar” . Bu sav, hısımların birbirine yardım etmeleri için söylenir (III- 255) (Karaarslan 2010: 93).

ئەنك enük: Hayvan yavrusu, enik; arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları (I, 72, 135,18).

4.3.2.2. Kutadgu Bilig’de Köpek

Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan **Kutadgu Bilig**’de köpek için 14 kez “ıt/ıt”, 1 kez “köpek” kelimesi kullanılmıştır (Bozkaplan 2007: 1110-1112).

İt/ıt ve köpeğin KB’deki bazı kullanımları şöyledir:

“bayat men tigüçi kişide hası

Ajun koldı bardı ol it sakışı” (betiy 3526, Arat 1947: 354)

“Tanrıyım-diye böbürlenen insan dünyaya hakim olmak istedi ve köpek gibi, geberip gitti” (Arat 1959: 257)

“mungar eymenür men ay ilig kutı

Yongaglı yongasa bu yalnguk it” (beyit 5869, Arat 1947: 582)

“Ey devletli hükümdar, benim çekindiğim şudur: insanların köpeği olan bu gammaz iftira ederse,” (Arat 1959: 419)

“kimi kodtı erse ay ersig urı

kerek bolsunı it kerek kök böri.” (beyit 6194, Arat 1947: 613)

“Ey cesur oğul, Tanrı onu terk ettikten sonra, ister köpek olsun, ister boz-kurt hepsi birdir.” (Arat 1959: 443)

“çadan teg tikerler çibun teg sorarlar

köpek teg ürürler kayusın urayın.” (beyit 6601, Arat 1947: 650)

“Onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanını emerler, köpek gibi havlarlar, hangisine yetişeyim.” (Arat 1959: 474).

4.3.3. Eski Anadolu Türkçesinde Köpek

4.3.3.1. Dede Korkut Kitabı'nda Köpek

Dede Korkut Kitabı'nda köpeği karşılamak için “it”, “köpek”, “kelb” ve “tazı” kelimeleri kullanılmıştır:

“**İt** kibi güv güv iden çerkez hırslu” (Ergin 1997: 238)

“İlakırdı söyleme mere **itüm** kâfir” (Ergin 1997: 98)

“Herze merze söyleme mere **itüm** kâfir” (Ergin 1997: 222)

“**İtüm**-ile bir yalakda yundım içen azgun kâfir” (Ergin 1997: 98)

“Bunları görüp teküre geldi, aydur: Hay ne oturursın, **itüni** avlatmayan, çetügiñi mavlatmayan alplar başı Kazan oğlançuğı ile sarhoş olup yaturlar didi.” (Ergin 1997: 157)

“İvüñüz ardı dereçük degül-mi-y-idi

İtüñüz adı Barak degül-mi-y-idi” (Ergin 1997: 147)

“...öyleden soñra ivine geldi, gördi-kim oğrı **köpek** yike tana ivini bir birine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş...” (Ergin 1997: 76)

“Karaça Çobanuñ kara **köpegi** Kazana karşı geldi. Kazan kara **köpek**-ilen haberleşdi, görelüm hanum ne haberleşdi:

Aydur:

Karañku ahşam olanda vaf vaf üren

Acı ayran tökilende çap çap içen

Gice gelen hırsızları korkudan

Korkuduban şamatası-y-ile ürküden

Ordumuñ haberin bilür-misin diğil baña

Kara başum sağlığında eyükler idem **köpek** saña

didi. **Köpek** kaçan haber virse gerek. **Köpek** Kazanuñ atınuñ ayağına çap çap düşer siñ siñ siñler. Kazan bir tomar ile **köpegi** urdı, **köpek** çekildi geldüğü yola gitdi” (Ergin 1997: 102).

“Delü Karçar aydur: Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı aygır getürüñ kim hiç kısrağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ,

biñ-de kuyruksuz kulaksuz **köpek** getirüñ, biñ-dahı püre getirüñ maña didi” (Ergin 1997: 127).

“Kanlu kuyruk üzüp çap çap yudan

Avazı kaba **köpeklere** kavga salan

Çakmakluca çobanları dün-ile yügürden” (Ergin 1997: 102)

“Yarım kerpiç yasduku

Yonma ağaç tañrılı

Köpegim kâfir” (Ergin 1997: 238)

“Oğlanuñ iki **kelbçügezi** var-idi, kargayı kuzgunı kovar-idi kondurmaz-idi” (Ergin 1997: 88) (Av köpeği anlamında kullanılmıştır)

“Gördi-kim uçarda kuzgun kalmış, **tazı** toslamış yurtda kalmış” (Ergin 1997: 100).

“Gördiler-kim uçarda kuzgun kalmış, **tazı** toslamış yurtda kalmış, gerdek parçalanmış nayib şehid olmuş” (Ergin 1997: 130)

“Tavla tavla bağlananda atuma yazuh

Kartaş diyü saklayanda yoldaşuma yazuh

Yumruğumda talbınanda şahin kuşuma yazuh

Yeter ile tutanda **tazıma** yazuh

Biglige toymadın özüme yazuh

Yigitlige usanmadın canuma yazuh” (Ergin 1997: 109)

4.3.3.2. Yeni Tarama Sözlüğü’nde Köpek

Köpeğin Eski Anadolu Türkçesindeki yeri hakkında 15.-19. yüzyıl aralığında kaleme alınan Türk dil yadigârlarının taranmasıyla oluşturulan **Yeni Tarama Sözlüğü** (YTS) üzerinden de fikir sahibi olmak mümkündür. **YTS**’de yer alan köpekle ilgili kelimelere şu örnekleri vermek mümkündür:

İt cānlu: zahmet ve sıkıntıya çok dayanır, yorulmak bilmez (YTS: 119)

İt yedici: itçi (YTS: 119)

İtazusu: köpek dişi (YTS: 119)

İtburnı: yabani gül (YTS: 119)

İtçi [it yedici]: Osmanlı saraylarında av köpeklerine bakan kimse, sekban (YTS: 119)

İtdirseği: Arpacık, gözkapağında çıkan sivilce (YTS: 119)

Kelb (Arapça) ulamı: köpek sürüsü (YTS: 132)

Şamsun: bir cins köpek (YTS: 179)

4.3.4. Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Köpek

4.3.4.1. Türkiye Türkçesinde Köpek

Türkiye Türkçesinde köpeği karşılamak için yaygın bir şekilde “köpek” ve “it” kelimeleri kullanılmakla birlikte, ağızlarda daha farklı kelimelere de yer verildiği görülmektedir.

Büyük Türkçe Sözlük (TDK)²

köpek, -ği

a. 1. hay. b. Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (*Canis familiaris*): *Onun vaktiyle pek sevdiği küçük, sırtı siyah ve göğsü beyaz, oynak bir köpeği varmış.* -A. Ş. Hisar.

2. hkr. Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövme sözü: *Ben bu ite çattığıma bin pişman oldum. Bu köpekten de aşağı köpeğe uyma.* -Y. Kemal. Güncel Türkçe Sözlük

köpek

bk. evcil köpek

BSTS / Biyoloji Terimleri Sözlüğü 1998

köpek *Fr.* chien domestique

(zooloji)

BSTS / Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu 1963

köpek *İng.* dog

Köpekgiller familyasından görünüş ve büyüklükleri farklı üç yüzden fazla evcil ırkı olan hem etçil hem de otçul olan hayvan.

BSTS / Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü

köpek *İng.* dog

² Türk Dil Kurumu **Büyük Türkçe Sözlük.** Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.546d06fe089e25.25269001 adresinden 19 Kasım 2014 tarihinde alınmıştır.

(*Canis familiaris*) Etçiller (Carnivora) takımının köpekgiller (Canidae) familyasından bir memeli türü. Soyu bugün bilinmeyen yaban türlerden evcilleştirilmiştir. En anlaklı hayvanlardan biridir. 94 ırkı vardır. İyi koku alır. Buldok (*Canis familiaris molossus hibernicus*), tazı (*C. familiaris grajus hibernicus*), senbernar (*C. familiaris extrarius st. bernardi*) bunların en iyi bilinenleridir (Sevinç 1963).

it

a. 1. Köpek. 2. *hkr.* Değersiz, terbiyesiz kimse: *Babaları da zaten itin biri.*

-H. Taner. Güncel Türkçe Sözlük

it

İt, köpek

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü

it

< ET it: it; köpek ('it' kelimesi bölgemiz ağzlarında, yazı diline oranla, 'köpeyh' kelimesinden daha yaygın olarak kullanılmaktadır.) || it köpeyh: değersiz, bayağı kimseler || çoban iti: çoban köpeği

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü

it

Köpek

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü

Güncel Türkçe Sözlük (TDK)³

köpek –ği

isim, hayvan bilimi 1. *isim, hayvan bilimi* Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (*Canis familiaris*) "*Onun vaktiyle pek sevdiği küçük, sırtı siyah ve göğsü beyaz, oynak bir köpeği varmış.*" - A. Ş. Hisar

2. Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü "*Ben bu ite çattığıma bin pişman oldum. Bu köpekten de aşağı köpeğe uyma.*" - Y. Kemal

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller

³ Türk Dil Kurumu **Güncel Türkçe Sözlük.** Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.546d089f77e489.73380158 adresinden 19.11.2014 tarihinde alınmıştır.

Köpek bile yal yediği kaba pislemez; köpek ekmek veren kapıyı tanır; köpek gibi; köpek sahibini ısırılmaz; köpek suya düşmeyince yüzmeyi öğrenmez; köpek sürünmekle etek kesilmez; köpek yese kudurur; köpeğe atsan yemez; köpeğe gem vurma, kendini at sanır; köpeğe hoş, kediye pişt dememek; köpeği bağlasan durmaz; köpeğin ağzına kemik atmak; köpekle yatan pire ile kalkar; köpeksiz köye (veya sürüye) kurt iner (veya girer).

Birleşik Sözler

Köpekayası, köpek balığı, köpek dişi, köpekkuyruğu, köpekmemesi, köpekoğlu, köpek sarımsağı, köpek soğanı, köpek soyu, köpek üzümü, köpekoğluluköpek, av köpeği, çoban köpeği, Kangal köpeği, kurt köpeği.

Güncel Türkçe Sözlük (TDK)

it

isim 1. *isim* Köpek

2. Değersiz, terbiyesiz kimse. "*Babaları da zaten itin biri.*" - H. Taner

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller

İt ağzını kemik tutar; it değmekle deniz pis olmaz; it derisinden post olmaz; it dişi domuz derisi; it gibi çalışmak; it ite (buyurur), it de kuyruğuna; it izi at izine karışmak; it sürüsü kadar; it ürür, kervan yürür; ite atsan yemez; ite ot, ata et vermek; iti an, taşı eline al (veya çomağı hazırla); itin ahmağı baklavadan pay umar; it kağnı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış; it ölüsü gibi; itle çuvala girilmez; it sürü, para kazan; it ulur, birbirini bulur; itle dalaşmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir; iti ite kırdırmak; it iti ısırılmaz; iti öldürene sürütürler; itin götüne (veya kıçına) sokmak; itin kuyruğunda.

Birleşik Sözler

İtayağı, itboğan, itburnu, it canlı, it dalaşı, itdirseği, it elli, it hıyarı, it kopuk, itkuyruğu, itoğluit, it üzümü, ekin iti.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü- II

Barak (I):1. Çok kıllı insan

2. çok tüylü köpek
3. beyaz çilli siyah köpek
4. küçük köpek, fino
5. Köpek, iri köpek

6. Gözünün etrafında beyaz damga olan köpek

7. Sırtı çok tüylü av köpeği

8. Kobay

9. Köstebek

10. İspinoz kuşu

11. Bağlara dadanan sarı renkli ve tüylü tırtıl

Barak (II): Çopur, çiçek bozuğu

Barak (III): Çocuk, küçük çocuk

Barak (IV): Şaşkın

Barak (V): Kır bekçisi, koğucu

Barak (VI): 1. Çorak 2. Yeşillenmiş sazlık. 3. Kirlî göl

Barak (VII): Eğri

Barak (VIII): 1. Kız evinden oğlan evine gönderilen çiçek

2. Kız evinden oğlan evine gönderilen mendil üzerine yapılan süs.

3. Yıldızlı kâğıt

Barak (IX): Karışık, karışık renkli

Barak (X): Eski mahalle mekteplerinde çocukların altlarına aldıkları küçük minder.

Derleme Sözlüğü-VII

İt ağrısı: Köpek, at vb. hayvanlarda görülen öldürücü bir çeşit hastalık

İt akli: Gereksiz şeyler için işleyen akıl, mantık: onunkisi it akli, insan olabilecek bir işin ardına düşer.

İtazarı: Kötü bir şekilde, kabaca yapılan paylama

İtayağı: Suyun akış yönünü değiştirmeye yarayan tahta set.

İtbalığı: Durgun sularda yaşayan çok ayaklı, küçük bir çeşit su böceği.

İtbeni: Atların arka ayaklarındaki siyah beyaz benekli işaret.

İtbiciği: Koltukaltında çıkan çıban

İtboruğu: Bir çeşit ot.

İtburnu: Yabani gül ve meyvesi

İtdirseği: Gözkaşağında çıkan sivilce, arpacık

İtelli: (I) Ayakuçları dışarıya doğru olan at, eşek, katır vb. hayvanlar

(II) Felçli, Çolak

İteriği: Yabani erik

İtgılı: Değersiz, boş laf

İtgüden: İşsiz boş gezen kimse

İtgülü: Yabani gül

İthıyartı: Kırlarda biten, meyvesi badem çağalası büyüklüğünde olan, dokununca yarılan bir çeşit bitki.

İtimcan: Canım anlamında sevgi belirtir: Bana bir su ver itimcan

İtincir: Yabani incir

İtizi oynatmak: Hile yapmak, birine oyun oynamak

İtlingi: Köpek ve kurt için tırıstan daha ağır yürüyüşü anlatır.

İtmemesi: Koltuk altında çıkan bir çeşit çıban.

İtmük kemiği: Kuyruksokumu kemiği.

İtnanesi: Yabani nane.

İtsarımsağı [itsiyeyi, itsoğanı]: Soğanak da denilen keskin, fena kokulu bir çeşit ot, yabani sarımsak.

İtsizlatan: Sabahları ince ince esen rüzgâr.

İtsiyegi [itsiyê]: Dikenli bir çeşit ot.

İt uyutmaz: Geceleri sürekli gezinen, uyumayan kimse

İtüzümü [itizümü]: 1. Böğürtlen

2. Çekirdeği çok ve iri, suyu az bir çeşit üzüm.

3. Şırası bol bir çeşit üzüm.

4. Ahududu

5. Bahçe kenarlarında biten tırtıllı, baharat şeklinde meyve

veren bir bitki.

Derleme Sözlüğü-VIII

Kancık yel: Lodos rüzgârı

Kancımak: Oyunda mızıkçılık etmek.

Kancuğ: Dişi hayvan

Kangal: Yaşlı (hayvan için)

Karabaş düdüğü: Çobandüdüğü

Köpek cevizi: Tohumu baş ağrısı için koklanan bir çeşit bitki

Köpek gülü: Yaban gülü

Köpeklemek: 1. Düşmek, sağlık durumu kötüleşmek

2. Yorulmak

3. Varlık, güç ve kuvvet yönünden düşmek

Köpeklenmek: 1. Uykusu bölündüğü için rahatsız olmak

2. Susup bir kenara sığılmak

3. Dargın olduğu kimseyle barışıp konuşmak istemek

4. Dalkavukluk yapmak

Köpeklolası: Gelincik

Köpek mantarı: Bir çeşit zehirli mantar.

Köpek memesi: Kimi ilaçların yapılmasında kullanılan patlıcangillerden bir çeşit bitki, itüzümü, solanum nigrum.

Köpek menekşesi: Sarmaşık türünden bir çeşit bitki

Köpeküzümü: Yaprakları söğüt yaprağı biçiminde, meyveleri siyah ya da kırmızı olan bir çeşit ot.

Derleme Sözlüğü-XII

Barak (I): Çopur, çilli, sarışın

Barak (II): Bir çeşit av köpeği

İttirse: gözkapagında çıkan çıban

Kancıklamak: Mızıkçılık etmek

Kanere: Köpek

Kırtmıl [gırtmıl, kıtmir]: Uyuz, sürekli kaşınan: Kırtmıl bir iti var

4.3.4.2. Diğer Türk Yazı Dillerinde Köpek

Köpeğe diğer Türk yazı dillerinde “it”, “ıt”, “iyt”, “işt”, “köpäk”, “köbek”, “kopek”, “ançık”, “yıt”, “yıtı” gibi isimler verilmektedir.

Azerbaycan Türkçesi: *it, köpek* (Altaylı 1994: 725, 793-794).

İt: 1. Köpek. 2. mec. Kötü huylu. Küfürbaz, kavgacı, geçimsiz kimse. *İt de getdi, ip de kon.* Her şey gitti, her şey elden çıktı. *İt defterinde adı yohdur kon.* Hiç saygı gösterilmeyen, en ufak bir nüfuzu olmayan, işsiz güçsüz kimse. *İt günü çekmek kon.* Çok kötü bir hayat sürmek, mahrumiyet içinde yaşamak, hiçbir şeyi olmamak. *İt gününde, it dirildiğinde kon.* a- Çok kötü durumda, berbat halde, çok kirli, pislik

içinde. b- Yorgun, bitkin, halsiz düşmüş durumda. *İt ilinde* Çok uzun bir zaman önce, unutulmuş bir zamanda, *it kökünde* bak. *İt gününde*. *İt yeyiyesini tanımur* kon. izdiham, kalabalık, haddinden fazla fazla adam bulunan yer için kullanılır. *İtten alıb ite vermek* kon. bak. *İtten esgik etmek*. *İtten biabır etmek* kon. Tahkir edici, aşağılayıcı, onur kırıcı laflar söylemek, rezil etmek. *İte dönmek* kon. Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, herkesi azarlamak. *İtin dilini bilir* şak. Çok uyanık kimseler için kullanılır, tilki gibi kurnaz anlamında. *İtin diş motalın derisi* kon. Bana ne, beni ilgilendirmez, ne halleri varsa görsünler, kendileri bilir anlamında. *İtin sözünü demek* kon. Tahkir etmek, onur kırıcı, aşağılayıcı laflar söylemek, *itine tök* kon. Haddinden fazla, çok, bol olan şeyler için kullanılır. *İtle çiharmag (govmag)* Tahkir edip, rezil edip, küfür edip kovmak. *İtle pişik kimi (dolanmag)* Birbiriyle geçinmeyen, her zaman kavga eden kimseler için kullanılır. *Başına it oyunu açmag (getirmek)* Rezil kepaze etmek, tahkir edecek, onurunu kıracak derecede laf söylemek, azarlamak... *kimin iti tutub...* kim kırdı, incitti, ...kim dokundu, ...kim kalbini kırdı. ...*ne iti (itim) azıb?* kon. ...sana (bana) ne, neyime (neyine) gerek, ...seni (beni) ne ilgilendirir.

Köpek: 1. Köpekgillerden, çok çeşitli türleri olan ehli hayvan, it, kelb (canis familiaris)- 2. Küfür anlamında kullanılır. *Köpek kimi* Çok yaltaklanan, küçülen adam için kullanılır. *Köpek dişi(ler)*Azı dişlerinin önünde bulunan sivri diş(ler).

Köpekleme: Köpekleşme

Köpekleme bak. *Köpekleşmek*

Köpekleşmek: kon. 1- Yaşlanmak, köpek olmak (erkek köpek yavrusu), 2- mec. Kon. aş. İf. Yaşı geçmek, ihtiyarlamak.

Köpekli: Köpeği olan, köpek besleyen.

Köpeklik: 1-Yaşlanmış itin hali; yaşlılık (erkek köpek). 2. mec. Kon. aş. if. Yaşı geçme. İhtiyarlık.

Karaçay-Malkarca: *İt* (Goçiyeva-Suyünçev 1989: 306).

İt: Köpek

Avuzunda it ölgen: Küfürbaz

Gaci it: Dişi köpek

İçer suvunda it öltürgen: Çabuk kızan, hiddetli, aksi

İt avruu: Vücutta yaralar çıkan bir hastalık.

İt avzuna salmazlık bol-: İtibarı azalmak, şerefi lekelenmek.

İt küünün kör-: Çok sıkıntı çekmek, eziyet çekmek.

İt tili çaprak: Sınır otu

İt tubanga ürgeça: Gereksiz konuşmak, gevezelik etmek.

İtge biçen salgança: Bir işi ters yapmak, biçimsiz yapılan iş.

İtge çabır etgeça: Boşa harcanan emek

İtleni suvga sür-: Boş gezmek, aylaklık yapmak (Tavkul 2000).

Türkmence: *İt, köpek* (Tekin-vd. 1995: 386, 422).

Av iti av köpeği, *it yarak däl, gorkmāñ!* Korkmayın, köpek ısırılmaz, *itiñ arzani* sudan ucuz, *it bilen pışık yalı* kedi köpek gibi, *itiñ günü* köpeğin ömrü, *itiñ masgarası et-* rezil etmek.

Özbekçe: *İt* (Ed. Marufov, Z. M. 1981: 338-339).

İt: 1. Evi korumak, av avlamak gibi maksatlarla beslenen dört ayaklı süt emici ev hayvanı. *İt emgen:* Enik, itten doğan / türeyen. 2. Birisinin menfaatlerini koruyup, başkalarına zulmeden insan, hizmetçi. 3. On iki hayvanlı takvime (“Muçal yıl”) göre on birinci yılın adı, sak (it). *İt yılı* On iki hayvanlı takvime göre on birinci yıl. *İt azabida* ya da *it hasratda* çok ağır meşakkat, zorluk ile. *Başıga it künini salmak* azap çektirmek, azaba düşürmek. *Boynidan bağlanan it avğa yaramas* isteksiz kişi zorlamakla iş yapmaz anlamında kullanılan atasözü. *İt tegdi* pislendi, kirlendi, haram oldu. *Kambağalni tüyeniñ üstide it kapadi* (Yoksulu devenin üstünden it kapar) bahtsız, işi rast gitmeyen kişi hakkında söylenen bir söz.

Karakalpakça: *İyt* (Baskakov 1967; Älimov 1978: 68-69).

Ol tek ürgeş cänivar,

Közi ötkir, köñli tar,

Park eter, dep baksa ursañ,

Oylamaydı namıs-ar (İyt) (s. 68)

Ol nädirkim canı bar,

Közi ötkir, köñli tar,

Bädkua kılıp söz aytsañ,

Oylamaydı namıs-ar,

Kıtayda bar, kırğızda bar,

Türkistan urıv munda bar,

Akıllı dana er bolsañ

Bul sözimnän ber habar (İyt) (s. 68)

Üy adlında bir sakçı,
Tanısa seni tim-tırıs.
Tanımasa eger de,
Saladı cänel bir urıs (İyt) (s. 69)

Kündiz tulıp, tünde kulıp (İyt) (s. 69)

Kazakça: *İyt, töbet.* (Koç-Bayniyazov-Başkapan 2003: 210-211, 547; Keñesbayev 1977: 236-239)

İyt: isim. 1. İt, köpek. 2. Köpek yılı. 3. mecaz. Alçak, rezil. *İyt arba* yürümeye yeni başlayan çocukların kullandığı araba, yürüteç; *ity ölim* çok çekerek ölmek; *iyt aytaktav* köpeği kışkırtmak; *iyt ävrege saluv* gereksiz yere yormak; *iyt boluv* horlanmak, küçük düşmek; *iyt candı* dayanıklı, yorulmayan, sağlam; *İyt kör adam* çok çile çekmiş kimse; *iyt tumsıǵı ötpeytin* balta girmemiş orman.

İytakay: isim. arkaik söz. Köpek yavrusu, enik.

İytarşı: isim. arkaik söz. 1. Bir köpek cinsi. 2. mecaz. Yalaka, dalkavuk.

İytarşılan-: fiil. Yaranmaya çalışmak, dalkavukluk etmek.

İytarşılık: isim. Dalkavukluk, yalakalık, yağcılık.

İytayak: isim. Köpeğin yal kabı.

İytayaktay: sıfat. Yal kabı kadar büyük.

İytbalık: isim. Fok, ayı balığı.

İytbegi: isim. zooloji. Av köpeği yetiştiren kimse.

İyt-kus: isim. Yırtıcı hayvanlar, kurt kuş.

İytmurın: isim. botanik. Kuşburnu.

İytseyek: isim. botanik. Pelin türünden bir bitki.

İyttey: sıfat. Köpek gibi. *İyttey boluv* rezil olmak; *iyttey uluv* hıçkıra hıçkıra ağlamak; *iyttey süyrev* adam yerine koymak.

İytten-: fiil. İtibarını kaybetmek, rezil rüsva olmak.

İyttes-: fiil. (iki kişi) Arası açılmak.

İyttüynek: isim. Sonbaharda toplanan olgunlaşmamış küçük kavun.

İytti: sıfat. Köpekli, köpeği olan.

İyttik: sıfat. 1.İtlik. 2. mecaz. Kötülük, terbiyesizlik. *İyttigi çok* zararsız, kötülüğü olmayan.

İytşe: zarf. İt gibi.

İyt-şoşka: sıfat. Yansıtma. Alçak, rezil.

İytşil: sıfat. Köpekleri seven.

İytşile-: fiil. 1. İt gibi sürünmek. 2. Azap çekmek.

İytşilik: isim. 1. Kötü niyetlilik, kötülük. 2. Zorluk, çile, mihnet.

İyt-ırğılciñ: isim. Birbirini anlayamama, kendi arasında anlaşmazlık olma.

(Koç- Bayniyazov- Başkapan 2003: 210-211)

Töbet: 1. Bir cins büyük erkek köpek. 2. ağızlarda: it oğlu it (Koç- Bayniyazov- Başkapan 2003: 547)

İyt arkası kurıstı: Gayrete geldi, kızdı, öfkelenildi, sinirlendi, coştı.

İty [taz] aşuvın turnadan aladı (İt [kel] öfkesini turnadan alır): Gücünün yettiğine iş buyurur; öcünü güçsüzden alır.

İyt ayaktan sarı suv işkizdi [işti] (İt yalağından yal içirdi [içti]: Aşağıladı.

İyt ävresi şıktı / İyt ävrege saldı: Zahmete duçar oldu /etti; hepten yoruldu / yordu.

İyt baylasa turğısız: İnsanın yaşayamayacağı yer.

İyt basına irkit tögildi / Ak tüyeniñ karnı carıldı: Yediği önünde, yemediği ardında oldu; bolluk içinde oldu; bolluk içinde yaşadı.

İyt boğınan kıl şıkpay kalmaydı: Her şey aslına çeker.

İyt [iyttey] boldı / İyt bolıp ketti: Aşağılandı, rezil oldu, maskara oldu.

İyt buyda etti: Dövüştü, sövüştü, maskara etti.

İytelgiden cutındı: Yiyecekmiş gibi baktı, gözünü dikti, yalandı anlamında.

İyt candı: Canı sağlam, düşe kalka, sürüne sürüne yürüyüp de öleceğini düşünmeden hareket eden kişi.

İyt cegirdi iyt cesin / İyt-kus cegir: Kahır sözü (Nasip olmayan şey hakkında söylenir) [Al, it yesin, kurt-kuş yesin]

İyt cekkenge aydattı: Uzağa, dünyanın bir ucuna sürdü.

İyt cemedede kırıldı: Azap içerisinde, horluk içinde öldü.

İyt cemige tastadı / İyt cemi kıldı: Ölümcül hale getirdi, azaba saldı, aşağıladı, terk etti, yüzüstü bıraktı.

İyt cügirtip, kus saldı: Oyun, eğlendi düzenledi.

İyt cürek: Heyecansız-sevinçsiz, neşesizliğe gark olmuş gönül.

İyt cıġıs: 1. Yenişemediler, denk kaldılar anlamında. 2. Birisinin, bir nesnenin belirsizliği anlamında.

İyt cını keldi [ustadı]: Öfkelendi, inatçılık etti.

İyt kemirgen asıktay: Çiçek bozuġu olan, pürüzsüz olmayan yüz.

İyt köylekti burın tozdırġan: Yaşı biraz büyük anlamına gelen nükteli söz.

İyt körġen eşki közdendi / İyt körġen musıkşa ürpiydi: Korktu, ürktü, ödü patladı.

İyt kötinen iyne suvirġan: Hilekâr, kurnaz, uyanık, açıkġöz; çevik, atik.

İyt korlıġın körsetti / İyt korlık kördi / iyt korlıkta öldi: Azap çekti, eziyet çekti, zorluk yaşattı, zor duruma düştü, azap çekti.

İyt korlık: Ağır durum, büyük sıkıntı, azap çekmek.

İyt kus coldas boldı: Avare oldu, yersiz yurtsuz kaldı; yurtsuz, insansız, yırtıcı hayvanlı yerde yürüdü.

İyt [iyttey] kıldı: Aşaġıladı, horladı, itibarını düşürdü.

İyt minez: Gülümsemesi ve öfkesi ile sevimsiz huy, karakter.

İyt ölim: Önemsiz (deġersiz), tiksindirici ölüm, yersiz yurtsuz, gömülmeden kalmak

İyt ömir: Horluk içinde geçen ömür, horluk, köpek gibi hırıldışıp (dalaşıp) duran hayat.

İyt pen musıktay: Köpekle kedi gibi. Birbirlerine düşman, birbiriyle geçinemez anlamında.

İyt silikpesin şıġardı / İyt silikpe etti / İyt silikpege tüsirdi: Parça parça etti; büsbütün yordu, bitkin hale getirdi.

İyt talaġanday / İyt talaġanday kıldı: Üstü başı lime lime, yırtık pırtık anlamında.

İyt tartıs: Kavgalı-çekişmeli hayat.

İyttey ulıp kaldı: Yurdundan, ilinden it gibi azıp kaldı, bir başına ağlaya ağlaya kaldı, yapayalnız ağlayarak kaldı.

İyten de süyek karızdar: Köpektten de borç ister. Uçan kuşa borcu olan, borç almadığı kimse kalmayan, dilenciye dönen kimse.

İyt terisin basına kaptadı: Kusurunu yüzüne vurup maskara ederek kavga etti, küfür etti.

İyt tiygen aram: Gereksiz, deġersiz.

Ïyt tiygen tabaktay karadı: İğrenerek, yüzünü buruşturarak baktı.

Ïyt tiydi: Kem göz değdi, nazar değdi (Çocuğa birisinin nazarının değmesi ve bu nedenle hasta olması)

Ïyt tumsıǵı batpaytın [ötpeytin]: İnsanın geçemeyeceği kadar sık orman, çalılık, çayırılık, gür çıkan ekin.

Ïyt tilevin tiledi: Kötü ömürlü, yalnız başına, avare kalır.

Ïyttiñ etinen cek [caman] kördi / Ïyttiñ kötinen cek kördi: Hiç beğenmedi, hoşlanmadı, sevimsiz buldu.

Ïyttiñ iyesi bolsa, böriniñ täñirisi bar: Herkesin kendisine göre bir koruyucusu vardır.

Ïyttiñ kulu itikay / Ïyttiñ ulı baykutan: Kim ise odur.

Ïytşe talasadı: Olur olmaz şey için kavga etti, küstü, darıldı.

Ïyt ırǵın [boldı]: Bolluğa kavuştu, ganimete boğuldu.

Ïyt ırcın: Bereketsiz iş.

Ïyti kırım cerge cügirgen: Çokça yeri, uzak yerleri gören (Keñesbayev 1977: 236-239).

Kırgızca: *Ït, barak* (Yudahin 1988: 87, 373-374, 534).

Barak: Tüylü, tüyü fazla olan, tüyü uzun olan; barak it: uzun tüylü köpek.

Ït: 1. Köpek, it; itçesinen: köpekçe, it gibi; üyü cakın ittin kuyruğu üzün (atalar sözü): evi yakın olan köpeğin kuyruğu uzundur; ittin murdunan tüşköndöy: darağacından kurtulmuş gibi kaçırıyorsun (harf.: köpeğin burnundan düşmüş gibi); itke mingender (alay sözü): “köpeğe binenler”! baldırı çıplak serseriler; oozunan ak it kirip kara it çıktı: “ağzına beyaz köpek girerek, siyah köpek çıktı”: sövüp-saydı, söylemediğini bırakmadı; it-kuş: yırtıcı hayvanlar, kurtlar; it baldak: bir nevi yüzme tarzı; 2. Oniki senelik hayvan devri takviminde onbirinci yılın adıdır.

Ïtaalı: Efsanevi bir varlıktır ki, erkekleri köpek, dişileri kadındırlar.

Ïtelgi: Bir nevi doğan, Falco lanarius.

Ïtey-: Ït oğlu it olmak, hiçbir şeye yaramaz olmak.

Ïttik: İtlik, köpeğe has olan evsaf; ittik kıldı: kancıklık etti.

Küçük: 1. İnik (köpek yavrusu), kurt yavrusu; süt kötiygen küçüktöy: (“süte dokunmuş inik gibi) suçlu köpek gibi; ala küçük: “kedi-fare oyunu; 2. Tomurcuk, konca (bitkide; krş. büçür).*

Uygurca: *İşt, it* (Necip 1995: 180).

İşt balisi köpek yavrusu, enik, *taygan işt* tazı köpeği, *lamla işt* serseri köpek.

Tıvaca: *It* (Monguş 2005: 299).

It: Köpek, it. *It-kadı* yaban gülü, *ttsur* itlenmek, *ittug* köpekli

Altayca: *İyt* (Naskali- Duranlı 1999: 91).

İyttiy köpek gibi, *iyt tañma* alçak köpek, *iyt cıl* köpek yılı (hayvan takvimindeki on birinci ayın adı)

Hakasça: *İt, kurt* (mec.) (Arıkoğlu 2005: 230).

İt palazı aday polbas “Kurt yavrusu köpek olmaz”, *it taban* “köpoğlu”, *it purun* “yaban gülü meyvesi, itburnu, kuşburnu”, *it tigen* “yaban gülü (çalısı), *it ayah* “köpek yalağı”

Şorca: *İt* (Tannagaşeva-Apon’kin 1993: 19).

İt-palık: zool. Hani balığı, alaca kırmızı renkli, beyaz etli, orta büyüklükte bir balık (Lat. Serranus Cabrilla)

İt-purnu: bot. *İt burnu, yaban gülü meyvesi* (Kurpeşko Tannagaşeva-Apon’kin 1993: 19; Kurpeşko Tannagaşeva-Akalın 1995: 37)

Teleütçe: *İyt* (Ryumina-Şırkaşeva- Kuçigaşeva 2000: 42).

İyt: zool. İt, köpek. *Kabagan iyt* hırçın köpek.

Karayca: *Kopek, it* (Polkanov 1995).

Tatarca: *İt* (Ganiyev-Ahmetynov-Açıkgöz 1997: 430-431).

İt balığı: bir cins köpeklerin yediği balık, *it şomırtı* it üzümü, *it içegi* çit sarmaşığı, *it baş, stıyr ayak* it başlı sığır ayaklı; ayak baş belli değil, *it bilen meçi şikilli* kedi ile köpek gibi, *it bulıp* çok sıkıntılar ile, *it kayışı* köpek kayışı, her zorluğa dayanıklı, *itke piçen salıp (çabıp)* yör- boş yere zaman öldürmek, *itten alıp itke sal-* söze it ile başlayıp it sözü ile bitirmek, çok sövmek.

İtlik: itlik, köpeklik, düşmanlık, *itlik işle* köpeklik yapmak.

İtli-meçili: kedili köpekli.

İtle-: zor işle meşgul etmek.

İtley: bir cins balık.

* “Küçük” sözcüğünün etimolojisi ve köpekle ilgisi için ayrıca bk. Gülensoy 2009: 3.

İtlen-: zor işle meşgul olmak.

İtlendir- zor işle meşgul ettirmek.

İtleş-: itlik yapmağa çalışmak, düşmanca davranmaya çabalamak.

Başkurtça: *İt* (Agişev-vd. 1993: 726-727)

İt kişi: Kötü, yavuz kişi. (s. 726)

Avızınan sıkkandı it aşamas. “Ağzından çıkan it yemez” (s. 727)

Beyzen ıskıngan it kivik. “Bağından kurtulan it gibi” (s. 727)

İtim tip te bilmev. “İt yerine bile koymamak” (s. 727)

Maylap taşlahañ da it aşamas. “Yağlayıp atsan da iy yemez” (s. 727)

İne yotkan it kivik. “İğne yutmuş it gibi” (s. 727)

İt aşahun. “Rızasızlık bildiren öfke ile söylenen söz” (s. 727)

İty beyleheñ, torğosoz. “İt bağlasan durmaz” (s. 727)

İt behitli. “Çok bahtlı” (.s 727)

İt kivik. “Pek sağlam (s. 727)

İt minen bisey kivik. “Köpekle kedi gibi” (s. 727)

İt itke, it koyrokka. “İt ite, it de kuyruğuna buyurur” (.s 727)

Çuvaşça: ançık, yitı (Ceylan 1996: 188).

Yakutça: *It* (Pekarskiy 1959: 3838-3839).

4. 4. Türk Etnonim ve Antroponimlerinde Köpek/İt

Geniş Türk coğrafyası ve tarihi incelendiğinde, köpek/it/barak sözcüklerinin ve bu sözcüklerin farklı fonetik şekillerinin, çeşitli Türk topluluklarına gerek kendileri tarafından gerekse diğer milletler tarafından isim olarak verildiğini görmekteyiz.

Alimcan İnayet, Çin tarih kayıtlarında geçen “quan-rong 犬戎“ ve “di 翟 /狄” sözcüklerinin köpek ve it olma ihtimallerinin yüksek olduğuyla ilgili görüşlerini ortaya koyduktan sonra şunları söylemiştir: “Ancak “quan-rong 犬戎“ ve “di 翟 /狄” etnonimi tek bir kavmi değil, birçok kavmi ifade eden genel bir isimdir. Proto-Türk, Hun, Moğol, Tungus gibi kavimler bu isimle ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu iki etnonime yansıyan köpek kültürünü Türklere bağlamak doğru olmadığı gibi, Türklere uzak tutmak da doğru değildir. Aslında Türklere köpek kültürünün bulunduğunu gösteren veya düşündüren birçok örnek mevcuttur. “Nogay” (< Moğ. Nokai

“köpek”), “Barak”(Barak Türkmenleri) gibi etnonimlerde böyle bir költün izini görmek mümkündür” (İnayet 2013: 336-337).

İnayet, bunlardan "İdi-kurt" ile "İti-kurt" arasındaki denkleme dikkat çekerek: “Eğer Namujila’nın iddiası doğrulanabilirse⁴, Çin efsanelerinde geçen “di-quan 翟犬” ifadesi “iti-kurt” anlamına gelirdi ki, “İdi-kurt / İti-kurt” adı bu bağlamda oldukça anlam kazanacaktı. Si Ma-qian’in "Tarihi Kayıtlar" adlı eserinin 43. cildindeki "Zhao Sülalesinin Biyografisi" (赵世家传) nde kaydedilen bir efsaneye göre, Zhao Jianzi trans hâlindeyken Tanrı ona büyüdüğünde oğluna vermek üzere bir "di-quan 翟犬" bağışlar. Zhao'dan sonra tahta geçen oğlu, bu "di-quan 翟犬" sayesinde Dai 代 lerin ülkesini ele geçirir. "di-quan 翟犬" Dai 代 lerin atalarıdır (翟犬者, 代之先也). Dai'ler ise Kuzey Di'lerdendir” çıkarımında bulunur (İnayet 2013: 337).

Köpek/it/barak sözcükleri, bazı antroponim örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır: “*İt Küçücek, Sadettin Köpek, Köpekoğlu Hüseyin, İtkojo, İtoğlu, Bayköpek, Bay-Kübek, Bay-Küçük, Bay-Köşük, Bay-Köşek, İdi-qurt / İti-qurt, İt-ay, İt-Ayaq, İt-Almaz, İt-Baraq, İt-baraq-xan, İt-baş, İt-bärt, İt-Emer, İt-Emgän, İt-qara, İt-Quruq, İt-Qusti, İt-Paliq, İtäčuq, İtäş, İtek, İtekey/İtikey, İtem, İti, İti-ken, İtigi, İtigil, İti-Bas, İtkäy, İtkinä, İtkinäy, İtmän, İtmiş, İtmiş-xatun, İtükey, Köşek, Köşek-pay, Er-köşük, Kübekey, Küçeläk, Küçük.*” (İnayet 2013: 337)

Köpek ve it isimleri, antroponim olarak ayrıca Eski Uygur Türklerinde: İt Saman, İt Tarhan; İlhanlılar ve Timurlularda: İt Oğlu, İt Kulu; Safevîlerde: Köpek Sultan; Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Anadolu’da: Köpek Oğlu, Barak Baba şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Karadoğan 2003: 114).

⁴ “Namujila son araştırmalarında "di 翟 /狄" adının “Türk” sözcüğünün değil, Türkçe “it” sözcüğünün Çince transkripsiyonu olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, “Türk” sözcüğüne nazaran “it” sözcüğü Çince “di 翟” ya da “di 狄” karakterinin telaffuzuna daha yakındır. O bu iddiası için M.S. 48-150 yıllarına ait “Shuo-wen 说文”deki “Diler, yani Kuzey Diler köpek cinsindedir.” (狄, 北狄, 本犬种) şeklindeki bir kaydı örnek gösterir. Kuzey Diler ise tarih kitaplarında Hsiung-nu, yani Hun olarak açıklanmıştır. Baytur’un naklettiği bir bilgiye göre de, Dilerde köpek kutsal sayılır.” (İnayet 2013: 336)

4. 5. Türk Atasözlerinde Köpek

Köpeği doğrudan ya da dolaylı bir şekilde konu edinen atasözleri, Türk boylarının köpekle ilgili algılamaları hakkında önemli ipuçları sunacaktır. Aşağıda önce Türkiye Türklerinden başlanarak çeşitli Türk boylarının köpek konulu atasözlerine örnekler verilecek, ardından da köpeğin bu atasözlerindeki yansımaları yorumlanmaya çalışılacaktır.

4.5.1. Türkiye Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Türkiye Türklerinin köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Ömer Asım Aksoy'un **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü** (İnkılâp, İstanbul 1988) adlı çalışmasının çeşitli sayfalarıyla sözlü kaynaklardan alınmıştır. Aksoy'un eserinden alınan atasözü örnekleri şöyledir:

Köpek bile yal yediği kaba pislemez (sıçmaz).

Aç köpek fırın (-ı, fırın damı, duvarı) deler (yıklar).

Azan kurda kızan köpek.

Bakmakla usta olunsa (öğrense) köpekler (kediler) kasap olurdu (kasaplığı öğrenirdi).

Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca erkek köpek ardına düşmez (Dişi yalanmazsa, erkek dolanmaz).

Eceli (ölümü) gelen (yaklaşan) it cami (mescit) duvarına (avlusuna) siyer (işer). (İtin ölümü gelirse cami duvarına işer)

İti (köpeği) öldürene sürütürler.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna.

İt itin ayağına (kuyruğuna) basmaz.

İt itin kuyruğunu bırakmaz.

İt iti suvatta bulur.

İt kağını gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış.

İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.

İtle çuvala girilmez.

İtle (köpekle) dalaşmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir. (Köpeğe dalanmaktan çalıyı dolanmak yeğdir.)

İtle yatan bitle kalkar.

İt sürü para (akça) kazan.

İt ulur, birbirini bulur.

İt ürür, kervan yürür.

İt yal yediği kapıyı bekler.

Kısmetsiz köpek sabaha karşı uyuyakalır.

Köpek ekmek veren (yediği) kapıyı tanır.

Köpek sahibini ısırmas.

Köpeksiz sürüye (köye) kurt girer (iner).

Köpek suya düşmeyince yüzmeyi öğrenmez.

Kurban etiyle (kemiğiyle) köpek tavlanmaz.

Ürümesini bilmeyen köpek (it) sürüye kurt getirir.

Üşüntü köpek mandayı paralar.

Yağ yiyen köpek tüyünden belli olur (bellidir).

Akılsız köpeği yol kocadır (Ahmak iti yol kocadır).

Ak köpeğin (itin) pamuk pazarına (pamuğa, pamukçuya) zararı vardır.

Av köpeği avdan kalmaz.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yaşar(-dı).

İtin gönlüne kalsa günde bir leş yer.

İtin kuyruğu kalıba konmakla doğrulmaz.

Köpeği dövmeli ama sahibinden utanmalı.

Köpeğin ahmağı baklavadan pay umar.

Eşeğin ölümü köpeğe düşündür.

Köpeğe gem vursan kendisini at sanır.

Sözlü kaynaklardan tespit ettiğimiz köpek konulu atasözlerine şu örnekleri vermek mümkündür:

İt ne ki köten (çift) çeke (Reşit Demir).

Bizim it size ne getirdi (Reşit Demir).

Elin iti üre üre dağa götürür, benim it de ürüye ürüye eve getirir (Reşit Demir).

Arazol (sahipsiz kancık köpek) köpektan kurtçul köpek doğmaz (Reşit Demir).

- İtin iyisi yal yiyişinden belli olur* (Muhammer Bayrakçı).
- İt itin etini yer, kemiğini dışarı atmaz* (Muhammer Bayrakçı).
- İt utansa don giyer* (Muhammer Bayrakçı).
- İt gapuda zabun gerek (zayıf gerek)* (Hasan Hüseyin Türkdöğän).
- Enik itnen yal yiyenin yüzüne gözüne bulaşır* (Hasan Hüseyin Türkdöğän).
- İt taş yediği yeri bilir* (Hasan Hüseyin Türkdöğän).
- İt alıştığı kapıda kırk gün aç ölüür* (Hasan Hüseyin Türkdöğän).
- Acele eden kancık kör doğurur* (Ali Rıza Ay).
- Ahmak itin şaşkını, kuru bok yer kış günü* (Nuh Demir).
- İtin dayısı olmaz* (Muhammer Bayrakçı).
- İtin gapmayanı, atın depmeyeni olmaz* (Muhammer Bayrakçı).
- İtin hatırı yok da sahibinin hatırı var* (Reşit Demir).
- İt derisinden post, düşmandan dost olmaz* (Muhammer Bayrakçı).
- İti an çomağı kapının arkasına ko* (Rüveyda Türkeri).
- İt arabanın gölgesinde yatar, kendi gölgesi sanırmış* (Yavuz Sayın).
- Düzlükte kurt ulusa, evde itin bağı sızlar* (Mahir Baltacı).
- İte gem vurma kendini at sanır* (Sami Akyüz).

4.5.2. Azerbaycan Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Azerbaycan Türklerinin köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Celal Beydili (Məmmədov)'nin **Atalar Sözü** (Öndər Nəşriyyat, Bakı 2004) adlı çalışmasından alınmıştır:

- Ac it gəlmiş, tox itin yanın yalayır* (s. 18)
- Açıq qaba it dəyər* (s. 20)
- Ağ itin həllaca zərəri var* (s. 22)
- Ahmaq it aya hürər* (s. 28)
- Ala it çaqqalın dayısıdı* (s. 30)
- Ala it gedər, qara it gələr* (s. 30)
- Ala itin balası qara olar / Yanılsa boynu ala olar / Hürəndə anası kimi hürər* (s. 30)
- Aləmə it hürər, bizə Mazandaran çaqqalı* (s. 31)
- Arıq it öz kəndinin şiridir* (s. 36) [Arık it kendi köyünün aslanıdır]

Arpaya qatsan at yeməz, sümüyə qatsan it yeməz (s. 37) [Arpaya katsan at yemez, kemiğe katsan it yemez]

At öldü, itlerin oldu bayramı (s. 41)

Atın axmağı yorğa olar, itin axmağı tula (s. 42)

Atın izi itin izine qarışmaz (s. 42)

Atlı qonaq itli qonaktan yaxşıdı (s. 42)

Avara itin görməti olmaz (s. 44)

At işığına it hürər (s. 45)

Ay gedən it, gəl məni tut (s. 45)

Baxmaqla öyrənmək olsa, itdən qəssab olardı (s. 49)

Bazar içində it qulağı kəsməzler (s. 52)

Bir it hürməklə kavran kayıtmaz (s. 59)

Çağırram-eldən ayıb, çağırmanam-it itdi (s. 72)

Çox hürən it tutmaz (s. 76)

Çöl iti gəldi, öy itini qovdu (s. 77)

Dağ iti gəldi, bağı itin qovaladı (s. 79)

Düşmən yaxandan tutanda it ətəyindən tutar (s. 96)

Eşşək anqıranda itin başı ağrıyar (s. 103)

Əringənin qazancın it yeyər, yaxasın bit (s. 110)

Həllacın acığı ağ itdən gelər (s. 124)

Hərbədən qorxma; it qorxusundan hürür (s. 129)

Hürmək itə qalar, kavran yolun gedər (s. 130)

Hürüşün bilməyən it önünə qurd getirər (s. 130)

İki it bir aslana dov gelər (s. 135)

İki itin arasına para sümüük atmazlar (s. 135)

İki qapıda gezən köpək ac qalar (s. 135)

İt it ilən savaşar, çaya gedəndə bir gedər (s. 140)

İt itin ayağın basdamaz (s. 140)

İti itin ətin yeməyib, hampa hampanın ətin yeyib (s. 140)

İt itlə savaşanda bir ayağın dalda tutar (s. 140)

İt itliyindən əl çəkər, sümsünməyindən əl çəkməz (s. 140)

İt itnən boğuşdu, qurdun işi rast düşdü (s. 140)

İt qəssab dükanından ət apardı, ayağın kəsdi (s. 141)

- İt qışı çıxardar, amma dərisi nə çəkər* (s. 141)
- İt qorxduğu yerə hörər* (s. 141)
- İt qorxusundan oğurluğa getməz* (s. 141)
- İt quduranda yiyəsini də qapar* (s. 141)
- İt qulağı əppək eşitdi* (s. 141)
- İt qulağını kəsəndən qorxar* (s. 141)
- İt qursağı sarı yağ götürməz* (s. 141)
- İt nədir ki, yunu nə ola?* (s. 141)
- İt olsun, komasında hürsün* (s. 141)
- İt özü nədir ki, südü nə ola?!* (s. 141)
- İt özüdür, qurdu mənə göstərir* (s. 141)
- İt özündən təmizini bilməz* (s. 141)
- İt sallaqxanadan sümük apardı, ayağın kəsdi* (s. 141)
- İt sümsünər doyar, adam sümsünər doymaz* (s. 141)
- İt sümiyü udanda sevinə-sevinə udar, tamaşadı çıxanda* (s. 141)
- İt ulaya-ulaya yuvasına qurd gətirər* (s. 141)
- İt yediyin qusar* (s. 141)
- İtdən çox çarıq aparan yox, yenə ayaqları yalındır* (s. 142)
- İtdən qurtardıq, qurda rast gəldik!* (s. 142)
- İtdən törəyən it olar* (s. 142)
- İtdən utanmasan, sahibindən utan* (s. 142)
- İtə bax, yediyi kütüyə bax* (s. 142)
- İtə çörək atarlar yiyəsi xatirinə* (s. 142)
- İtə çörək verməzsən, acından hürər* (s. 142)
- İtə umudlu ol, ağacını yerə qoyma* (s. 142)
- İtə umudlu olduq, hürmədi evimizi yıxdı* (s. 142)
- İti dalıma almışam qurd qorxusundan* (s. 142)
- İti itlə boğdurlarlar* (s. 142)
- İti ləj döşən evin bərəkəti kəsilər* (s. 142)
- İti öldürənə sürütdürərlər* (s. 142)
- İti yuduqcan mindar olar* (s. 142)
- İtin axsağı ovdan qalmaz* (s. 142)
- İtin ayağın basarsan, səni qapar* (s. 142)

- İtin dirisi nədir ki, ölüsü nə ola?* (s. 142)
- İtin əbləhi qayğanaqdan pay umar* (s. 142)
- İtin hürməyi dilənçini qaytarmaz* (s. 143)
- İtin qabağından qalanı aslan yeməz* (s. 143)
- İtin qudursun, çaqqal!* (s. 143)
- İtin qulağını küçükkən kəsərlər* (s. 143)
- İtin ölümü gələndə çobanın dəyənəyinə sürtünər* (s. 143)
- İtin yanınnan bəy kimi, bəyin yanınnan it kimi keç* (s. 143)
- İtini haya öyrətmə, qonşunu paya* (s. 143)
- İtlə yatan bitlə qalxar* (s. 143)
- İtlə yoldaş oldun, daşı əldən buraxma* (s. 143)
- Köpək elə köpəkdi, xaltası qızıl olsa da* (s. 153)
- Köpək itin qarnı tox gərək* (s. 153)
- Köpək köpəyin dayağıdı* (s. 153)
- Köpək qaya kölgəsində yatar, elə bilər öz kölgəsidir* (s. 153)
- Köpək olmuşdun, belə hürməmişdin* (s. 153)
- Köpəyin ağzını kiçiklikdə yandır* (s. 153)
- Köpəyin axmağı qaysavadan pay umar* (s. 153)
- Köpəyin ayılanı ələ düşməz* (s. 153)
- Köpəyin duası yerinə yetsə, göydən gündə sümük yağar* (s. 153)
- Köpəyin könlü kəpəknən xoş olur* (s. 154)
- Köpəyin qarnı tox olsa, gecə ulduza hürməz* (s. 154)

4.5.3. Karaçay-Malkar Türklerinin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Karaçay-Malkar Türklerinin köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Ufuk Tavkul'un **Karaçay-Malkar Atasözleri** (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001) adlı çalışmasından alınmıştır:

- İt amanga igige da çabadı. “İt kötüye iyiye de saldırır”* (s. 141)
- İt arbazında kayır. “Köpek kendi avlusunda yırtıcı olur”* (s. 141)
- İt asıragannı börü tabmaz. “Köpeğin gömdüğünü kurt bulamaz”* (s. 141)
- İt biçenge cata edi / Kesi da aşamay edi / Malga da aşatmay edi. “Köpek çayıra yatıyordu da / Kendi de yemiyordu / Hayvanlara da yedirmiyordu”* (s. 141)
- İt bolmayan cerde tülkü ürür. “Köpeğin olmadığı yerde tilki havlar”* (s. 141)

İt da kesi cerinde aslan kibikdi. “Köpek de kendi yerinde aslan gibidir” (s. 141)

İt hantdan ülüş saklar. “Köpek yemekten pay bekler” (s. 141)

İt itge aytır ol da kuyruguna aytır. “Köpek köpeğe söyler o da kuyruğuna söyler” (s. 141)

İt itligin eter. “Köpek köpekliğini yapar” (s. 142)

İt iyesin tanımaz. “Köpek sahibini tanımaz” (s. 142)

İt iyiskegen suvnu aslan içmez. “Köpeğin kokladığı suyu aslan içmez” (s. 142)

İt kulagin şagat eter. “Köpek kulağını şahit yapar” (s. 142)

İt kushanın calagança. “Köpeğin kustuğunu yalaması gibi” (s. 142)

İt kutursa iyesin kabar. “Köpek kudursa sahibini ısırır” (s. 142)

İt sayladı da süyekni aldı. “Köpek seçti de kemiği aldı” (s. 142)

İt semirse iyesin kabar. “Köpek semirse sahibini ısırır” (s. 142)

İt toysa iyesine çabar. “Köpek semirse sahibine saldırır” (s. 142)

İt ürgen elge eltir / Ot carık tüzg eltir. “Köpek havlaması köye götürür / Ateş ışığı ovaya götürür” (s. 142)

İt ürgenlikge colovçu colundan kalmaz. “Köpek havlamakla yolcu yolundan kalmaz” (s. 142)

İt ürür cel eltir. “Köpek havlar rüzgâr götürür” (s. 142)

İtten korkgan sadakaçı bolmaz. “Köpekten korkan dilenci olamaz” (s. 143)

İtge biçen salgança. “Köpeğin önüne ot koymak gibi” (s. 143)

İtge çabır etseng tişi bla cırtar. “Köpeğe çarık yapsan dişiyle yırtar” (s. 143)

İtge mahtav caraşmaz. “Köpeğe övgü yakışmaz” (s. 143)

İtni avuzu boş turmaz. “Köpeğin ağzı boş durmaz.” (s. 143)

İtni başın silasang kolunga kabar. “Köpeğin başını okşasan elini ısırır” (s. 143)

İtni başın silasang kuyrugun bulgar. “Köpeğin başını okşasan kuyruğunu sallar” (s. 143)

İtni çaldışha kıssang, üsüнге sekirir. “Köpeği çite sıkıştırırsan, üzerine atlar” (s. 143)

İtni kargışı börüğe cetmez. “Köpeğin bedduası kurda dokunmaz” (s. 143)

İtni kızbayı uru ketgenden sora ürür. “Köpeğin korkağı hırsız gittikten sonra havlar” (s. 143)

İtni körseng tatak esinge türşer. “Köpeği görsen sopa aklına gelir” (s. 143)
İtni tilegi kabil bolsa, kökden süyek cavar edi. “Köpeğin dileği kabul olsa, gökten kemik yağardı” (s. 143)

İtni uluganın börü eşitmez. “Köpeğin ulumasını kurt duymaz” (s. 143)
İyesin süyseñ, itine süyek ber. “Sahibini seviyorsan, köpeğine kemik ver” (s. 144)

İyesiz itni börü aşar. “Sahipsiz köpeği kurt yer” (s. 144)

4.5.4. Türkmenlerin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Türkmenlerin köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Sapar Kürenov ile Muhittin Gümüş’ün birlikte hazırladıkları **Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri ve Bilmeceleri** (Engin Yayınevi, Ankara 1995) adlı eserden alınmıştır:

İt gedaydan gorkar, geday-itden / İt dilenciden korkar, dilenci itten. (s. 83)

İt doyan günü ogruluk eder / İt doyduğu gün hırsızlık eder (s. 83)

İt doyan yerinde galar, är dogan yerinde galar / İt doyduğu yerde kalır, er doğduğu yerde kalır (s. 83)

İt et iyse de, iti iymez / İt et yese de, iti yemez (s. 83)

İt gözünden garrar, insan-yüzünden / İt gözünden yaşlanır (kocar), insan yüzünden (s. 83)

İt ite buyrar, it-guyrugına / İt ite buyurur, it de kuyruğuna (s. 83)

İt ite çeker, är-daya / İt ite çeker, er dayıya (s. 83)

İt gara görmese üyrmez / İt karartı görmezse havlamaz (s. 83)

İt öz öyünde batır / İt kendi evinde baturdur (s. 83)

İt öz yalağın yalaman doymaz / İt kendi yalağını yalamadan doymaz (s. 83)

İt üyrer, kerwen geçer / İt ürür, kervan geçer (s. 84)

İt wepa, ayal biwepa / İt vefalı, kadın vefasızdır (s. 84)

İt yal iyen yerinde üyrer / İt yal yediği yerde havlar (s. 84)

İti yok çopanıñ abrayı yok / İti olmayan çobanın itibarı olmaz (s. 84)

İti öldüren süyrär / İti öldüren sürükler (s. 84)

İt alınan gelen gurt alınma-da geler / İtin alınma gelen kurdun alınma da gelir (s. 84)

İt içen suwdan at içmez / İtin içtiği sudan at içmez (s. 84)

İtiñ işi geday bilen, geday işi huday bilen / İtin işi dilenci ile, dilencinin işi Hüda ile (s. 84)

İt yüwrüginini tilki söymez, gamlı kişi-gülki / İtin koşanını tilki sevmez, gamlı kişi gülünçlüğü (s. 84)

İtiñ goynundan altın assan, it de yıglar, altın-da / İtin koynuna altın asarsan it de ağlar, altın da (s. 84)

İtten aç-da yok, dınç-da yok / İtten başka aç da olmaz, dilenen de olmaz (s. 84)

Köpek yüwrüp tazı bolmaz / Köpek koşarak tazı olmaz (s. 99)

4.5.5. Özbeklerin Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Özbeklerin köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Ş. Şamaksudov ile Ş. Şarahmedov'un birlikte hazırladıkları **Ma'nalar Mahzani** ("Özbekistan Millî Entsiklopediyası" Devlet İlmiy Neşriyati, Taşkent 2001) adlı eserden alınmıştır:

Böri boranda kuturar, it-aydında. "Kurt boranda kudurur, it aydınlıkta" (s. 64)

Böri karısa, küçüкке külgü boladı. "Kurt kocayınca köpeğe maskara olur." (s. 65)

İt arazlaydi, egesi bilmeydi. "İt küsermiş de sahibinin haberi olmazmış" (s. 137)

İt aççığını turnadan aladi, bit aççığını burgadan aladi. "İt öfkesini turnadan çıkarır, bit öfkesini pireden çıkarır" (s. 137)

İt bilen böri-tuğma düşman. "İtle köpek doğma düşmandır" (s. 138)

İt bilen avçı-avda ortak. "İt ile avcı avda ortaktır." (s. 138)

İt burgasiz bolmas, yurt erkesiz bolmas. "İt piresiz olmaz, yurt erkesiz olmaz" (s. 138)

İt vavullab karıydi. "İt ürüye ürüye yaşlanır" (s. 138)

İt geday bilen çıkışmaydi. "İt yoksul ile yaşamaz, yoldaş olmaz" (s. 138)

İt gedaydan korkadi, geday-itden. "İt yoksuldan, yoksul da itten korkar" (s. 138)

İt dese-kuyruğı yok, sigir dese müğüzi yok. "İt desen kuyruğı yok, sığır desen boynuzu yok" (s. 138)

İt yegenini kusadi. "İt yediğini kusar" (s. 138) (Kötü insan yaptığı kötülüğün cezasını çeker)

İt it bilen kuda bolsa, ortaga süyek koyadi. “İt itle dünür olsa, ortaya kemik koyar” (s. 138)

İt it balasını tişlemeydi. “İt it yavrusunu ısırılmaz” (s. 139)

İt itge buyuradi, it-kuyruğıge. “İti ite, it de kuyruğına buyurur” (s. 139)

İt itden süyek karzdar. “İt itten kemik borç alır” (s. 139)

İt itliğini kılmay koymaydi. “İt itliğini yapar” (s. 139)

İt, itniñ ortağı-bit. “İt, itin ortağı bit” (s. 139)

İt yığıni-top bolmas. “İt yığını aksakallar meclisi olmaz” (s. 139)

İt kiyikke rahm kılrsa, müşük hocaga rahm kılarmış. “İt geyiğe merhamet ederse, kedi de ev sahibine merhamet edermiş” (s. 139)

İt közi tütün bilmes. “İtin gözü duman bilmez” (s. 140)

İt aydında oynaşar. “Köpek gündüz vakti oynaşır” (s. 140)

İt atasını tanımaz. “İt atasını tanımaz” (s. 140)

İt pohol üstige yatib, yemegey, yedirmegey. “İt saman üstüne yatar, ne kendisi yer, ne de başkasına yedirir” (s. 140)

İt talaşmay işi bitmes. “İt dalaşmadan işini bitirmez” (s. 140)

İt tezeği emge dari bolsa, deryanıñ ortasige otiradi. “İtin tezeği derde derman olsa, deryanın ortasına oturur” (s. 140)

İt tişi ötmese hem, gedayniñ tayagini tişleydi. “İt dişi kesmese de yoksulun değneğini ısırır” (s. 140)

İt hora bolsa-oğriğe eşik açık. “İt açgözlü ise hırsıza kapı açıktır” (s. 141)

İt çopanniñ koldaşi, yalğızlık da yoldaşi. “İt çobanın yardımcısı, yalnızlık da yoldaşıdır” (s. 141)

İt egesige süyenib huriydi. “İt sahibine güvenip havlar” (s. 141)

İt egesige hurimes. “İt sahibine havlamaz” (s. 142)

İt etge örgense, ümri baylavda ötedi. “İt ete alışırsa ömrü zincire bağlı geçer” (s. 142)

İt yürüngen yolida söngök kıdıradi. “İt yürüdüğü yolda kemik arar” (s. 142)

İt ölse, böri elamas. “İt ölse kurt umursamaz” (s. 142)

İt karisa kapalmas, at karisa tepalmas. “İt ihtiyarlasa ısırılmaz, at ihtiyarlasa tepemez” (s. 142)

İt kılğanni otarçı kılalması. “İtin yaptığını baytar yapamaz” (s. 142)

İt kutursa, egesin kapar. “İt kudurunca sahibini dalar” (s. 142)

İt korkitsa-huriydi, korksa-tučkiredi. “İt korkutsa havlar, korkarsa aksırır” (s. 143)

İt korksa kuyruğın kısar. “İt kokrunca kuyruğunu kısar” (s. 143)

İt korkakni kapar. “İt korkağı dalar” (s. 143)

İt hem yatar cayini kuyruğı bilen süpüredi. “İt de yattığı yeri kuyruğı ile süpürür” (s. 143)

İt hurer-kervan öter. “İt ürür, kervan yürür” (s. 143)

İt hurisa, bulbul tıhtaydi. “İt ürüyünce bülbül susar” (s. 143)

İtge-it ölimi. “İte, it ölümü” (s. 144) (Düşman art niyetle geldiğinden acıma, merhamet etme, öldür!)

İtge tumar yaraşmas. “İte muska yakışmaz” (s. 144)

İtten bolgen-kurbanlikka yaramas. “İtten doğan kurbanlığa yaramaz” (s. 144)

İti bolmaganniñ-yalağı bolmas. “İti olmayanın yalağı olmaz” (s. 144)

İtiñ bolsa hem-çerayli bolsin. “İtin de olsa güzel olsun” (s. 144)

İtiniñ tepesi-egesige tegedi. “İtin tepesi sahibine değer” (s. 144)

İtiniñ fe’li egesige ma’lum. “İtin ettiği sahibine malumdur” (s. 145)

İtini it talab öldiredi. “İti it dalayıp öldürür” (s. 145)

İtini avga barganda sına, yigitni yavga barganda sına. “İti ava gidince, yiğidi savaşa gidince sına” (s. 145)

İtini öldirgenniñ özi kömedi. “İti öldüren kendisi gömer” (s. 145)

İtiniñ duasi kabul bolganda-asmandan süyek yagardi. “İtin duası kabul olsaydı gökten kemik yağardı.” (s. 145)

İtiniñ cini-devana, kelinniñ cini-kaynana. “İtin cini divane, gelinin cini kaynana” (s. 146)

İtiniñ keyingi ayağı bolma. “İtin arka ayağı olma” (s. 146) (İnsanlardan arta kalma)

İtiniñ köñli-bir süyek. “İtin gönlü, bir kemiktir” (s. 146)

İtini süyek bilen ursañ, hurimeydi. “İte kemikle vursan havlamaz” (s. 146)

İtten korksañ, süyek taşla. “İtten korkarsan kemik at” (s. 146)

İtiniñ tavani kıçısa, kervange ergeşer. “İtin tabanı kaşınsa kervana erişir” (s. 147)

4.5.6. Karakalpakların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Karakalpakların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, **Karakalpak Folklorı Köp Tomdık IV Tom Karakalpak Halk Nakıl-Makalları** (“Karakalpakstan” Baspası, Nökis 1978) adlı eserden alınmıştır:

İyt ürer, kârvan köşer. “İt ürür kervan yürür” (s. 43)

İyttiñ avzı ala bolsa da / Böri kelgende birigedi. “İtin çenesi hiç kapanmasa da / Kurt geldiğinde susar” (s. 45)

Colbarıska şapkan iyt / İyesin körıp tursa / Karıvlı boladı. “Kaplana koşan it / Sahibini görünce / Arka bulur” (s. 47)

İyt alğan tülkide sın bolmas (ne sın bar). “İtin yakaladığı tilkide ayıp olmaz (İtin yakaladığı tilki kınanmaz)” (s. 68)

Köpke külki kerek / İytke tülki kerek. “Kalabalığa eğlence gerek / İte tilki gerek” (s. 70)

İyt cüyriğin tülki süymes / Ğamlı kisi külki süymes. “Tilki İtin hızlı koşanını sevmez / Gamlı kişi de gülmeyi sevmez” (s. 70)

İyt kutursa iyessin kabar / Torğay kutursa bürkitke şabar. “İt kudurunca sahibine / Tarla kuşu kudurunca kartala saldırır” (s. 72)

İyttiñ moyınuna altın kargı baylasañ da / İyt cumısın işleydi. “İtin boynuna altın tasma taksan da / İt bildiğini yapar” (s. 72)

İyttiñ tabanı kışısı / Kârvanğa eredi. “İtin tabanı kaşınsa / Kervanı takip eder” (s. 72)

İyt uyalasınan korıkpaydı. “İt yuvadaşından korkmaz” (s. 72)

İyt ökpeleydi, iyesi bilmeydi. “İt öfkelenir, kızar, sahibi bilmez” (s. 93)

İyt cemes asınan däme etedi / Murnı kıymıl-kıymıl etedi / İyttiñ tentegi / Söktiñ centeginen däme etedi. “İt yemediği aştan umut eder / Burnu hareket ettirir / İtin yaramazı / Kemiğin güzel yerinden umut eder” (s. 168)

Sävir bolmay, tävir bolmas / İyt tüynekten kavın bolmas. “Nisan ayı gelmeden iyilik olmaz / “İt tüynek”ten kavun olmaz” (s. 217)

4.5.7. Kazakların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Kazakların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, M. Akkozın’ın **Kazak Makal-Mäkelderi Kazahskie Poslovitsı i Pogovorki** (Almatı 1990) adlı kitabından alınmıştır:

- Elsizge iyt de coldas* “Yurtsuza it de yoldaştır” (s. 19)
- İyt iytii cumsaydı / İyt kuyruğın cumsaydı* “İti ite, it de kuyruğuna buyurur” (s. 33)
- Ası çok üydi iyt de süymeydi* “Aşı olmayanı köpek de sevmez” (s. 47)
- İyt çokta şoşka üredi.* “İtin olmadığı yerde domuz ürür.” (s. 48)
- İyt arık bolsa, avıldıñ namısı.* “İt zayıflığı obanın utancısıdır” (s. 49)
- İyt tölevi bir küşik.* “İtin ödemesi bir eniktir” (s. 52)
- Cavcumır caksı bolsa / İytke tastar ma edi.* “Yağlı işkembe iyi olsaydı / İte atılır mıydı” (s. 52)
- İytpen coldas bolsañ, tayağındı tastama.* “İtle yoldaş olursan sopanı elden bırakma” (s. 53)
- İyt atasın tanumas.* “İt atasını tanımaz” (s. 56)
- Böri balasın asırağanmen iyt bolmaz.* “Kurt yavrusu beslemekle it olmaz” (s. 56)
- İytti küşiğim deseñ, avzıñdı calaydı.* “İte eniğim desen ağzını yalar.” (s. 56)
- İyt iyesine ürmes.* “İt sahibine havlamaz” (s. 57)
- İytti küşiğinde üyret.* “İti enikken eğit.” (s. 65)
- İyttiñ tabanı kışisa, kervenge eredi.* “İtin tabanı kaşinsa kervana erişir” (s. 71)
- Bir iyt körip üredi / Bir iyt erip üredi.* “Bir it görüp havlar, bir it erip havlar” (s. 71)
- İyttiñ ırıldaskanı-amandaskanı.* “İtlerin hırlaşması, hal hatır soruşmalarıdır.” (s. 71)
- İyt iyttigin kılmay koymas.* “İti itliğinden vazgeçmez.” (s. 71)
- İyit iyttayağın calamay köñili köñşimes.* “İt it ayağını yalamadan gönlü rahat etmez” (s. 71)
- El catpay iyt tınbas.* “Halk yatmadan it susmaz” (s. 71)
- İyt balasın ırlday süyedi.* “İt yavrusunu hırlayarak sever” (s. 71)
- İyt koriğan cerge öş.* “İt koruduğu yeri sever” (s. 71)
- İyt ürgen cerde avıl bar.* “İyin havladığı yerde köy vardır” (s. 72)
- İyt iytligin istemese, işi avıradı.* “İt itliğin yapmazsa karı ağrır” (s. 72)
- İyt cüyriğin tülki süymes.* “İtin hızlı koşanını tilki sevmez” (s. 76)
- İyt ceñgenin talaydı.* “İt yendiğini dalar” (s. 76)
- İytke tumar caraspas.* “İte muska yakışmaz” (s. 81)

İytti iyesimen kıyna. “İte sahibiyle eziyet et” (s. 83)

Ak iyt, kara iyt-bäri bir iyt. “Ak it, kara it-hepsi bir it” (s. 89)

Buralkı iyt ürip cağadı. “Sahipsiz it havlayarak gezer” (s. 90)

İyttiñ uluğanını böri estimes. “İtin ulumasını kurt dinlemez” (s. 91)

İyt kutursa iyesin kabar / Şımşık kutursa bürkitke şabar. “İt kudursa sahibini dalar / Kanarya kudursa kartala saldırır” (s. 91)

İytpen oynasañ üriersiñ / Balamen oynasañ külersiñ. “İtle oynarsan ürürsün / çocukla oynarsan gülersin” (s. 114)

Caksı at canğa serik / Caksı iyt malğa serik. “İyi at cana yoldaş / İyi it mala yoldaş” (s. 116)

Caksı iyt-ıyesiniñ köz-kulağı. “İyi it sahibinin gözü kulağıdır” (s. 116)

Calğız iyttiñ ürzeni bilinbes / Calğız kisiniñ cürzeni bilinbes. “Yalnız itin ürüdüğü / Yalnız insanın yürüdüğü bilinmez” (s. 116)

İyt adamniñ kulağı. “İt insanın kulağıdır” (s. 117)

İytk e tösek ne kerek / Estige ösek ne kerek. “İte döşek ne gerek / Akıllıya dedikodu ne gerek” (s. 118)

İyt de kiyimge karap üredi. “İt de giysiye bakıp havlar” (s. 128)

Är eldiñ zañı baska / İyteri kara kaska. “Her ilin töresi başka / İtleri kara kaşka” (s. 131)

Kazannan kakkak ketse / İyttiñ uyatı ketedi. “Kazandan kapak gitse / İtin namusu gider” (s.132)

Ürikken iyt üş kün üredi. “Korkan it üç gün ürür” (s. 137)

İyttiñ catkan yeri-tösegi. “İtin yattığı yeri, döşegidir” (s. 142)

4.5.8. Kırgızların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Kırgızların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, C. I. Koyçumanov’un hazırladığı **“El Adabiyatı Seriyası”-10. Makal-Lakaptar** (“Şam Baspası, Bişkek 2001) adlı kitabın 106-107. sayfalarından alınmıştır:

İt adamga coldoş, oşon üçün atın koygon Colbors “İt insana yoldaş, onun için adını koymuşlar Colbors (kaplan)”

İt alı cetkenin talayt “İt gücünün yettiğini dalar”

İt arabain astında cürüp “men tarttum” deyt “İt, arabanın altında yürüyüp “abayı ben çektim” der.

İt cakşısı içik tabat, it camanı kişi tabat “İtin iyisi kürk bulur, itin kötüsü insan bulur”

İt caldağan suu keçpeyt “İt kiralayan kişisuyu geçemez” (Yatım yamalak tedbirler maksada erdirmez)

İt camanı boroondo kıçayt “İti kötüsü boranda eziyet çeker”

İt candağan suuga ketet, er candağan muratka cetet “İt yakın olduğu suya gider, er yakın olduğu murada erer”

İt carasın calap sakaytat “İt yarasını yalayarak sağaltır”

İt ceñgenin talayt “it yenebileceğini dalar”

İt cıyını birikpeyt it yığını birikmez”

İt zañı darı bolso, darıyanıñ başına çıgat “İt, pisliği derman olsa, ırmağın üstüne çıkar”

İt itayağın calamayınça alımsınbayt “İt yaşağını tastamam yalamayınca tatmin olmaz”

İt itti cumşayt, it kuyruğın cumşayt “İt ite, it de kuyruğuna buyurur”

İt içpes aşınan ümüt etet “İt yemediği aşı umar”

İt kabışıp ölot, akılsız çabışıp ölot “İt kapışıp ölür, akılsız yarışıp (koşturup) ölür”

İt kulağın keskenge üyür “İt kulağını kesene alıştır”

İt kutursa esin kabar “İt kudurunca sahibini dalar”

İt külügün tülkü süyböyt, içi oorugañ külkü süyböyt “İtin hızlı koşanını tilki sevmez, dertli olan da eğlenceyi, gülmeyi sevmez”

İt menen dos bolsoñ söök talaşasın “İtle dost olursan kemik kavgası yaparsın”

İt menen cegen aş kusturbay koyboyt “İtle birlikte yenen aş kusturmadan bırakmaz”

İt menen oynosoñ ürösüñ, bala menen oynosoñ külösüñ “İtle oynarsan ürürsün, çocukla oynarsan gülersin”

İt semirse esin kabat “İt semirince sahibini dalar”

İtte ceen cok, bukada kayın cok “İtte yeğen olmaz, öküzde kayın olmaz”

İttey ala bolguça, börüdöy kök bol “İt gibi ala olacağına kurt gibi boz ol”

İttiñ akmağı kündüz üröt “İtin ahmağı gündür ürür”

İttiñ eesi bolso, börünüñ teñiri bar “İtin sahibi varsa kurdun da Allah'ı var”

İt-toygon cerinde, kuş-kongon cerinde, at-köngön cerinde, el-tuulgan cerinde
 “İt doyduğu yerde, kuş konduğu yerde, at alıştığı yerde, halk (insan) doğduğu yerde”
İttüü konok batpayt, bitti konok batat “İtli konuk sığmaz, bitki konuk sığar”
İy uyalaşınan korkpoyt “İt yuvadaşından korkmaz”
İt ürö beret, kerben cürö beret “İt ürür kervan yürür”
İt ırısı menen, kuş kutu menen “İt talihiyle (nasibiyle) kuş kutuyla”

4.5.9. Uygurların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Uygurların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Mehemmet Rehim’in **Uygur Helik Makal-Temsilliri** (Şıncañ Helik Neşriyatı, Urumçi 1979) adlı kitabının çeşitli sayfalarından alınmıştır:

İt gedaydın korkidu / Geday ittin korkidu. “İt yoksuldan / Yoksul da itten korkar” (s. 19)

İttin korkkan geday emes. “İtten korkan yoksul değildir” (s. 19)

İt ustihan yise kötü bilen kiñişer. “İt kemik yiyeceğinde kıcına danışır” (s. 34)

İt yeninda süñek yatmas. “İt yanında kemik yatmaz” (s. 77)

İt yeptu çoruknu / Özi yürüptü çoruksız. “İt çarığı yemiş / Kendi çariksız gezmiş” (s. 78)

İt itliğini kılmısa köñli tınumas. “İt itiliğini yapmazsa rahat etmez” (s. 142)

İt kellisi tehside tohtumas. “İt kellesi tabakta durmaz” (s. 142)

İtni kavaydu dep ağzını keskili bolmas. “Havlıyor diye itin ağzı kesilmez / bağlanmaz” (s. 142)

İtniñ ağziğa süñek taşla. “İti ağzına / önüne kemik at” (s. 142)

İtniñ saddılığın tülke törge çıkıvaptu. “İtin saflığından tilki başköşeye çıkmış” (s. 143)

İtniñ karğısı bõriğe yokmas. “İtin bedduası kurda değmez” (s. 143)

İt orguçığa amrak. “İt hırsızı sever” (s. 143)

İt havşıp havşıp seher uhlar. “İt havlar havlar, sabah uyur” (s. 143)

İt hürer, kervan yürer. “İt ürür, kervan yürür” (s. 200)

İtni çişlimaydu, atnu tepmeydu dime. “İt ısırılmaz, at tepmez deme” (s. 212)

4.5.10. Tıvaların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Tıvaların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, B. K. Būdüp'ün **Tıva Üleger Domaktar Bolgaş Çeçen Söster** adlı kitabının 63-64. sayfalarından alınmıştır:

It aksınga kirgen hanzıraar / Kiji aksınga kirgen çovaar. “İtin ağzına düşen kanar / İnsanın ağzına düşen ağlar” (s. 63)

It moynunda hendir çıdıvas. “İt boynuna kendir dayanmaz” (s. 63)

It kodanunga inak. “İt obasına sevimlidir” (s. 63)

It kuduruun aybılaar. “İt kuyruğuna buyurur” (s. 63)

It çaraazın çılgaaş, totpas / Däjümet ündüt algaş, totpas. “İt salyasına / Memur haraca, rüşvete doymaz ” (s. 64)

4.5.11. Gagauzların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Gagauzların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, N. İ. Baboğlu'nun hazırladığı **Gagauzskiy Folklor** (Kişinev 1969) adlı kitabın çeşitli sayfalarından alınmıştır:

Köpek suya düşmeyince üzme ürenmezmiş “Köpek suya düşmeyince yüzmeyi öğrenmezmiş” (s. 106)

Nazlı köpek tüünü geç atarmış “Nazlı köpek tüyünü geç atarmış” (s.107)

Biyaz köpek pamukçudan azetmezmiş “Beyaz köpek pamukçudan hazzetmetmiş” (s. 107)

Andın köpee-al sopayı “İti an sopayı eline al” (s. 108)

Kıştan çıkmamış köpek yokmuş, ama derisi bilir. “Kıştan çıkmamış köpek yokmuş, ama derisi bilir” (s. 110)

4.5.12. Kırım Tatarlarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Kırım Tatarlarının köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Şevket Asanov'un **Atalar Sözleri ve Aytımlar (Kırımtatar Tiliniñ Paremiologik Lugatı)** (Simferopol 2002) adlı kitabının 79-80. sayfalarından alınmıştır:

İt ağzına bir kemik. “İt ağzına bir kemik”

İt ağzından süyek alınmaz. “İtin ağzından kemik alınmaz”

İt arabaniñ astında yatar da, men tartam der. “İt arabanın altında yatar da ben çekiyorum der”

İt atasını tanımaz. "İt babasını tanımaz"

İt balası kurban olmaz. "İt yavrusu kurban olmaz"

İt yeñgenini talar. "İt yendiğini dalar"

İt itke, it de kuyruğına. "İt ite, it de kuyruğına"

İt itligini yapar. "İt itliğini yapar"

İt itniñ kuyruğına basmaz. "İt itin kuyruğına basmaz"

İtke – it ölümü. "İte it ölümü"

İt kervanni toktatamaz. "İt kervanı durduramaz" (İt ürür, kervan yürür)

İtke süyek tapılır. "İte kemik bulunur"

İtke et berseñ, kuyruğını sallar. "İte et verirken kuyruğunu sallar"

İt karaltınıñ kulağıdır. "İt karaltının kulağıdır"

İt kutursa, saibini tişler. "İt kudurunca sahibi ısırır"

İt leş başında, insan iş başında. "İt leş başında, insan iş başında"

İtniñ artından keç, atniñ – ögünden! "İtin arkasından dolan, atın önünden"

İtniñ atası biñ, anası bir. "İtin babası bin, anası birdir"

İtniñ duası kabul itilse, kökten kemik yağar. "İtin duası kabul olsa, gökten kemik yağar"

İtniñ ürgeninden korkma, ürmegeninden kork! "İtin havlayanından değil, havlamayanından kork" (Isıracak köpek dişini göstermez)

İtni tepseñ, sabısına tiyer. "İti tepsen, sahibine değer"

İt olsa da, ırzı bar. "İt de olsa nasibi var"

İt talaşır, birazdan soñ yalaşır. "İt dalaşır, biraz sonra yalaşır"

İtten süyek artmaz. "İtten kemik artmaz"

İt – toygan yerine, yiğit – tuvğan yerine. "İt doyduğu yerde, yiğit doğduğu yerde"

İt ürür, kervan keçer. "İt ürür, kervan yürür"

İt cıymı birikmez. "İti meclisi toplanmaz"

İt yuvasında kuçlü. "İt yuvasında güçlüdür"

İt yuvasında kartayır. "İt yuvasında yaşlanır"

İt yatkan yerini tırmalar. "İt yattığı yeri tırmalar"

4.5.13. Kırım Karaylarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Kırım Karaylarının köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Yu. A. Polkanov'un **Kırım kaylarıñ Atalar-Sozı. Poslovitsı i Pogovorki Kırım skih Karaimov** (Bahçisaray 1995) adlı kitabının çeşitli sayfalarından alınmıştır:

Stegen koyñıñ kopegi bol. “İsteyen köyün köpeği boldur.” (s. 14)

Ana-baba bolancaña (bolcağına) kopek bol. “Ana-baba olcağına köpek ol” (s. 17)

Kopekin yılda kartayır. “Köpek her sene yaşlanır” (s. 29)

Kurt-kopekiñ maskarası bolır. “Kurt köpeğin maskarası olur” (s. 29)

Koy kopeksiz, bağı dereksiz. “Köy köpeksiz, bağı ağaçsız olmaz” (s. 31)

Fukara bolancaña, zengin kopegi bol. “Fukara olcağına zengin köpeği ol” (s. 42)

Kopek havlar, kervan keçer, sozlemegen uslu keçer. “İt ürür, kervan yürür, dalaşmayan uslu geçer” (s. 51)

Kopek de baklavadan pay iymid eter. “Köpek de baklavadan pay umar” (s. 53)

Kopegin avzundan süyek düşmes. “Köpeğin ağzından kemik düşmez” (s. 62)

Her kopekke taş atsañ, taşñ kıymatı bin altña yerişir. “Her köpeğe taş atarsan taşın değerli bin altına yükselir” (s. 68)

Kopekni aceli kelse-çobanıñ tayagına sarıla. “Eceli gelen köpek çobanın değneğine sarılır” (s. 70)

Musafir kopekin kuyruğı butunuñ arasında. “Misafir köpeğin kuyruğu bacaklarının arasında olur” (s.73)

İt itni aşay, boru aşay ekisinide. “İt iti yer, kurt ikisini de yer” (s. 73)

4.5.14. Kazan Tatarlarının Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Kazan Tatarlarının köpek konulu atasözlerine dair örnekler, R. G. Gizatullina-Startseva ile İ. G. Gizatullin'in birlikte hazırladıkları **Tatarsko-Ruskiy Slovar Poslovits Tatarça-Rusça Mekaller Süzligi (Ufa 2011)** adlı kitabın çeşitli sayfalarından alınmıştır:

İt bilen büri tугan bulsa da, tuvmuştan doşman “İtle kurt kardeş olsa da doğuştan düşmandırlar” (s. 116)

İt kargışı büriге төşмиу “İtin bedduası kurda değmez” (s. 116)

İt küzi tötin bilmes “İtin gözü dumana gelmez” (s. 116)

İt örir-büri yörir “İt ürür, kurt yürür” (s. 116)

İt simirse, iyesin tişliy (talıу) “İt semirince sahibini dalar” (s. 116)

İt itliğin iter “İt itliğini yapar” (s. 116)

İt sugışa-yon tuza “İt boğuşur tüy dağılır” (s. 116)

İt-itke, it koyrıkka “İt ite, it de kuyruğuna” (s. 117)

İtmi itten talatalar “İti ite boğdururlar (kırdırırlar)” (s. 117)

İtsiz kuyan totıp bulmıу “İtsiz tavşan tutulmaz” (s. 117)

İt talaşmıу kavışmıу “İt dalaşmadan kavuşmaz” (s. 131)

İt ırlaşmıу tanışmıу “İt hırlaşmadan tanışmaz” (s. 131)

İtler talaşıp tanışlar “İtler dalaşıp tanışır” (s. 131)

Baynıñ iti üzinnen usal “Zenginin köpeği kendisinden de arsızdır” (s. 140)

Beylegen it avga yaramıу “Bağlanan köpek ava yaramaz” (s. 146)

İki it bir söyekni paylaşmıу “İki it bir kemiği paylaşamaz” (s. 162)

Koturğan it ayga sikire “Kuduran köpek aya sıçrar” (s. 178)

Koturğan it havaga karap örü bilen aynıñ nuri bitmes “Kuduran itin havaya bakarak havlamasıyla ayın ışığı tükenmez” (s. 178)

Kırık it arasında bir itniñ koyrığı bot arasında “Kırık it arasından bir itin kuyruğu bacaklarının arasındadır” (s. 187)

Urtak malnu it cıymas (aşamas) “Ortak malı it yemez” (s. 224)

İt avızınнан söyek alıp bulmıу “İtin ağzından kemik alınmaz” (s. 238)

İt ayağına it basmaz “İt ayağına it basmaz” (s. 238)

İt bilen it bulma “İt ile it olma” (s. 238)

İt küñili-bir süyek “İtin gönlünde yatan bir kemik” (s. 238)

İt örip, yigit yörir, kız kölip kartayar “İt ürüyerek, yiğit yürüyerek, kız da gülerek yaşlanır” (s. 238)

İt talaganı bit talar “İtin daladığını it dalar” (s. 238)

İt tapsa ayrı aşar, yigit tapsa birge aşar “İt bulsa kendi başına, yiğit bulsa birlikte yer” (s. 238)

4.5.15. Başkurtların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Başkurtların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Fenüze Nadrşına tarafından hazırlanan **Başkort Halık İcadı Mekelder Hem Eytimder** (Baskortostan Kitap Neşriyeti, Öfö 1980) adlı kitabın çeşitli sayfalarından alınmıştır:

İtti irkeletheñ-iriniñ yalar, türeni irkeletheñ-iliñ talar “İti başıboş bırakırsan parmağını yalar, beyi başıboş bırakırsan ilini talan eder”

İt artında koy(o)rok, türe artında boyorok “İt ardında kuyruk, bey ardında buyruk”

Ak it(-tiñ) belehi kar(a) itke (töşe, tiye) “Ak itin yavrusu kara ite düşer”

Abranı at tartır, külegeni it tartır “Arabayı at çeker, gölgesini it çeker”

İringendiñ irinin it yalağan “Üşengecin parmağını it yalamış”

Küp örgen it tişlemes, küp kısırğan işlemes “Çok havlayan köpek ısırmaz, çok bağıran (konuşan) çalışmaz”

Aş yanında at kivik, iş yanında it kivik “Aş yanında at gibi, iş yanında it gibi”

Bir ayağın kütergensı, ikinsihin it aşağan “Bir ayağını kaldırıncaya kadar ikincisini it yemiş”

İt-itke, it-koyrokka “İti ite, it de kuyruğa”

Mal kazahı itke yahşı “Hayvanın ölümü ite iyidir”

İt ağlan tilkile hın bulmas “İtin yakaladığı tilkide ayıp olmaz”

İtiñe ısanma, atıña ısan “İtine inanma, atına inan”

İthis kuyan totolmay “İtsiz tavşan tutulmaz”

Aşağan yirine it te kayta “Karnını doyurduğu yerde köpek de döner”

Başsız öyze it huca “Başsız evde it ev sahibidir”

Dalanıñ biyi bulğansı, kalanıñ iti bul “Bozkırın beyi olacağına, şehrin iti ol”

İlge birheñ aşıñdı, il kezirler başıñdı; itke birheñ aşıñdı, itter talar başıñdı “Halka versen aşını, halk kadirler başını; ite versen aşını, itler dalar başını”

İlde baş bulmaha, it başka mine “İlde baş olmazsa it başa çıkar (biner)”

Öre bilmey örgen it avılğa büri kiltirir “Ürümelerini bilmeyen it obaya kurt getirir”

Sitten kilgen ittiñ koyroğo bot arahında bulır “Yabandan gelen itin kuyruğu bacaklarının arasında olur”

Türeniñ atın, hunarsınıñ itin kakma “Beyin atına, avcının itine vurma”

Üz oyahında it te yulbarıs “Kendi yuvasında it de kaplandır”

Huca yukta it huca “Ev sahibi yokken it ev sahibidir”

İt aşagan yirine kayta “İt karnını doyurduğu yere döner”

İt oyahında köslö “Köpek yuvasında güçlüdür”

İt örgeñ yirze avıl bar, ut kürüngen yirze fatir bar “İtin üründüğü yerde oba var, ateş görünen yerde fatir vardır”

İt-tuyğan yirinde, bise-hıyğan yirinde, ir-tıvğan yirinde “İt doğduğu yerde, kadın sevdiği yerde, erkek doğduğu yerde”

İt tuğyan yirin izler, ir tıvğan yirin izley “İt doğduğu yeri, insan doğduğu yeri arar”

İt te üz yorton bile “İt de kendi vatanını bilir”

İtti ilsı itip yiberheñ, iliñe yav kiltirir “Köpeği elçi edip gönderirsen iline düşman getirir”

İtti türe itheñ, it keziri küteriler “İti bey yaparsan itin itibarı artar”

İtin tuyğan yiri bar, tıvğan yiri yuk “İtin doyduğu yeri vardır, doğduğu yeri yok”

İttiñ tamağı kayda bulha, başı şunda “İtin yemeği nerede ise başı oradadır”

Handıñ itine le “esselemeğeyküm!” “Hanın köpeğine de “Selamünaleyküm!”

Büri minen dus bulhañ, itiñ yanıñda bulhın “Kurt ile dost olursan köpeğin yanında bulunsun”

Zalimdiñ üzinen zalin iti bulır “Zalimin kendisinden daha zalim iti olur”

İtegi yamandı it kabır “Eteği yamanı it dalar”

Tilensini it te yaratmay “Dilenciyi it de sevmez”

Tunu yamandı it kaba “Elbisesi kötü (eski) olanı it kapar”

Hucahı kimdi kabul ithe, it şupa koyrok bolğar “Sahibi kimi misafir etse it ona kuyruk sallar”

Hucahı kahı yaka mıyığın borha, iti şu yaka koyroğon boror “Sahibi ne yana bıyık bursa iti de o yana kuyruk sallar”

Hucahı kulın bolğaha, iti koyroğon bolğar “Sahibi elini sallasa iti de kuyruğunu sallar”

Höyek küp bulha, it talaşmay “Kemiğin çok olduğu yerde köpekler boğuşmaz”

İt ayağına it basmas “İt ayağına it basmaz”

İt balahı bürihe iş bulmas “İt yavrusu kurda iş değildir”

İt yeñgenin talar “İt yenebileceğini dalar”

İt hucahına tayanıp örör “İt sahibine güvenip havlar”

İt iyehin bilir “İt sahibini bilir”

İt itti aşamas, türe türeni aşar “İt iti yemez, bey beyi yer”

İt itti tişlemey “İt iti ısırılmaz”

İtti küp aşathañ-iyehin talar, bürini küpmi asırhañ da urmanğa karay “İte çok yedirirsen sahibini dalar, kurda ne kadar yedirirsen yedir ormana bakar”

İtti türe itheñ, büri bulır “İti bey yaparsan kurt olur”

İtten höyek artmas “İtten kemik artmaz”

4.5.16. Çuvaşların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Çuvaşların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Emine Ceylan'ın **Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri Çuvaşça-Türkçe / Türkçe-Çuvaşça Sözlük** (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Simurg, İstanbul 1996) adlı eserinin çeşitli sayfalarından alınmıştır:

Vire pılmen yıtı kaşkır küni

Ürümeyi bilmeyen köpek kurt getirir / Ürümesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir (s. 13)

Vırmen yıtı vırttın sırtat'

Ürümeyen köpek gizlice ısırır (s. 13)

Yıpılti yutta yıtı sırmast'

(Şefkatli köeği köpek ısırılmaz) (s. 23)

Yıtı mıntır ta şime yuramast'

Köpek yağlı ama yemeye yaramaz (s. 25)

Yutta yıtı vilimı

Köpeğe köpek ölümü (s. 26)

Yıttın hürri kukır, vırrın kuşı pısıık

Köpeğin kuyruğu eğri, hırsızın gözü büyük (s. 26)

Yıtti yışne pallaman

(Köpeği sahibini tanımaz) (Çok unutkan insanlar için kullanılır) (s. 26)

Kama mın kimillı pulı: yutta şımı, tille pulı

(Kime ne iyi gelir: köpeğe kemik, tilkiye balık) (s. 27)

Kahal yitta vil mulkaç

(Tembel köpeğe ölü tavşan) (Dişini çekmeye ölmüş eşek arar) (s. 31)

Kilte yitta yurmanne yatla yaşka pişerni, tet

(Evde köpeğe yem karıştırmayan, köyde çorba pişirmiş) (Evde hiçbir şey yapmaz, dışarıda her şeyi yapar) (Evde kendi başını bağlayamayan, köyde gelin başı bağlamış) (s. 35)

Pırre armana vırenni yiti armana kaymasır çitaymast', tesşı

(Bir kez değirmene alışmış köpek, değirmene gitmeden duramaz, derler) (s. 49)

Şitık kırık yiti sassipe şitilet

(Yıpranmış kürk köpek sesiyle yırtılır) (s. 61)

Şihı yitta vıri pašalu

(Kötü köpeğe sıcak hamur yemeği) (s. 73)

Tüsekeni tüs aşı şini, tüseymenni yiti aşı şini

(Sabreden (katlanan) av hayvanı eti yemiş, sabredemeyen köpek eti yemiş) (s. 84)

Hırama vırenni yiti viş kun maltan vırnı, tet

(Korkmaya alışmış köpek, üç gün önceden ürür) (s. 94)

Hırhennine hırlı yiti şini

(Merhametliyi kırmızı köpek yermiş) (s. 96)

Çimşir yiti çip tutni

(Sessiz köpek tavuk yakalamış) (Ummadığın taş baş yarar) (s. 104)

Şimı kışlama vırenni yiti şimmah kışlat'

(Kemik kemirmeye alışmış köpek huyundan vazgeçmez) (Alışmış kudurmuştan beterdir) (s. 106)

4.5.17. Yakutların Köpek Konulu Atasözlerine Örnekler

Yakutların köpek konulu atasözlerine dair örnekler, Fatih Kirişçioğlu'nun **Saha Türklerinin Atasözleri İnceleme-Metin** (Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007) adlı eserinin çeşitli sayfalarından alınmıştır:

At süürdeğine, it haalbat, kögn köttöğüne, çırkıy haalbat.

(At koştuğu zaman it kalmaz, şahin uçtuğu zaman serçe kalmaz) (s. 94)

Ayan ita ardırgas, kös ita köñös

(Gezinip duran it hırlar, göç edip duran it haset eder) (s. 94)

Ehe erbexteneğine it saalannın

(Ayı büyük pençeli olunca(ursa), köpeğe tüfek sağlamak gerekir) (s. 101)

Keççegey baaytan fda, emis ittan da tuha taxsıbat

Köpek başı gümüş tabaktan yuvarlandı (düştü) (iyi muameleye karşı fenalık yapan adam hakkında) (s. 105)

It baha kömüs kıtaxtan ünkürüybütüger dılı.

İtin başının gümüş tepsiden yuvarlanması gibi... (s. 105)

İttı ahattaxxa iççimsex

(Eğer köpek yedirilirse, kolayca sagibine merbut olur) (s. 105)

It xarbat, baay saappat

(Köpek susmaz, zengin utanmaz) (s. 105)

It iksaan-iksaan ikki xarağa suox oğono törötör

(İt acele eder (acele ede ede), iki gözü kör yavru doğurur (s.105)

İt it tiihitten ölböt.

(İt itin dişlemesinden ölmez) (s. 105)

It sağa biirge emteex diebikke dılı.

(Köpek pisliği de bir vakada faydalı olabilir denildiği gibi (eskiden gebe kadınlar aşerdiği zaman beze sarılmış köpek pisliği koklarmış. Kendisinden hiçbir şey beklenmediği halde isabetli bir şey söylemiş veya bir hizmet yapmış olan adam hakkında söylenir) (s. 106)

It tugu da gıma suox buollağına emehetin salanar.

(İtin yapacak işi yoksa kendi kıcını yalar (işsizlikten boş şeylerle uğraşanlar hakkında) (s. 106)

(Cimri zenginden de, şişman köpekten de yarar yoktur) (s. 107)

Kırcagas it sımıyanan ürbet.

(İhtiyar köpek boşuna havlamaz-yalandan) (s. 109)

Kütür baay okko sitar it kurduk.

(Cimri adam ot üstünde yatan ite benzer (malını yemeyen adam hakkında) (s. 114)

Saxa saappat, it xarbat

(İnsan (Saxa) utanmıyor, köpek tıkanmıyor) (s. 118)

Torgon it kuturugunan oonnuur

(Aç it kuyruğuyla oynar) (s. 127)

Tüökün melcegin Erener, it tiihin Erener

(Hırsız inkârdan yardım umar, köpek dışından) (s. 128)

Unuox tihatagin it keler; xarçı tihatagina xasax keler.

(Kemikler şakırdadığında köpek koşup gelir; para çingırdadığında kazak koşup gelir) (s. 129)

Yukarıdaki atasözü örnekleri, kötü güçleri görme ve sahibini uyarma yeteneğine sahip olduğuna inanılan ve “eşiğin bekçisi” olarak nitelendirilen köpeğe, genellikle olumlu bir imaj sunmamaktadır. Güney Sibiryâ Türklerince kutsal ağacın altında yaşayarak yeryüzü yollarını koruduğuna inanılan köpek (Lvova-vd. 2013a: 42), atasözlerinde adeta insanın olumsuz yönlerini, özelliklerini temsil etmektedir. Atasözlerinde, insanın bazı olumsuz huyları ve davranışları, kendisini besleyen kişiye ve bekçiliğini yaptığı eşiğe olan sadakati ile tanınan köpeğin doğasından kaynaklanan bazı özellikleri üzerinden anlatılmakta, insanların kötü ya da olumsuz davranışları hayvanca, özellikle de “köpekçe” davranışlar olarak nitelendirilmektedir. Kötünün (zalimin) kötüye (zalime) zarar vermeyeceği ifade edilirken *İt ayağına it basmas* “İt ayağına it basmaz”; arkasındaki desteğe ya da kişilere güvenerek iş yapanlardan söz edilirken *İt hucahına tayanıp örör* “İt sahibine güvenip havlar”; insanın insana kulluğu söz konusu olduğunda *Hucahi kahı yaka mıyığın borha, iti şu yaka koyroğon boror* “Sahibi ne yana bıyık bursa, iti de o yana kuyruk sallar”; hiçbir iş yapmadığı halde iş yaparmış gibi görünenler gündeme geldiğinde *Abranı at tartır, külegeni it tartır* “Arabayı at çeker, gölgesini it çeker”; yola gelmez, düzelmesi imkânsız insanları ifade etmek için *İtin kuyruğu kalıba konmakla doğrulmaz* denilmektedir. Arkasındaki güce ya da insanlara güvenerek başkalarına zalimce hükmedenler karşısında Allah’a sığınmayı salık verenlerin sık sık tekrarladıkları “Köpeğin sahibi varsa, kurdun Allah’ı var” atasözü, köpekle kurt arasında sahiplik esasında bir karşılaştırma yaparak insanlara umut aşılamaktadır.

4. 6. Kutsal Kitaplarda ve Hadislerde Köpek

Türklerle diğer dünya milletlerinin köpekle ilgili tasavvurlarının oluşum ve gelişiminde kutsal kitapların önemli bir etkisi vardır. Bu kısımda, köpeğin kutsal kitaplardaki yeri Tevrat, İncil ve Kur’an sıralaması esas alınarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Köpeğin Kur’an’daki yeri hakkında bilgi verilirken, Müslüman

toplumların köpeğe yaklaşımında son derece etkili olması nedeniyle Hz. Peygamber'e atfedilen köpek konulu sözlere de yer verilecektir.

Kutsal kitaplarda köpeğe, farklı algılamalarla sık sık yer verilmektedir. Bu farklılaşmanın temelinde kültürel çeşitliliğin ve yaşam biçimlerinin, maddenin insan tarafından algılanması üzerinde yarattığı etkinin yattığı açıktır.

Genel anlamda semavi dinler, özelde İslam ele alındığında, bu dinlerin insanlığı dönüştürme ve medenileştirme işlevlerini ve amaçlarını ilk bakışta görebilmekteyiz. Dinler gönderildikleri toplumlarda kabile hayatından devletleşmeye, göçebe ve dağınık yaşam tarzından şehirleşip yerleşik hayata geçmeye doğru bir eğilim göstermişlerdir. Oluşturulup uygulamaya sokulan toplumsal kurallar, bu eğilimin açık göstergesidir. Bu bağlamda semavi dinlerde köpeğin pek de iyi karşılanmayan bir hayvan olarak algılandığı gözlemlenmiştir. Nitekim köpek, yaratılışı gereği şehir ve ev hayvanı olarak değil, avcı-göçebe yaşam tarzına uygun dışarı hayvanı olarak algılanmaktadır. Kedi ise, ev hayvanı olarak algılanıp kendine farklı bir yer edinmiştir.

Tevrat incelendiğinde karşımıza köpekle ilgili olumsuz bir algılamının yansımaları olan bölümler çıkmaktadır.⁵

Mısır'dan Çıkış, bölüm 11'de, Hz. Musa ve İsraililerin Mısır'dan çıkışlarına izin vermeyen Firavun'un ve Mısırlıların başına bir felaket getirecek olan Rab, Hz. Musa'ya şöyle seslenir: "İsraililere ya da hayvanlarına bir **köpek** bile havlamayacak. O zaman RAB'bin İsraililerle Mısırlılara nasıl farklı davrandığını anlayacaksınız" (Mısır'dan Çıkış, 11/7).

Mısır'dan Çıkış, bölüm 22'de, Rab, İsrail halkına uyması gereken kuralları sıralarken: "Benim kutsal halkım olacaksınız. Bunun içindir ki, kırdaki parçalanmış hayvanların etini yemeyecek, **köpek**lerin önüne atacaksınız" (Mısır'dan Çıkış, 22/31) diye seslenir.

Hakimler, bölüm 7'de, "RAB Gidyon'a, "Adamların sayısı hâlâ fazla" dedi, Kalanları suyun başına götür, onları orada senin için sınavayım. 'Bu seninle gidecek' dediğim adam seninle gidecek; 'Bu seninle gitmeyecek' dediğim gitmeyecek." Gidyon halkı suyun başına götürdü. RAB Gidyon'a, "**Köpek** gibi diliyle su içenleri bir yana, su içmek için dizleri üzerine çökenleri öbür yana ayır" dedi. Ellerini

⁵Tevrat'taki köpeğe yer veren kısımlar Web: <https://drive.google.com/file/d/0B5P9IVUjiRQBNmpONTBPYk81UmM/edit?pli=1> adresinden 13.08.2013 tarihinde alınmıştır.

ağızlarına götürerek dilleriyle su içenlerin sayısı üç yüzü buldu. Geri kalanların hepsi su içmek için dizleri üzerine çöktüler. RAB Gidyon'a, "Sizi diliyle su içen üç yüz kişinin eliyle kurtaracağım" dedi, "Midyanlıları senin eline teslim edeceğim. Öbürleri yerlerine dönsün" (Hakimler: 7/4, 5, 6, 7).

Yukarıdaki bölümde seçilmiş kişilerin "köpek gibi su içmeyenler" arasından alındığı görülmektedir.

Yeşaya, bölüm 56: " İsrail'in bekçileri kördür, hepsi bilgisizdir. Havlayamayan dilsiz **köpekler** gibidirler. Uzanıp düş görürler, uykuyu pek severler! Doymak bilmeyen azgın **köpek**lere benzerler, akıllı kıt çobanlar bunlar! Kendi yollarına döndüler, Her biri yalnız kendi çıkarımı düşünüyor" (Yeşaya: 56/10,11).

1 Samuel, bölüm 17'de, Filistliler ile Saul-İsraililer arasında gerçekleşen bir savaş tasvir edilmektedir. Filist ordugâhından Gatlı Golyat adında, kimsenin karşısına çıkmaya cesaret gösteremediği usta bir dövüşçü bulunmaktadır. Çobanlık yapan Davut, Gatlı Golyat'ın İsrail'e meydan okumasına cevap verir, karşısına çıkar ve aralarında şunlar geçer: " Değneğini alıp dereden beş çakıl taşı seçti. Bunları çobandağarcığının cebine koyduktan sonra sapanını alıp Filistli Golyat'a doğru ilerledi. Filistli de, önünde kalkan taşıyıcısı, Davut'a doğru ilerliyordu. Davut'u tepeden tırnağa süzdü. Kızıl saçlı, yakışıklı bir genç olduğu için onu küçümsedi. "Ben **köpek** miyim ki, üzerime değnekle geliyorsun?" diyerek kendi ilahlarının adıyla Davut'u lanetledi. "Bana gelsene! Bedenini gökteki kuşlara ve kırdaki hayvanlara yem edeceğim!" dedi. Davut, "Sen kılıçla, mızrakla, palayla üzerime geliyorsun" diye karşılık verdi, "Bense meydan okuduğun İsrail ordusunun Tanrısı, her şeye egemen RAB'bin adıyla senin üzerine geliyorum. Bugün RAB seni elime teslim edecek. Seni vurup başını gövdenden ayıracağım. Bugün Filistli askerlerin leşlerini gökteki kuşlarla yerdeki hayvanlara yem edeceğim. Böylece bütün dünya İsrail'de Tanrı'nın var olduğunu anlayacak. Bütün bu topluluk RAB'bin kılıçla, mızrakla kurtarmadığını anlayacak. Çünkü savaş zaten RAB'bindir! O sizi elimize teslim edecek." Golyat saldırmak amacıyla Davut'a doğru ilerledi. Davut da onunla dövüşmek üzere hemen Filist cephesine doğru koştu. Elini dağarcığına sokup bir taş çıkardı, sapanla fırlattı. Taş Filistli'nin alınına çarpıp saplandı. Filistli yüzükoyun yere düştü. Böylece Davut Filistli Golyat'ı sapan ve taşla yendi" (1 Samuel: 17/40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50).

1 Samuel, Bölüm 24'te Davut, Kral Saul'a suçsuz olduğunu, elinde fırsat olmasına rağmen onu öldürmediğini, kendisini boş yere takip edip öldürmeye çalıştıklarını söylerken şöyle seslenir: “İsrail Kralı kime karşı çıkmış? Sen kimi kovalıyorsun? Ölü bir **köpek** mi? Bir pire mi? RAB yargıç olsun ve hangimizin haklı olduğuna O karar versin. RAB davama baksın ve beni savunup senin elinden kurtarsın” (1 Samuel: 24/14, 15).

2 Samuel, bölüm 3'te köpek yine bir aşağılama ifadesi olarak kullanılır: “İş-Boşet'in sorusuna çok öfkelenen Avner şu karşılığı verdi: ‘Ben Yahuda tarafına geçen bir **köpek** başı mıyım? Bugün bile baban Saul'un ailesine, kardeşlerine, dostlarına bağlıyım. Seni Davut'un eline teslim etmedim. Ama bugün bu kadın yüzünden beni suçluyorsun’ ” (2 Samuel: 3/8).

2 Samuel, bölüm 9'da köpek zavallılık anlamında kullanılmaktadır: “Mefiboşet yere kapanıp şöyle dedi: ‘Kulun ne ki, benim gibi ölmüş bir **köpek**le ilgileniyorsun?’ ” (2 Samuel: 9/8).

2 Samuel, bölüm 16'da: “Seruya oğlu Avişay krala, ‘Bu ölü **köpek** neden efendim krala lanet okusun?’ dedi, ‘İzin ver de gidip başımı uçurayım’ ” (2 Samuel: 16/9).

2 Krallar, bölüm 8, “Hazeel, ‘Bir **köpekt**en farksız olan bu kulun, bütün bu işleri nasıl yapabilir?’ dedi. Elişa, ‘RAB bana senin Aram Kralı olacağını gösterdi’ diye yanıtladı” (2 Krallar: 8/13).

Aşağılama, zavallılık ifadesi olarak köpeğin kullanılmasını açıkça gösteren bir bölüm şöyledir: Eyüp, bölüm 30, “Ama şimdi, yaşı benden küçük olanlar benimle alay etmekte, oysa babalarını sürümün **köpek**lerinin yanına koymaya tenezzül etmezdim. Çünkü güçleri tükenmişti, bileklerinin gücü ne işime yarardı? Yoksulluktan, açlıktan bitkindiler, akşam çölde, ıssız çorak yerlerde kök kemiriyorlardı. Çalılıklarda kara pazı topluyor, retem kökü yiyorlardı. Toplumdan kovuluyorlardı, insanlar hırsızmışlar gibi onlara bağırıyordu. Korkunç vadilerde, yerdeki deliklerde, kaya kovuklarında yaşıyorlardı. Çalıların arasında anırır, çalı altında birbirine sokulurlardı. Aptalların, adı sanı belirsiz insanların çocuklarıydılar, ülkeden kovulmuşlardı. Şimdiyse destan oldum dillerine, ağızlarına doladılar beni. Benden tiksiniyor, uzak duruyorlar, Yüzüme tükürmekten çekinmiyorlar. Tanrı ipimi çözüp beni alçalttığı için dizginsiz davranmaya başladılar bana” (Eyüp: 30/ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11).

Tevrat'ta kötü insanların hak ettiği en kötü ölüm tasvir edilirken, genellikle “ölüsünü köpeklerin yemesi” tabirinden bahsedilir. Bu da mitolojik düzlemde ölüm ve köpek arasında kurulan ilişki ile alakalıdır. Bu konu, “Köpeğin Türk Mitolojisindeki Yansımaları” bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

Yeremya'da “ ‘Onların başına dört tür yıkım getirmeye karar verdim’ diyor RAB, ‘Öldürmek için kılıcı, paralamak için **köpekleri**, yiyip bitirmek, yok etmek için yırtıcı kuşlarla yabancı hayvanları salacağım üzerlerine’ ” (Yeremya: 15/3).

1 Krallar, bölüm 14, “Yarovam'ın ailesinden kentte ölenleri **köpekler**, kırdan ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek” (1 Krallar: 14/11).

1 Krallar, bölüm 16, “Baaşa'nın ailesinden kentte ölenleri **köpekler**, kırdan ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek” (1 Krallar: 16/4).

1 Krallar, bölüm 21, “Ona de ki, RAB şöyle diyor: ‘Hem adamı öldürdün, hem de bağını aldın, değil mi? Navot'un kanını **köpekler** nerede yaladıysa, senin kanını da orada yalayacak.’ RAB İzebel için de, ‘İzebel'i Yizreel Kenti'nin surları dibinde **köpekler** yiyecek’ diyor. Ahav'ın ailesinden kentte ölenleri **köpekler**, kırdan ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek” (1 Krallar: 21/19, 23, 24).

1 Krallar, bölüm 22, “Arabası fahişelerin yıkandığı Samiriye Havuzu'nun kenarında temizlenirken RAB'bin sözü uyarınca **köpekler** kanını yaladı” (1 Krallar: 22/38).

2 Krallar, bölüm 9, “Yizreel topraklarında İzebel'in ölüsünü **köpekler** yiyecek ve onu gömen olmayacak. Uşak bunları söyledikten sonra kapıyı açıp kaçtı. Geri dönüp durumu Yehu'ya bildirdiler. Yehu onlara şöyle dedi: ‘Kulu Tişbel'i İlyas aracılığıyla konuşan RAB'bin sözü yerine geldi. RAB, ‘Yizreel topraklarında İzebel'in ölüsünü **köpekler** yiyecek’ demişti. ‘İzebel'in leşi Yizreel topraklarına gübre olacak ve kimse, bu İzebel'dir, diyemeyecek’ ” (2 Krallar: 9/10, 36, 37).

Mezmurlar, bölüm 22'de Tanrıya edilen duada çaresizlik ifadesi olarak ve ölüm tasvir edilirken köpek ifadesi yer almaktadır: “ Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin? Niçin bana yardım etmekten, haykırışıma kulak vermekten uzak duruyorsun? Ey Tanrım, gündüz sesleniyorum, yanıt vermiyorsun, gece sesleniyorum, yine rahat yok bana. Oysa sen kutsalsın, İsrail'in övgüleri üzerine taht kuran sensin. Sana güvendiler atalarımız, sana dayandılar, onları kurtardın. Sana yakarıp kurtuldular, sana güvendiler, aldanmadılar. Ama ben insan değil, toprak kurduyum, insanlar beni küçümsüyor, halk hor görüyor. Beni gören herkes alay ediyor, sırtıp baş sallayarak

diyorlar ki, ‘Sırtını RAB’be dayadı, kurtarsın bakalım onu, madem onu seviyor, yardım etsin!’ Oysa beni ana rahminden çıkararak, ana kucağındayken sana güvenmeyi öğreten sensin. Doğuşumdan beri sana teslim edildim, ana rahminden beri Tanrım sensin. Benden uzak durma! Çünkü sıkıntı yanı başımda, yardım edecek kimse yok. Boğalar kuşatıyor beni, azgın başan boğaları sarıyor çevremi. Kükreyerek avını parçalayan aslanlar gibi ağızlarını açıyorlar bana. Su gibi dökülüyorum, bütün kemiklerim oynaklarından çıkıyor; yüreğim balmumu gibi içimde eriyor. Gücüm çömlek parçası gibi kurudu, dilim damağıma yapışıyor; beni ölüm toprağına yatırdın. **Köpekler** kuşatıyor beni, kötüler sürüsü çevremi sarıyor, ellerimi, ayaklarımı deliyorlar. Bütün kemiklerimi sayar oldum, gözlerini dikmiş, bana bakıyorlar. Giysilerimi aralarında paylaşıyor, elbisem için kura çekiyorlar. Ama sen, ya RAB, uzak durma; ey gücüm benim, yardımına koş! Canımı kılıçtan, biricik hayatımı **köpeğın** pençesinden kurtar! Kurtar beni aslanın ağızından, yaban öküzlerinin boynuzundan. Yanıt ver bana! Adını kardeşlerime duyurayım, topluluğun ortasında sana övgüler sunayım: Ey sizler, RAB’den korkanlar, O’na övgüler sunun! Ey Yakup soyu, O’nu yüceltin! Ey İsrail soyu, O’na saygı gösterin! Çünkü O mazlumun çektiğı sıkıntıyı hafife almadı, Ondan tiksınmedi, yüz çevirmedi; kendisini yardıma çağırduğında ona kulak verdi. Övgü konum sen olacaksın büyük toplulukta, senden korkanların önünde yerine getireceğım adaklarımı. Yoksullar yiyip doycak, RAB’be yönelenler O’na övgü sunacak. Sonsuza dek ömrünüz tükenmesin! Yeryüzünün dört bucağı anımsayıp RAB’be dönecek, ulusların bütün soyları O’nun önünde yere kapanacak. Çünkü egemenlik RAB’bindir, ulusları O yönetir. Yeryüzündeki bütün zenginler doycak ve O’nun önünde yere kapanacak, toprağı gidenler, ölümlerine engel olamayanlar, eğilecekler O’nun önünde. Gelecek kuşaklar O’na kulluk edecek, Rab yeni kuşaklara anlatılacak. O’nun kurtarışını, ‘Rab yaptı bunları’ diyerek, henüz doğmamış bir halka duyuracaklar (Mezmurlar: 22/1-31).

Mezmurlar, bölüm 59’da, kargışta bulunan insanlar köpeklere benzetilmektedir: “Akşam döner, **köpek** gibi hırlayıp sinsi sinsi kenti dolaşırlar. Yok et onları gazabınla, yok et, tükensinler; bilsinler ki, Tanrı’nın egemenliğı Yakup soyundan yeryüzünün ucuna kadar ulaşır. Akşam döner, **köpek** gibi hırlayıp sinsi sinsi kenti dolaşırlar (Mezmurlar: 59/6, 13, 14).

Mezmurlar 68’de: “Tanrımız kurtarıcı bir Tanrı’dır, ölümden kurtarış yalnız egemen RAB’be özgüdür. Kuşkusuz Tanrı düşmanlarının başını, suçlu yaşayanların

kıllı kafasını ezer. Rab, ‘Onları Başan’dan, denizin derinliklerinden geri getireceğim.’ der, ‘Öyle ki, ayaklarını düşmanlarının kanına batırasın, **köpek**lerinin dili de onlardan payını alsın.’ Ey Tanrı, senin zafer alayını, Tanrım’ın, Kralım’ın kutsal yere törenle gelişini gördüler (Mezmurlar 68/20, 21, 22, 23, 24).

Tevrat’ta, **köpek**le alakalı deyim ve atasözü formunda cümleler de hep olumsuz anlama sahiptir:

“Ahmaklığını tekrarlayan akılsız, kusmuğuna dönen **köpek** gibidir” (Özdeyişler: 26/11).

“Yaşayanlar arasındaki herkes için umut vardır. Evet, sağ **köpek** ölü aslandan iyidir! Çünkü yaşayanlar öleceğini biliyor, ama ölüler hiçbir şey bilmiyor. Onlar için artık ödül yoktur, anıları bile unutulmuştur (Vaiz: 9/4, 5).

Son olarak Tevrat’ta bulunan şu bölümde; Tanrı’nın rızası için çeşitli hayvanlar kurban edip sunu hazırlayanlarla ilgili bir bölüm yer almaktadır: “RAB diyor ki, sığır boğazlayan, adam öldüren gibidir, davar kurban eden, **köpek** boynu kıran, tahıl sunusu getiren, domuz kanı sunan, anma sunusu olarak günlük yakan, putperest gibidir. Evet, bunlar kendi yollarını seçtiler, yaptıkları iğrençliklerden hoşlanıyorlar. Ben de onlar için yıkımı seçecek, korktuklarını başlarına getireceğim. Çünkü çağırdığımda yanıt veren olmadı, konuştuğumda dinlemediler, gözümde kötü olanı yaptılar, hoşlanmadığımı seçtiler” (Vaiz:66/1, 3, 4).

Kutsal kitaplarda ve dinlerde **köpek** bağlamında İncil⁶ ele alındığında İslamiyet ve Musevilikteki algılamalara paralel bir durumla karşılaşırız.⁷

Başkasını Yargılarken: “Kutsal olanı ne **köpek**lere atın, ne de incilerinizi domuzların önüne serin. Yoksa onları ayakları altında çiğnedikten sonra geri dönüp sizi parçalarlar” (Matta: 7/6).

Kenanlı Kadının Çarpıcı İmanı bölümünde, kızını cin tuttuğu için İsa’dan yardım isteyen bir kadınla Hz. İsa arasında şunlar yaşanır: “İsa, ‘Çocukların ekmeğini alıp **köpek**lere atmak doğru değildir’ dedi. Kadın, ‘Evet, ya Rab’ diye dileğini sürdürdü: ‘**Köpek**ler bile sahiplerinin sofrasından yere düşen kırıntıları yerler.’ Bunun üzerine İsa, ‘Ey kadın, sendeki iman ne büyük!’ dedi. ‘İstediğin gibi olsun.’ O anda kadının kızı iyi oldu” (Matta: 15/26,27).

6 Tevrat’taki köpeğe yer veren kısımlar <http://www.kutsalkitap.com/calisma/incil.pdf> adresinden 10.04.2011 tarihinde alınmıştır.

7 Hıristiyan dünyasında pagan dininin kalıntıları olan köpeğin, Lucifer’in (şeytan) görüntüsüne bürünmesi üzerinde, köpeğin mitolojilerdeki yansımalarının ele alındığı kısımda durulacaktır.

Aynı olay, Markos’da şöyle yer almaktadır: “ ‘Bırak ilkin çocuklar doysun’ dedi. ‘Çünkü çocukların ekmeğini alıp **köpek**lere atmak doğru değildir.’ Kadın, ‘Evet, ya Rab’ dedi. ‘**Köpek**ler bile sofranın altında çocukların kırıntılarını yer.’ İsa kadına, ‘Bu sözden ötürü kızından cin çıktı; gidebilirsin’ dedi. Kadın evine gitti, kızı yatakta yatar buldu. Cin ondan çıkmıştı” (Markos: 7/27-30).

Varlıklı Adamla Yoksul Lazaros başlıklı kısımda, yoksul Lazaros şöyle tasvir edilir: “Varlıklı bir adam vardı. Giysileri erguvan çiçeği renginde ince ketendendi. Kendisine her gün tantanalı şöenler düzenlerdi. Kapısının önüne ise Lazaros adında bir yoksulu yatırırardı. Bedeni baştanbaşa açık yaralarla doluydu. Varlıklı adamın sofrasından atılan artıklarla karnını doyurmaya özlem duyardı o. **Köpek**ler de gelip açık yaralarını yalardı” (Luka: 16/19, 20, 21).

Gerçek Doğruluk bölümünde köpekler sakınılması gereken kötülüklerin arasında sıralanmaktadır: “**Köpek**lerden, kötülük işçilerinden, beden kesenlerden sakının” (Filippililere Mektup: 3/2).

Yalancı Öğretmenler Neye Benzer? bölümünde köpeğe bir atasözünde rastlamaktayız: “Kendilerine yaraşık atasözü uygulanmış oldu: ‘**Köpek** kusmuğuna geri gider’, domuz da yıkandıktan sonra çamurda ağınır” (Petros’un II. Mektubu: 2/22).

İsa Mesih Geliyor bölümünde cennete girecek ve giremeyecek olanlar şöyle sayılmaktadır: “Yaşam ağacından yemeye hakları olsun ve kentin kapılarından içeri girsinler diye, giysilerini yıkayanlar mutludur. **Köpek**ler, büyücüler, rasgele cinsel ilişkiye girenler, adam öldürenler, yalancı tanrılara tapanlar, yalanı seven ve kullananların tümü kentin dışında kalacak” (Vahiy: 22/14, 15).

Yeryüzünde yüzyıllardır insanlığın büyük bölümünü etkisinde bulunduran bu iki semavi dinin kutsal kitaplarında köpek yukarıdaki gibi algılanmaktadır.

Kur’an-ı Kerim⁸ ve İslam bağlamında ele alındığında köpeğin, yaratılmış ve eşref-i mahlûk olan insanın hizmetine sunulmuş bir hayvan olmanın ötesinde bir yere sahip olmadığını görmekteyiz.

Kehf suresi 18-22. ayetlerinde: “Bir de onları uyanıklar zannedersin halbuki uykudalardır ve biz onları sağa sola çeviririz, köpekleri de medhalde iki kolunu uzatmış, üzerlerine çıkıversen mutlaka onlardan döner kaçardım ve her halde

8 Kur’an-ı Kerim’de köpeğe yer veren kısımlar Web: <http://kuran.diyinet.gov.tr/Kuran.aspx#1:1> adresinden, 26.11.2014 tarihinde, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim portalından Elmalılı Hamdi Yazır meali esas alınarak hazırlanmıştır.

onlardan dehşet dolardın.(18) Yine böyle onları ba's de ettik ki aralarında soruşsunlar diye: içlerinden bir söyleyen "ne kadar durdunuz?" Dedi, bir gün yâhud bir gün yâhud bir günün birazı dediler, ne kadar durduğunuza dediler: Rabbiniz âlemdir, şimdi siz birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın hangisi yiyecekçe daha temiz ondan size bir rızık getirsin, hem çok kurnaz davransın ve zinhar sizi birine sezdirmesin.(19) Çünkü ellerine geçirirlerse sizi muhakkak recmederler yâhud milletlerine döndürürler ve bu takdirde ebedâ felâh bulamazsınız.(20) Bu suretle de kendilerine vukuf peyda ettirdik ki Allah'ın vaadi hakk olduğunu ve saat, hakikaten şüphesiz bulunduğunu bilsinler, o sırada aralarında emirlerine niza ediyorlardı, bunun üzerine dediler ki: üstlerine bir bina yapın, Rab'leri onları daha iyi bilir, onların emri üzerine galebe etmiş olanlar elbette, dediler: biz bunların üzerine bir mescid ediniz.(21) Üçtür, dördüncüleri köpekleri diyecekler, beştir, altıncıları köpekleri diyecekler, gayb taşlama, yedidir ve sekizincileri köpekleri diyecekler, de ki onların adedlerine Rabbim âlemdir, onları ancak pek azı bilir, artık bunlar hakkında kimse ile zâhiri bir münakaşadan başka münakaşa etme ve bunlar hakkında onlardan kimseye bir şey sorma.(22)”

Kehf suresi, Ashab-ı Kehf hikâyesini konu alan ve halkın hafızasında da yer edininip sıkça bahsedilen bir bölümdür. Burada mağarada uyuyakalan inananları koruyup kollayan **köpek** Kur'an'da da geçmektedir.

Mâide suresinin 4. ayetinde: “Sana soruyorlar: Kendileri için helâl kılınan ne? De ki sizin için bütün pâk nimetler helâl kılındı, alıştırarak ve Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yeyin ve üzerine besmele çekin ve Allah'dan korkun, çünkü Allah'ın muhasebesi çok sür'atlidir.(4)”

Mâide suresinde de **köpek**, ismen yer almasa da insanlara sağladığı yarar bakımından karşımıza çıkmaktadır. Köpeğin av hayvanı olarak kullanılması ve insan tarafından eğitilmesi bu surede dikkat çekici unsurdur.

Bu iki surenin dışında bir de Araf suresinde köpeğe rastlamaktayız ki, günahkâr insanların durumu **köpek** ile tasvir edilerek aslında köpeğin insanın hizmetine sunulmuş bir hayvan olmanın dışında pekiyi sayılmadığını açıkça görmekteyiz.

Araf suresi 176. Ayette: “Eğer dilese idik biz, onu o âyetlerle yükseltirdik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saplandı ve hevasının ardına düştü, artık onun meseli o

köpeğin meseline benzer: üzerine varsan dilini salar solur, bıraksan yine dilini salar solur; bu işte âyetlerimizi tekzib eden o kavmin meseli, kıssayı kendilerine bir nakl eyle, gerektir ki bir düşünürler.(176)”

Nakledilen bazı hadislerde de köpek karşımıza çıkmaktadır. “Müslümanlar için çok önemli olan Hakk’ın sevgisi, yardımı ve daha da önemlisi Hakkın rızası rıfk ile muameleye bağlanmıştır. Bu durumda hayvanlara ve diğer mahlûkata yumuşak ve şefkatle davranmak Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olmaktadır. Nitekim susuz kalan bir köpeğe merhamet edip sulayan günahkâr bir kadının Allah’ın mağfiretine uğradığı kaynaklarda şöyle geçmektedir: Ebu Hureyre’nin Resulullah (s.a.v)’tan rivayet ettiğine göre: *‘Günahkâr bir kadın, sıcak bir günde, bir kuyunun etrafında dönen bir köpek gördü, susuzluktan dilini çıkarmış soluyordu. Kadıncağız ayakbabisini çıkararak (onunla su çekip köpeği suladı). Bu sebeple kadın mağfiret olundu’*” (Taşdelen 2010: 24).

Benzer bir hadis şu şekildedir: “Ebu Hureyre (ra)’nin Hz. Peygamber (s.a.v)’den rivayet ettiğine göre: Resulullah (sav) buyurdular ki: *“Bir adam yolda, yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: ‘Bu köpek de benim gibi susamış’ deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti. Resulullah’ın yanındakilerden bazıları: ‘Ey Allah’ın Resülü! Yani bize hayvanlar(a yaptığımız iyilikler) için de ücret mi var?’ dediler. Aleyhissalatu vesselam: ‘Evet! Her yaş ciğer (sahibi) için bir ücret vardır’ ” buyurdu” (Taşdelen 2010: 41).*

Köpeğe şefkatle yaklaşılmasının mükâfatlandırılacağını bildiren bu rivayetlere hadis âlimlerinin yorumları ise köpeğin “pis hayvan” olarak algılanmasının izlerini taşıması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

“Nevevî diyor ki : "Bu hadiste muhterem olan hayvana iyilikte bulunmaya teşvik vardır. Muhterem hayvan öldürülmesi emredilmeyendir. Öldürülmesi emrolunan hayvan hakkında ise şeriatın emrine imtisal olunur. Öldürülmesi emredilen harbi kâfir, mürted, kuduz köpek hadîste sayılan beş fasik hayvan ve bu mânâda olanlardır. Muhterem hayvanı sulamak ve doyurmak gibi iyiliklerde bulunmakla sevap hâsıl olur. Bu hususta hayvanın sâhipli olup olmaması, kendisinin veya başkasının olması müsavidir.” Davudî: “Bu hadis bütün hayvanlar hakkında âmmdır,”

der. Ebû Abdi'l-Melik ise onun Benî İsrâil'e ait olduğunu söylemiş, Müslümanlıkta köpeklerin öldürülmelerinin emrolunduğunu hatırlattıktan sonra hadîsin bazı zararsız hayvanlar hakkında vârid olduğunu iddia etmiş : “Çünkü domuz gibi öldürülmesi emrolunan hayvan zararı artsın diye su vererek kuvvetlendirilemez,” demiştir. Allâme aynî Ebû Abdi'l-Melik'e cevap vermiş hadisin Benî İsrail'e âit olduğu iddiasını delilsiz bir iddia olarak vasıflandırmış, köpeklerin öldürülmesi emrinin de neshedildiğini hatırlatmış, bu hususun bazı zararlı hayvanlara mahsus oluşu iddiasını da tehakküm saymıştır. Bundan sonra sözü Nevevi'ye nakleden Ayni şunları söylemiştir: Neveviye de şaşarım, hadîsin muhterem hayvanlar hakkında umumi olduğunu iddia ediyor. Bu dahi delilsiz bir davadır. Hadisin aslı Allah (cc)'ın mahlûkatına şefkat göstermeye mebnidir. Şefkat göstermek ise zararlı hayvanı öldürmeye münâfi değildir. Böyle bir hayvanı evvelâ sular sonra öldürürüz. Çünkü biz öldürmeyi bile güzel yapmakla me'muruz” (Taşdelen 2010: 42).

Köpeğin; hayvancılık, av ve güvenlik amaçlı kullanımların dışında beslenmesinin iyi karşılanmadığı, Ebu Hureyre (r.a.)'nin Hz Peygamber (s.a.v)' den rivayet ettiği hadiste şu şekilde yer alır: “*Her kim koyun, av ve bahçe köpeği haricinde bir köpek beslerse sevabından her gün bir kırat eksilir*” (Taşdelen 2010: 67).

İslam dininin ve Hz. Muhammed'in köpeğe şefkatle yaklaşılmasını vurgulayan, günahların affını sağlayan bu davranışların dışında bazı rivayetlerde köpek olumsuz imajıyla karşımıza çıkmaktadır.

“Peygamber (s.a.v.) birtakım zararlı ve zehirli olanlar dışında hayvanların keyfi olarak öldürülmelerine karşı çıkmıştır. İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v) canlıların hedef yapılmasını açıkça yasaklamıştır. Birtakım zararlıların ise öldürülmesine izin vermiştir. Aişe (r.a.) Resûlullah (s.a.v) 'ın şöyle buyurduğunu haber vermektedir: “*Resulullah (sav) buyurdu ki: "Hayvanlardan beş tanesi vardır ki bunların her biri fasıktır (zararlıdır). Harem bölgesinde bunlar öldürülür: Karga, çaylak, kuduz köpek, akrep, fare."* Kuduz köpek insanları ısırır. Kelb-i akûr: Kuduz köpek demektir İmam Nevevî, saldırgan köpeği ihrâmlı ve ihrâmsız herkesin harem dışında olsun, harem içinde olsun öldürebileceğine bütün ulemânın ittifak ettiklerini söyler. Yine Nevevî' kuduz köpekten muradın ne olduğu hususunda âlimlerin ihtilâf ettiklerini belirtir: Bâzıları bundan murâd: Malûm ve mâruf köpektir, demişlerdir. Kaadı İyâz bu görüşü Ebû Hanîfe ile Evzâî ve Hasen b.

Salih'ten nakletmiştir. Bu zevata göre kurt da köpek hükmündedir. Hanefilerden İmam Züfer köpeği kurt mânâsına almıştır. İmam Şafî, İmam Ahmed, Zeyd b. Elsem, Süfyanü's-Sevri İbn Uyeyne ve cumhûr-ı ulemâyâ göre köpektен murâd: Ekseriyetle yırtıcılık yapan hayvanlardır. Hadîs-i Şerîf muhtelif lâfızlarla rivayet olunmuştur. Bâzı rivayetlerde: Bu hayvanları öldürmekte günah yoktur» buyrulmuş; bir rivayette: “İhramlı öldürebilir» başka bir rivayette: «öldürmelerine izin verdi» denilmiştir. «Öldürmelerini emir buyurdu» rivayeti de vardır” (Taşdelen 2010: 27-29).

Fısk hayvan olarak nitelendirilen hayvanlar arasında sayılan köpeğin öldürülebileceği İslam âlimlerince hadislerle desteklenmiş, hangi köpeklerin zararlı kabul edileceği ise tartışılmıştır.⁹

Köpeklerle ilgili olarak nakledilen bir başka hadis şu şekildedir: “Abdullah b. Mugaffel'den rivayet edildiğine göre O şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eğer köpekler ümmetlerden bir ümmet olmasaydı onların öldürülmelerini emrederdim. Onlardan tamamen siyah olanları öldürün” (Taşdelen 2010: 36).

Köpeğin bu olumsuz imajına karşılık kedinin “uğurlu” sayılması, Hz. Peygamber'in evinde beslediği bir hayvan olması, ona eziyet etmenin ve ölümüne sebep olmanın cezasının cehennem olması dikkat çekicidir.

“Hz. Abdullah (İbn Ömer)'tan rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bir kadın, bîr kedi sebebiyle azab olundu. Onu ölünceye kadar hapsetti. Ve bundan dolayı cehenneme girdi. Onu hapsettiğinde ne doyurdu, suladı; ne de yerin haşeratından yemesine müsaade etti” (Taşdelen 2010: 58).

Hz. Âişe kedinin yediği yerden yemiş ve şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “O necis değildir, o sizin etrafınızda (evinizde) sürekli dolaşan bir hayvandır.” Muhakkak ki Resulullah'ın onun artığı ile abdest aldığını gördüm.”

Âişe'den rivayet edildiğine göre O şöyle demiştir: “Peygamber ailesinin vahşi bir hayvanı vardı. Resûlullah dışarı çıkınca evin içerisinde oynar, huysuzlanır, (ileri geri gider gelir)di. Resulullah içeri girdiğinde ise sakinleşir ve Resulullah'a sıkıntı vermemek için hiç hareket etmezdi” (Taşdelen 2010: 86).

“Yine evcil hayvanlardan köpek ve kedi eti yemek de haramdır. Bunun nedeni bu iki hayvanın da azı dişleriyle yiyeceklerini parçalıyor olmalarıdır. Peygamber bu

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Taşdelen 2010.

tür hayvanların yenmesini haram kılmıştır. Konuyla ilgili hadis şöyledir: İbn Abbas (r.a.)’tan rivayet edildiğine göre: “*Resulullah (s.a.v) yırtıcı hayvanlardan azı dişleriyle avlananları, kuşlardan da pençeli olanların yenmesini yasaklamıştır*” (Taşdelen 2010: 92).

4.7. Köpeğin Türk Mitolojisindeki Yansımaları

4.7.1. Yaratılış Mitleri ve Alt Dünya ile Bağlantılı Olarak Köpek

4.7.1.1. Türk Yaratılış Mitlerinde Köpek

Günümüzde evin, bahçenin, sürünün bekçisi olan köpeği, mitsel metinlerden çeşitli efsanelere kadar kıymetli varlıkların koruyucusu olarak görmekteyiz. Köpek insanoğlunun sadık dostu¹⁰ olarak algılanır ve insanlar onu canlarının, mallarının güvenliğinden sorumlu tutarlar, tıpkı milletlerin ortak hafızasını yansıtan yaratılış mitlerinde cennetteki kutsal ağaca Tanrının köpeği bekçi olarak görevlendirdiği gibi...

Kazak araştırmacı Kondıbay Serikbol **Arğıkazak Mifologiyası** adlı eserinin dördüncü cildinde “İt pen Kaskırğa Tağzım” başlığı altında köpeğin özelde Kazak, genelde ise Türk mitolojisindeki yerini ele alıp incelerken onun temel özellikleri ile bu özelliklerin mitolojiye yansımaları hakkında şunları yazmaktadır:

“1. İt-duyuları gelişmiş (sezgileri güçlü) ve uykusu hafif bulunmaz bir bekçidir. Bu karakteri onu, ilk insanın / ilk yaratılanın özgür muhafızı, koruyucusu karakterine dönüştürmüştür.

2. İt-takip eden, koku alan, kaybolmadan yolunu bulandır. Bu karakteri onu, “İlk Tör” (nurun mekâmı, ilk biçim) doktrinini insanoğluna ulaştıran, bununla birlikte

¹⁰ Köpeğin sahibine/insana olan sadakati ve görevine olan düşkünlüğü, Türk insanı tarafından, gerçek hayatta yaşanan bazı olaylar sayesinde tekrar tekrar idrak edilmiştir. İbrahim Usta’nın aktardığı yaşanmış bir olay, köpeğin insana ve görevine olan düşkünlüğünü göstermesi bakımından güzel bir örnektir: “Geçmiş yıllarda çocukluğum yıllarında yaşanmış bir olay 1968’li yıllar yanlış hatırlamıyorsam. Kangal’ın Bulak köyünde sürüsünü şubat ayında otlatan çoban tabii ki havalar düzgün gidiyor. Bizim burada kış olması gerekirken o dönemde havalar düzgün gittiğinden. Orda ırmak var ırmağa gidiyor. Fakat aniden fırtına çıkıyor. Fırtına çıkınca bizim burada poyraz yarım saatte her yeri buz gibi yapar çıkar. Ve o poyrazla beraber esen fırtına her tarafı donduruyor. Çoban yolu şaşırıyor sürünün bir kısmı suya düşüyor. Suyu düşenler tamamen donuyor. Çoban da onları kurtarmak için çabalıyor o da donuyor ama yanındaki köpek direkmen köye çıkıyor. Köy 4 km yukarda haber veriyor. Yani işte havlayarak sağda solda haber veriyor geri tekrar çobanın yanına geliyor. Fakat çoban, geliyor ki çoban donmuş, tabi bu köylülerin haberi, çevre köylerin haberi olana kadar köpek o da suyun içinde düşen koyunları kurtarmak için çabaladığı için o da yaşayamamış. O da olduğu yerde o şekilde donup kalmıştır. Şu anda o çobanın mezarı da Bulak köyünde, hitabesi beraber duruyor.” (İbrahim Usta)

“İlk Tör’e giden yolu insanoğluna gösteren, geçiş sınavlarında akıl veren, yol gösterici, öncü, lider konumuna kavuşturmuştur” (Serikbol 2004: 121).

W. Radloff’un Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitinde, Tanrı katında yani, cennette yaratılan insanların dokuz dallı bir ağacın meyvesinden beslendikleri ifade edilmektedir. Radloff’un derleyip yayımladığı mite göre Tanrı, dalsız budaksız ağacı beğenmez. Dokuz dalının bitmesini, dokuz dalın kökünde de dokuz kişinin türemesini, bu dokuz kişiden de dokuz boyun oluşmasını ister. Burada bulunan insanlar, bu dokuz dallı ağacın meyveleriyle beslenirler. Tanrı, yarattığı insanlara sadece ağacın doğu tarafında bulunan beş dalın meyvelerini yemelerine izin verir. Diğer taraftaki dört dala dokunmamalarını söyler. Tanrı ile rekabet içinde olan Erlik, insanlara dört daldan meyve yememelerinin sebebini sorar. Onlar da bunun Tanrı buyruğu olduğunu, yılan ile köpeğin de Tanrı tarafından yasak dalların altında nöbet tutmakla görevlendirildiğini söylerler. Erlik, bunları duyduktan sonra Törüngey denilen kişiyi bulur. Ona "Tanrı size yalan söylemiş. Siz bu dört dalın meyvesini de yiyiniz" der. Erlik, uyumakta olan bekçi yılanın ağzına girer ve "Bu ağaca çık" der. Yılan, ağaca çıkarak yasak meyveden yer. Oradan geçmekte olan Törüngey ve karısı Eje'ye yasak meyveden yemeleri için tekrar ısrar eder. Törüngey istemez; fakat karısı Eje'ye yasak meyveler çok tatlı gelir, kocasının da tatması için ağzına sürer. O anda ikisinin de tüyleri dökülür, utanırlar. Ağaçların altına saklanırlar. Tanrı, geldiğinde Törüngey ve Eje'ye seslenir. Fakat onlar utandıkları için gelemeyeceklerini söylerler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje kabahati hep birbirlerine atarlar. Tanrı yılanı "Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün"; Eje'ye "Yasak meyveyi yedin. Körmös'ün sözüne uydun. Bundan böyle sen gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın, doğum sancıları çekeceksin, sonra öleceksin." der" (İnan 1986: 15-16).

Yukarıdaki metinde ve ele alacağımız benzer metinlerde görülmektedir ki Tanrı, cennetteki meyve ağacının yasaklanmış dallarının altına köpekle yılanı bekçi olarak dikmektedir ve işlenen suçun ortakları kadın, erkek, yılan ve köpek olarak gösterilmektedir. Aynı metinden, köpeğe bekçilik vasfının, daha ilk insanlar Tanrı katında iken verildiği görülmektedir.

Radloff tarafından derlenip yayımlanan metindeki ağacı, insanların dallarında yaratıldığı "hayat ağacı" olarak da nitelendirmek mümkündür. Güney Sibirya Türklerinin kahramanlık destanlarında kahramanın kendi toprağının merkezi sayılan sembollerden birisi de ağaçtır. Altay destanında toprağın merkezini simgeleyen kavak

ağacının başında, “birbirine benzer iki atlı başlı guguk kuşu” oturur, onların sesinden yeryüzünde beyaz ve mavi güller açar. Kavağın ortasında gökleri koruyan iki şah kartal oturur. Kavağın gövdesinde ise “iki benzer kara köpek” oturur, onlar yeryüzü yollarıyla Alt Dünya’ya giden yolu korurlar (Lvova-vd. 2013a: 42).

Yaratılış mitlerinde köpeğin, yaratılan ilk insanların başına Tanrı tarafından Şeytan’dan korunmaları için de bekçi olarak görevlendirildiğini görmekteyiz.

“Altay ve Sibirya mitolojilerine göre Tanrı insanı çamurdan yapmış ve bu cansız şekillere ruh bulmak için göklere gitmişti. Şeytan’ın bunları kıskanıp da bir şey yapacağından korktuğu için de bu insan şekillerine sahip olsun diye, tüysüz köpeğini onların yanına bırakmıştı. Fakat Şeytan köpeğin zayıf tarafını biliyordu. Sana altından tüyler vereceğim diye köpeği kandırmış ve insan şekline yaklaşmıştı. Şekilleri birer birer ele alan Şeytan, onlara tükürmüş ve hepsini pislik içinde boğmuştu. Tanrı geri dönünce bu hali görüp, çok üzülmüş ve insanların pislikle dolu dışlarını içlerine çevirerek onlara ruh vermiş ve canlandırmıştı. Köpeğin dışı, yani tüyleri, Şeytan’ın bir hediyesi olduğu için her zaman hor görülüyor ve iğreniliyordu” (Ögel 2003: 481) “İnsanın alacası içinde hayvanın alacası dışında” benzeri atasözü ve deyimlerin kökeninin bu mit parçasında yattığı açıktır.¹¹

“Buryat Moğollarına göre, başlangıçta köpek tüysüz; fakat insan ise tüylü idi. Şeytan, köpeğe tüy verince, insaninkiler de yolunmuş ve bunun için de insanlar hastalıktan bir türlü kurtulamamışlardı” (Ögel 2003: 483).

Anadolu sahasında Feride Türkeri’den derlediğimiz yaratılış konulu bir anlatıda “Âdem babamız ve Havva annemiz, Allah’ın yasakladığı yasak buğdayı yiyince karınları şişti, dışkılarını atacakları makat delikleri cennetteyken yoktu. Bir sopayla kendilerine delik yapıp rahatladılar. Dışkıları ellerine bulaşınca, koltuk altlarına ve ayıp yerlerine sürdüler. İşte o zamandan beri pis tüyler çıkmakta” denmektedir. Bahaeddin Ögel’in değindiği köpeğin tüyelerinin Şeytan’ın hilesinden kaynaklandığı için hor görüldüğü gibi, insanın hor görülen tüyleri mitik anlatılarda Şeytan’a bağlanarak izah edilmiştir.

“Saha-Yakut mitolojisinde baş tanrı Yuryung-ayı-toyon’un insanoğlunu yaratması esnasında köpeğin ona yardım ettiği söylenmektedir. “Yuryung-ayı-toyon” insanın heykelini yaparak, onu taştan yapılmış bir eve yerleştirir. Onun başına da bir

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ögel 2003: 481.

muhafız diker. Muhafızın, zalim (kötü) ruhu insan heykelinin bulunduğu eve sokmaması gerekiyordu. Fakat zalim ruh “sıcak bir kaftan vereceğim” diyerek köpeği kandırıp içeriye girer ve insan heykeline pisler. Zalim ruhun ne yaptığını gören “Yuryung-ayı-toyon” muhafıza sinirlenir ve onu ite çevirir. Kirlenen heykelleri öne doğru çevirir. Yani içini dışarıya doğru döndürür” (Serikbol 2004: 122-123).

Buna benzer bir efsane Kazaklar arasından A. E. Alektorov tarafından kaydedilmiştir: “Allah balçıktan adamı yaratır ve ona iti bekçi bırakıp, can (ruh) almaya gider. Sonra cin gelerek, balçıktan yapılan insan heykelini parçalamak ister. Fakat it buna müsaade etmez. Bu duruma inatlaşan cin bir anda her yeri soğuğa boğar. Tüysüz çıplak iti soğuktan titreterek insana yaklaşır ve onun üstüne birkaç kez tükürür. İnsanoğluna bela, musibet, hastalık, dert ve azap o tükürükle bulaşır. Allah döndükten sonra insanoğluna canı vererek, cine kızmışa benziyor. Adamın üzerine bulaşan bela, musibet, hastalık, dert ve azap yeryüzündeki yaşantısında insanoğluna gerekli diye onda bırakır. İte ise dürüst hizmetinden dolayı sıcacık tüylü bir deri hediye eder” (Serikbol 2004: 123).

Köpeğin istemeden de olsa Şeytan’a yardımcı olduğuna dair inancın yansımaları, sadece mitik anlatılarda yaşamamış, doğa olaylarından korunmak amacıyla gerçekleştirilen bazı uygulamalarda da kendisini göstermiştir. Örneğin Lvova ve arkadaşlarının yazdıklarına göre “Hakaslar, ilkbaharda ilk yıldırım düşmesi sırasında çadırlarını dışardan dolanırlar ve kepçe ile vururlar. Bu hareketler, muhtemelen, bilinçsiz olarak mitolojik durumla evin kış kaosundan koparılmasını ve düzenin kurulmasını canlandırmaktadır. Bu sırada köpekler evden kovulurdu, çünkü efsaneye göre ilk yaratılış anında köpek istem dışı olarak *Erlık*’e yardım etmiştir” (Lvova-vd. 2013a: 28-29).

4.7.1.2. Şamanizm’de Yeraltı Dünyası Tasavvuru ve Köpeğin Bu Tasavvurdaki Yeri: Cehennem Bekçisi Köpek

Yaratılış mitlerinde Şeytan tarafından kandırılan köpek, birçok mitolojik metinde artık Şeytan’ın yanında ve Şeytan’ın ülkesinin kapısında bekçi olarak görünür.

Potanın, izlediği bir şamanın yeraltı dünyasına seyahatini şöyle betimlemiştir: “Şaman yolculuğuna kendi yurdundan başlar. Güney yolunu tutar, komşu bölgeleri geçer, Altay dağlarına tırmanır ve geçerken kızıl kumlu Çin çöllerini betimler. Sonra,

üstünden bir saksağanın bile uçamayacağı sarı bir bozkırda yoluna devam eder. Seansta hazır bulunanlara, “Yırlarımızın gücüyle burayı geçeceğiz!” diye haykırır ve bir yır söylemeye başlar; herkes de koro halinde ona katılır. Şimdi şamanın önünde, üstünden bir karganın uçamayacağı solgun beyaz bir bozkır açılmıştır. Şaman yeniden yırların sihirli gücüne başvurur, yurttakiler de koro halinde ona eşlik eder. Nihayet şaman dorukları Göğe degen Demir Dağ’a, Temir Taikşa’ya, ulaşır. Buraya tırmanmak zordur; şaman bu güç çıkışı mimle canlandırır, derin derin soluk alır, doruğa vardığında yorgun ve bitkindir.

Dağın her yanına, doruğa varmaya güçleri yetmeyen başka Şamanların ve atlarının ağarmış kemikleri saçılmıştır. Dağı aşır bir süre daha gittikten sonra şaman öbür dünyanın girişi olan bir deliğin önüne gelir: yer mesi “Yer’in çeneleri” ya da yer tunigi “Yer’in duman deliği”. Buradan geçince önce bir düzlüğe çıkar ve orada, üstünde saç teli kalınlığında bir köprü bulunan bir denize rastlar. Bu köprüden geçerken, bu işin ne kadar tehlikeli olduğunu etkileyici biçimde göstermek için sendeler ve düşecek gibi olur. Denizin dibinde daha önce köprüden düşmüş olan pek çok şamanın kemiklerini görür, zira günahkârlar bu köprüden geçemez. Şaman günahkârlara azap çektirilen yerin önünden geçerken, bazılarında verilen cezaları görmek fırsatı bulur: Hayatı boyunca kapıları dinlemiş olan bir adam kulağından bir direğe çivilenmiştir; iftira etmiş olan bir başkası dilinden asılmıştır; oburun biri de en güzel yemeklerle çevrilidir, ama hiçbirine erişemez vb.

Köprüyü geçen şaman Erlik Han’ın konağına doğru yoluna devam eder. *Koruyucu köpeklere ve kapıcıya karşın içeri girmeyi başarır; kapıcı sonunda armağanlara dayanamayıp kapıyı açmağa razı olmuştur.* (Şamanın Yeraltı yolculuğuna çıkmasından önce, bu iş için bira, sığır eti haşlaması ve kokarca derileri hazırlanmıştır; kapıcı bu armağanları aldıktan sonra şamanın, Erlik’in yurduna girmesine izin verir.) O zaman en hareketli sahne yaşanmağa başlar. Şaman seansın yer aldığı yurdun kapısına doğru yönelir ve Erlik Han’a yaklaşıyormuş gibi yapar. Ölüler Hakasının önünde eğilir ve davulu alına değdirip Mergu’ Mergu! diye tekrarlayarak onun dikkatini çekmeye çalışır. Derken birdenbire bağırmağa başlar; bu, Tanrının kendisini gördüğünü ve çok öfkeli olduğu anlamına gelir. Şaman çadırın kapısının dibine sığır, bu olay üç kez yinelenir. Sonunda Erlik Han ona seslenir: ‘Tüylüler buraya dek uçamaz, tırnaklılar buraya dek gelemmez; sen, kara ve iğrenç tonuzlan böceği, sen nereden geldin?’

Şaman kendi adını ve atalarının adlarını söyledikten sonra Erlik'i içmeye davet eder; davuluna şarap doldurur gibi yapar ve bunu Erlik Han'a sunar. Erlik içkiyi kabul eder, içmeye başlar; şaman onu hıçkırık ve geğirmelerine varıncaya dek taklit eder. Sonra Tanrıya, daha önce kesilmiş olan öküzle bir ipe asılı çeşitli giysi ve kürkleri sunar. Sunarken bunların her birine eliyle dokunur. Fakat seans sonunda bunlar ev sahibine kalır.

Bu arada Erlik körkütük sarhoş olmuştur; şaman onun sarhoşluğunu bütün ayrıntılarıyla mimle canlandırır. Tanrı yatıştır, iyiliksever olur, şamanı kutsar, hayvanları çoğaltacağını vadeder, vb. Şaman, ata değil de bir kaza binmiş olarak, sevinçle yeryüzüne döner; yurdun içinde Naingak! Naingak! diye kuşun sesini taklit ederek ve uçacakmış gibi ayak uçlarına basarak yürür. Seans sona ermiştir; şaman yere oturur, biri elinden davulunu alıp tokmakla üç kez vurur. Şaman uyanıyormuş gibi gözlerini ovuşturur. Kendisine 'Nasıl, yolculuğun iyi geçti mi? Başarılı oldu mu?' diye sorulur. Bu soruları 'Harika bir yolculuk yaptım. Çok iyi kabul gördüm!' diye yanıtlar" (Eliade 2006: 232-237).

M. Eliade'ye göre Şaman'ın esrimeli yeraltı yolculuğunda karşılaştığı ölümler ülkesinin kapılarını koruyan kapıcıyla köpekler, özgül olarak yeraltına inmiş mitlerine ait motiflerdir (Eliade, 2006: 232-237). Dolayısıyla birçok mit, efsane, masal vb. metinlerin yeraltı tasavvurunda köpek motifi gözlenmektedir. Ögel de bu konuya dikkat çekmiştir: "Sibirya'daki Türk masallarına göre, yeraltına giden "Kaya-kapısı" Altın Dağ'da bulunuyordu. Bu kapının önünde de Cedey-Han'ın 7 köpeği bekçilik ediyordu" (Ögel 2003: 25).

Yakutların "Er-Sogotoh" destanında ikinci önemli alt dünya varlığı "abaası" Buor Kudustay, Er-Sogotoh'un oğlu olan ve üst dünya tarafından alt dünyayı basmakla görevlendirilen Kömüs Kırıktay tarafından yok edilirken köpeğin oluşumu şöyle tasvir edilmektedir:

"Ölüm getiren abaası oğlu peşrev çekip sallanıp zıplamıştı. Karnına vura vura eğilip sallanıp sıçramıştı. Kabız adamın arkası gibi kalkık burun deliğine, tabakasını kabarık pantolonun cebinden çatırdatıp çekip tak tak takıldatıp tütünü derince içine çekti. Burnunu çekip hapşırıldığında yüzündeki kir çatlayıp düşünce, *ayağa kalkıp köpek enişine dönüşüp, kuzeye-güneye dağılmıştı*. O yaratık, ölümcül kertenkele, sıcak ateşte kavrulurken çıkan koyu köpüğe benzer gök yapışkan dilini boynuna iki kez doladıktan sonra, üçüncü kez dolayıp yalanıp durmuştu. İşte öyle dururken,

manasız konuşmalı, ileri-geri sözlü, küfürlü şarkılı, arsızca çığırıp bağırmaya başladı. Anlamsızca, çulluk gibi bağırıp durmuş, meğer (...) Yiğit, kimdir bu kişi, söylenip-kızıp duran diye soracak olursan, Buor Kudustay diye ünlü adlı, bilinen kişiyim. Ot-bitki yiyen, sıcakta, bollukta büyüyen güneş çocuklarına on gün dahi karşı koydurmamış ulu yaratığım ben” deyip durmuştu...” (Ergun 2013).

Bu destanda da köpek, alt dünya “abaası” Buor Kudustay’ın ölürken burnundan düşen kir parçasından meydana gelmiştir.

Tıva kahramanlık destanlarında da alt dünya tasvirlerinin geçtiği bölümlerde köpek, Erlik-Lovuñ-Haan’ın kahramanın babasından korkup kılık değiştirmesiyle ortaya çıkar. “Alday-Buuçu” destanında Han-Buuday, sözlüsü olan kızı almak için sefere çıktığında Kızaa-Kara-Hem’in aşağısına giderken birden her taraf kararır. Han-Buuday, birden karanlığın çökmesine şaşmış durumdayken atı, aydınlık dünyayı (orta âlemi) geçip karanlıklar dünyasına (alt âleme) indiklerini söyler. Alt âlemdeki yolculuk sırasında tuhaf hallerde bulunan bazı insanlarla (Dilinden demir çengele asılan kişi, gözünden çengele asılan kişi, kaya üzerinde birbirleriyle didişip duran iki kişi, bir göğsüyle çocuk, diğer göğsüyle yılan emziren kadın, dokuz kat minder üstünde yatan semiz kadın) karşılaşır ve atı bu insanların aydınlık dünyada (hayatta) iken yaptıklarının cezasını karanlıklar dünyasında aldıkları için tuhaf hallerde olduğunu ifade eder.

Han-Buuday, karanlıklar dünyasında atıyla birlikte yolculuk yaparken Kızaa-Kara Hem’in ağız daha bir yere batar ve karanlığın derecesi artar. Bahadır ilerleyince de karanlıklar ülkesinin hakanı Erlik-Lovuñ-Han’ın saf altın otağı ile karşılaşır. Han-Buuday, Erlik-Lovuñ-Han’ın otağının arkasındaki denizler kadar hırçın gölü, atının tavsiyesi üzerine çeşitli kuşların donuna girerek geçer. Fakat ne kadar uğraşırsa uğraşsın her şeyi sezen ve bilen Erlik-Lovuñ-Han’dan kendisini gizleyemez.

Bahadır, sözlüsünü alıp obasına dönerken tekrar karanlıklar dünyasından ve Erlik-Lovuñ-Han’ın gölünden kuş donuna girerek geçer. Bu sırada Erlik-Lovuñ-Han, arkasından bağırıp meydan okur. Destanın ilerleyen bölümlerinde, Erlik-Lovuñ-Han, bahadırın bu tutumunu cezalandırmayı amaçlar. Bir gün Han-Buuday, gece uyandığında karısını göremez. Karısı Erlik-Lovuñ-Haan tarafından kaçırılmıştır. Bunun üzerine Erlik-Lovuñ-Haan’a gider; fakat Erlik-Lovuñ-Haan’ın bağırması sonucu ödü patlayıp ölür. Aradan otuz-kırk yıl geçer ve Alday-Buuçu kaybolan oğlu

ve gelinini aramaya çıkar. Alday-Buuçu'dan korkan Erlik-Lovuñ-Haan, gelinini Alday-Buuçu'ya geri verir ve gelin de ölmüş olan Han-Buuday'ı diriltir.

Destanda ayrıca Alday-Buuçu'nun hışmından kurtulmak isteyen Erlik-Lovuñ-Haan, *it eniği şekline girerek eşiğin önüne yatıverir*; fakat böyle yaparak Alday-Buuçu'nun elinden kurtulamaz. Erlik-Lovuñ-Haan, hayatını bağışlaması karşılığında Alday-Buuçu'nun adını ölülerin listesinden siler, onu ölümsüz kılar (Ergun-Aça 2004: 201-288).

Destandan aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Erlik-Lovuñ-Haan, karanlıklar ülkesinin hanıdır ve kötülüğü temsil eden olumsuz kahramanların başında gelmektedir.

Erlik-Lovuñ-Haan'ı, “Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar” adlı destanda Lovuñ-Haan adıyla “aldı orannıñ” (alt dünyanın) iki kabadayısının en sonuncusu ya da cihanın üç kabadayısından birisi olarak görmekteyiz. Destanda, Lovuñ-Haan, “acımasız, sert, merhametsiz, en ufak hatayı bile affetmeyen, başını aşan mallı, omzunu aşan etli, yağmacı, talancı, gücü eşsiz, in gibi karınlı, testere gibi dişli” bir canavar olarak tasvir edilmektedir. Bütün bu özelliklerine rağmen bahadır Erelzey-Mergen tarafından öldürülür” (Ergun-Aça 2004: 577-600).

Yeraltı dünyası tasavvurunda ve cehennem bekçisi olarak köpeğin izlerine, Türkçemizde bugün de yaşayan birçok arkaik atasözü ve deyimde de rastlamaktayız. Kazak araştırmacı Kondıbay Serikbol, **Argıkazak Mifologiyası** adlı eserinin dördüncü cildinde bu sözleri şöyle tahlil eder:

İtin koruyuculuğu eski ilk insanla ilgili anlayışın unutulması ve sıradanlaşması esnasında “yeraltındaki dünya” görünüşüne bürünmüştür.

“İtin öldüğü yer: Bugünkü anlamı “çok uzaktaki, görünmeyen yer”, mitlerdeki anlamı “öteki dünya, ölülerin mekânı”. İt: Öteki dünyanın görüntüsü ölen adamın ruhani canı. Bunun için “İtin öldüğü yer” denildiğinde sadece mezarlığı değil, uzaktaki yani sağ insan için uzak yer olarak kabul edilen ölüler dünyasını kastettiğini söyleyebiliriz.

İti bağlasan durmayacak yeri: Bugün “insanın yaşaması için uygunsuz havası, tabiatı bozuk yer” manasına gelse de, bu ifadenin mitteki anlamı, “insanın barınmayacağı dünya, yani ölüler diyarı”dır.

İtten ötesi yerin dibi: Bugünkü manası “çok uzağı, uçrayı, uç noktayı” anlatır. Bu da “ölüler âlemi, başka dünyayı” kasteder” (Serikbol 2004: 123-124).

Köpeğin yeraltı dünyası ile bağlantılı ve cehennem bekçisi olarak algılanmasının izlerini, Kazakistan'da bugün dahi yaşayan "İt Hırıldatma" uygulamasında görebilmemiz oldukça dikkat çekicidir. Seirkbol, bu gelenek hakkında şu bilgileri vermiştir: "Damat kalınının (gelinin) evine geldiğinde, eve girmek istediğinde, ona "itler yol vermez". Bundan dolayı damadın it hırıldatma inancını yerine getirmesi gerekir. Bu geleneksel oyunda köyün çocukları da dâhil olur. Çocuklar, "damat geliyor" denildiğinde köpeklerini yanlarına alırlar ve damadın gireceği evin önüne set oluşturup beklemeye başlarlar. Damat eve geldiğinde onun etrafını itleri tutan çocuklar çevirir. Damat, yiğitlik gösterip onlara harçlıklarını taksim ettikten sonra eve girebilir. Bu geleneğin mitik vasfı, "gelin, aşağı dünyadan" düşüncesiyle bağlantılıdır. Türk mitlerinde kahraman kendi kalınını (eşini) diğer dünyadan "deryanın öteki yakasından" arar. Bu motif bazı masallarla destanlarda açıkça görünmektedir. İt-öteki dünyanın, yani ölümler dünyasının (onun da ötesinde ilk insanın/yaratılışın) bekçisidir. Bundan dolayı gelinin evine gelen damadın (mitte ise o dünyaya geçecek olan kahraman) kapı önünü bekleyen itlerden geçebilmek için geçiş hakkını vermesi gerekir. "İt hırıldatma" geleneği de bu anlayışın yaşamdaki değişimi olarak kabul edilir" (Serikbol 2004: 132).

Ölüm, öte dünya ve köpek arasında kurulan bağ, birçok milletin inanç dünyasında kendisine yer bulmuştur.

Hint mitolojisinde dişi köpek Sarama'nın oğulları, ölümler diyarının hükümdarı Yamas'ın sadık köpekleri olarak karşımıza çıkar. "Bir Vedic ilahisinde, çok açık bir şekilde tanımlanmış olan iki köpeği buluruz. Onlar, cehennemin kapısında, canavarların evinde ya da ölümler krallığında beklerler. Bu ilahide ölümler için dualar vardır.

"O, geçsin emniyetle dört gözlü ve benekli
Sarama'nın oğulları olan iki köpeğin ötesinden,
Bulsun doğru yolu,
Onu iyi kalpli Menas'a götüren."

Bu köpeklerden çok güçlü gardiyanlar olarak söz edilir. Onlar, Yamas'ın habercileri, büyük ve geniş burun delikleriyle uzun nefesli, çok güçlü köpeklerdir ve yola bakar, adamları izlerler. Onlar için dualar edilir öyle ki güneş ışığı altında mutlu bir hayatı insanlara verebilirler. Fakat Rigvedas'nın kendisi, dişi köpek Sarama'nın iki oğlunu bize göstermektedir; bu iki oğul birbiri ardından ortaya çıkarlar. Indras,

onları uyutmak zorunda kalır. Bununla birlikte Sarama'nın iki oğlundan özellikle biri için dua edilir ve ondan korkulur; çünkü o, mükemmel Sarameyas'tır. Vedic ilahisinde ondan söz edilmektedir; o, geri döner (punahsaras) ve onu "derinlere kök salmış zamk ağacında, kılıç gibi parlak, kızıla çalan dişleri" ile canlandırır; uyuması için ona yalvarır ya da onun, Indras'nın ilahilerini söyleyen şarkıcılara değil, hırsız ve soygunculara havlamasını ister. Sarama, tutkuyla bağlıydı oğluna; Indras'nın ineklerinin bulunması karşılığında, oğlunun bakılıp beslenmesini talep eder. Yorumcular bu beslenme olayını serbest ineklerin sütü olarak izah ederler. Sabah güneşinin ilk ışıkları ve akşam güneşinin son ışıkları, şafak vaktinin ve akşamın gümüş rengi alacakaranlığının sütünü içerler" (Gubernatis 1872: 23-24).

"Bazen de İlah kendisini bir köpeğe dönüştürür, böylece kahramanın faziletini denemektedir. Mahabharatam'ın son kitabında olduğu gibi, Tanrı Yamas bir köpek olur ve Yudhishhira'sı (Yamas'ın oğlu) takip eder; o ise köpeğe karşı büyük bir şefkat besler öyle ki tanrıların arabasına binmesi için davet edildiğinde, onun sadık köpeği bindirilmediği için reddeder.

Bununla birlikte bazen bir köpek, Şeytan'ın gerçek ve özel bir formu şeklinde karşımıza çıkabilir; (Cehennem tanrısı Yamas'ın köpek-Şeytan formuna geçmesi gibi) Rigvedas, köpek-Şeytan'ın Indras'ya işkence ettiğinden söz etmektedir. Indras'dan baykuş, yarasa, köpek, kurt, akbaba formunda olan canavarları öldürmesi istenmektedir; o da Açvinau'ya dua ederek, ondan her yerde havlayan köpekleri yok etmesini ister. O, arkadaşlarından Bhrigavas'nın canavar Makhas'ı öldürdüğü gibi, para canlısı, tamahkâr ve uzun dilli köpekleri yok etmelerini ister (Giov. Morelli'nin eski İtalyan kroniklerinde, cimri kişiler paranın köpekleri olarak adlandırılır). Kırmızı dişi köpeğin derisi, onun her sabah giydiği bir canavar formudur (sabahleyin gökyüzünün rengi gibi)" (Gubernatis 1872: 25-26).

Yunan mitolojisine göre, yeraltında ve yeryüzünde ne kadar korkunç köpek ve canavar varsa hepsinin Typhon ve Ekhidna adlı iki devin çiftleşmesinden ürediği rivayet edilir. Bunlar arasında Geryon'un köpeği olarak anılan Orthos, Hades'in (Yeraltı Ölüler Ülkesi) bekçisi Kerberos, Bataklıklar canavarı Hydra ve Ağzı ateş saçan Khimaira'yı sayabiliriz (Örs 2001: 17).

"Ölümler dünyasının görevli köpekleri kavramı Fin-Ugor mitolojisinde de vardır. Örneğin, Mari mitindeki ölümler dünyası ve oranın hükümdarı Kıyamat'ın cehennem itleri vardır; Mariler, ölen insanın eline sopa tutuşturup gömerlerdi. Öteki

dünyada bu sopanın söz konusu itleri kendinden uzak tutmaya yarayacağına inanılırdı.” (Serikbol 2004: 124).

Serikbol’a göre Hind-İran mitolojisindeki Hades’in mit karşılığı, Yama olarak adlandırılır. Yani Yama, ölüler diyarının hükümdarıdır. Yama’nın da sadık köpeklerine “dört gözlü iki it”, “Şarbarlar” ya da “Sarama” denilmektedir. “Kerberos” ile “Şarbar” kelimelerinin yakınlığı, bu kelimelerin bir kökten geldiğini düşündürtebilir. Buna bakıldığında bu itin adının da görünüşünün de Hind-Avrupa döneminde (M.Ö.4000–3000) kaynaklandığını düşünmek mümkündür. “Avesta” mitindeki ilk insanın, ilk hükümdarın, ilk ölen Yaman’ın iti olduğundan bahsedilir. Burada “ilk insan” gerçekte “Ataların ruh koruyucusu” ve “Ölüler dünyasının hükümdarı” ile eş anlamlıdır (Serikbol 2004: 124).

Serikbol, iki dünyayı birbirinden ayıran deryanın üstünden geçilebilecek köprüde (kıl köprüde) bekleyerek, ölen insanların canının (ruhunun) geçmesine yardım eden veya geçmemesi için uğraşan siyah iri çoban köpeği hakkındaki mitin Amerika’daki Kızılderililerde de olduğuna dikkat çekmiştir:

“Güney Amerika’nın And kuşağı sakinleri Keçualarda da bu motife rastlanır; kim sağ iken ite ihanet ederse, öldükten sonra bahsedilen deryayı geçemiyor. Bu şekildeki örneklerin olduğunu, yazılı edebiyat dışında, bölgede yürütülen arkeolojik kazıların sonuçları da bu görüşü destekler niteliktedir. Kabirlerde mumyalanmış köpek cesetlerine çokça rastlanır. Keçualar, İspanya sömürgesinde buldukları dönemlerde de, ölü ile beraber gömme maksadıyla iri çoban köpeklerinin yetiştirilmesiyle ilgilenmiştir. Bahis konusu olan anlayışa benzer örnekler, Kuzey Amerikalı Garandar ile İrokezlerde, Atpaskilerde, Algonkinlerde, Dakotalarda ve Orta Amerikalı Asteplerde de görülmektedir” (Serikbol 2004: 125).

4.8. Türklerde Kült Olarak Köpek

Köpeğin Türklerde bir kült olup olmadığı konusu, araştırmacıların tartışa geldikleri konulardan birisidir. Son dönemlerde Türkoloji alanında Türk dünyası verilerinin bütüncül bir şekilde değerlendirilmeye çalışılması ve bu çalışmalarla kaydedilen gelişmeler, köpeğin bir kült olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşü kuvvetlendirmektedir. Türkiye’de ilk olarak Ahmet Caferoğlu’nun dikkatleri çektiği bu husus, Çin ve Rus kaynaklarının, Türk coğrafyasından derlenmiş verilerin,

özellikle halkbilimciler ve dilbilimciler tarafından incelenmesiyle aydınlığa kavuşacaktır.

Aşağıda, köpeğin Türk kültüründe de totem ya da kült olarak yer aldığına dikkat çeken bazı araştırmacıların görüşlerine yer verilecektir. Caferoğlu ile İnayet'in konuyla ilgili görüşlerine, yukarıda çeşitli vesilelerle yer verildiği için burada tekrarlanmayacaktır.

Kazak araştırmacı Kondıbay Serikbol, **Arğıkazak Mifologiyası** (2004) adlı eserinde “it” sözcüğünün ilk Türklerdeki “iñt/ingt” veya “ñiñt/ngingt” kelimelerinden türediğini, bu eski adın tabulaştırılarak “it” şekline dönüştüğünü belirterek köpekle ilgili şu önemli çıkarımlarda bulunmuştur:

“İt adının yukarıdaki protoformdan çıkması, onu avcılık işaretleri, onun da ötesinde, “ilk insan” ile göbekten bağlantılı yapar. İtin mitlerde yer alması, çok eski dönemlerde (paleolit çağda) avcının itten faydalanmaya başlamasıyla ilişkilidir. Avcının mekânını gözeten, avı yakalamaya (avı aramaya, yolunu kesmeye, izini sürmeye, yakalamaya) yardım eden itin kabiliyeti ve hizmeti, onun mitteki özelliklerinin oluşmasında esas teşkil etmiştir.

Bu bağlamda Serikbol' a göre it ilk olarak: Duyuları gelişmiş / sezgileri güçlü ve uykusu hafif eşsiz bir bekçidir. Bu karakteri, onu, ilk insanın / ilk yaratılanın özgür muhafızı, koruyucusu tipine dönüştürmüştür; ikinci olarak da: Takip eden, koku alan, kaybolmadan yolunu bulandır. “İlk Tör” (nurun mekânı, ilk biçim) doktrinini insanoğluna ulaştıran, bununla birlikte “İlk Tör”e giden yolu insanoğluna gösteren, geçiş sınavlarında akıl veren, yol gösterici, öncü, lider konumuna kavuşturmuştur.

Bu açıdan ele alındığında it, ilk insanın ayrıcalıklı hayvan sembolü, ayrıca semboller arasında en gösterişlisi olarak öne çıkmaktadır. İşte, bundan dolayı da onun adının “iñt/ingt” veya “ñiñt/ngingt” şeklindeki ilkyazı formlarından türediğini, “it” sözcüğünün de “jet”, “jeti”, “junt”, “öñt” gibi ortak ilkyazı formlarından türemiş kavramlarla birlikte yer aldığını mantığa yatkın ve güvenilir olarak kabul etmek gerekir.

Adı geçen ilk yaratılış görevleri (korumak, bekçilik yapmak, ulaştırmak, yol göstermek), itin ilk yaratılıştaki karakterinin oluşmasına, bu özelliklerinin sonradan mit karakterine dönüşmesine yol açmıştır.

*İt: “İlk Tör”ün (nurun mekânının), nur saçısının “canlı” görünüşü olarak ortaya çıkar. Yani, “İlk Tör”ün kaynayan gözünün kendisi “it” karakterinde

belirginleşmiştir. Sonraları bu benzetme esasında “it-can” yani “can, it görünüşündedir” diyen olağan mit anlayışı oluştu.

*Bu benzetme esasında “it, ruhun görünüşü” şeklinde bir düşünce de oluştu.

*“İt” sözünün etimolojik açıdan “nokta” isminden türeyişi, itin “İlk Tör”ün görünüşü oluşu onu;

- a. Yaratıcı,
- b. Yaratıcının yardımcısı,
- c. Doğursan karın ya da ana (baba),
- ç. Nesil yetiştirdi; it totemizminin kaynağı da burada yatar.

Bundan dolayı itin damgalık yeri onu, başka canlı sembollerle (kuş, yılan v.b.) semantik açıdan ilişkiye geçirdi. Bu, it karakterinin kuşla, yılanla v.b. mahlûkatların sıfatlarıyla birleşmiş değişen görünüşünü oluşturdu” (Serikbol 2004: 121-122).

Serikbol, köpek kültü ya da toteminin orta asırda Kıpçak dilli sahada yaygın olduğuna dikkat çekerek, bu konuda şunları yazmıştır:

“Örneğin Toktamış Han döneminde (Altın Orda, 14.yy sonları) üzerinde köpek kabartması bulunan demir paralar dökülmüştür. Bu derece önemli devlet sembollerinde köpeğin resmedilmesi boşuna olmasa gerek. Kırgız şeceresinde bir boyun kızıl itten yayıldığı söylenir. Karakalpakların bir boyu, Bakdiyar adlı bir itten türemiştir. Cengiz Han’ın büyükannesi Alan Goa’nın, otağın tünlüğünden inen bir insandan hamile kaldığı söylenir. Bu insan, gelirken nur yüzlü, sarışın bir adam, giderken de bir köpek görünümündedir. Atilla hakkındaki destanların Macar nüshasında Macar hükümdarının kızının kulede bir köpekten hamile kaldığı anlatılır. Olcas Süleymanov, M.Ö. 7. yy.da Asur ve Med ülkesine hücum eden İskitlerin (İşguzlar ya da Aşkenazların) önderi “Spaka”nın adının Türklerdeki “iz bak” ifadesinden türemiş olabileceğini ifade ederek, Hind-İran dillerindeki “it” kelimesinin Türkçe olabileceğinin yanı sıra, İskitlerin de Türk dilli olabileceğini söyler. O. Süleymanov, milat öncesinin ilk asırlarında Hind-Pakistan ve Afgan-Orta Asya bozkırlarındaki Kuşan Devleti’ni kuran hükümdar Kanişka’nın adını da Türkçe “kanış – kan iç, kancık” formasından çıkarmaktadır. Bu tezler, genel Türklerdeki “it” kültü ve totemi açısından mantıklı fikirlerdir. Orta asırdaki Türk boylarından Peçeneklerin bir adının “it peçene”dir. Kazakların “İt emen” ifadesinin derinliklerinde “itten doğmak” (totemizm), günümüzdeki “köpekten doğma” gibi mitik düşünce yatmaktadır” (Serikbol 2004: 133-134).

Eski Türklerde ve Kırgızlarda totem grubu içinde sadece geyik ve dağ koçunun yer almadığını, bu konuda büyük bir çeşitlilik görüldüğünü belirten Aygerim Dıykanbayeva, Kococaş Destanı'ndaki Şamanistlik unsurları incelediği yüksek lisans tezinde köpek kültürüyle ilgili şunları kaydetmiştir:

“Mesela, eski Türk inançlarında köpek kültürüyle ilgili tasavvur önemli bir yer tutmaktadır. Bazı toplulukların veya halkların köpek halinde olan atalar tasavvuru pek çok efsane ve hikâyede mevcuttur. A.P. Okladnikov ise Yakut efsanesini temel alarak eski Yakutların toteminin köpek olduğunu iddia etmiştir. Türkmenlerde yer alan totemizmle ilgili terimler S. P. Tolstov tarafından incelenirken, yine köpek totemi meydana çıkmıştır. “Ersari” uruğunun sadece köpeklerle ilgili altı totem terimi mevcuttur. S. P. Tolstov'a göre “ersari” terimi “sarı kahraman” veya “sarı köpek” olarak çevrilmelidir. Yine Kırgızlarda yakın zamana kadar köpek totemi ile ilgili tasavvurlar ve gelenekler mevcut olmuştur. Onlarla ilgili izler günümüz inançlarında da görülebilmektedir. Geçmişte Kırgızlar köpeği insan olarak kabul ederlerdi. Bir inanca göre eğer yedi insanın kurban kesmesi gerekirse ve sadece altı kişi varsa o zaman yedinci insanın yerine köpek alınırdı. Bir inanca göre köpeğin insanı belalardan koruma veya insana yardım etme kabiliyeti vardır. Köpeğin geleceği görebilme (gözü açık) yeteneği olduğu için onun uluması belaya işaret olarak kabul edilirdi. Köpeğin kılının veya dişinin tılsım olarak kullanılması bir tesadüf değildir. Kırgızların inancına göre rengi sarı olan köpek (san it) özel bir kuvvete sahiptir. Kırgızlarda köpeğe karşı totem tabusu da yer almaktadır. Günahlara tutulmamak için köpeği öldürmeyi bırakın, onu dövmek bile yasaktı. Köpeği inciten insanın çocuğunun hastalıklı veya sakat doğacağına inanılırdı. Bunların tedavisi için aşağıdaki pratikler yapılırdı. Köpeğin yattığı yere çocuk yatırılır ve orada üç defa döndürülürdü. Sonra da çocuğun giydiği gömlek çıkartılır ve orada bırakılırdı. Bu hareket üç gün boyunca yapılırdı. Aynı amaca yönelik başka bir uygulama da mevcuttur. Bu pratiğe göre köpeğin kesik kafasının batırıldığı ılık suyla çocuk yedi gün her sabah yıkanır. Sonra köpeğin kafası beyaz kumaşa sarılır ve insandan uzak bir yere gömülürmüş” (Dıykanbayeva 1999: 59-60).

Kırgız masallarındaki mitolojik unsurlar üzerine bir makale yazan Zekeriya Karadavut, totem hayvan (hayvan ata) inancıyla hayvan masalları arasındaki ilişkiye köpekten de söz ederek şu cümlelerle dikkat çekmiştir:

“Hayvan masalları, teşekkülleri itibariyle en eski masallar olarak kabul edilmektedir. İlkel insanların tabiat unsurlarını ve hayvanları kendileri gibi yaşayan, düşünen ve konuşan varlık olarak algılamaları, korktukları veya gücün simgesi olarak gördükleri hayvanları kutsallaştırıp onlarla akrabalık kurmaları hayvanlar hakkındaki efsane ve masalların doğmasına zemin hazırlamıştır. Hayvan-insan ilişkisi, bugün bile Kırgız folklorunda önemli bir yer tutmaktadır. Kococaş destanı bunun en güzel örneğidir. Kırgızların genelinin türeyişi ile Bugu kabilesinin türeyişi de hayvan ataya bağlanmaktadır. Bazı efsanelerde Kırgızların sarı bir itten, Bugu kabilesinin de bir bugudan (geyik) türediği anlatılmaktadır. Ayrıca Kırgızlarda bazı hayvanların koruyucularının olduğuna inanılmaktadır. Mesela devenin koruyucusu Oysul Ata, köpeğin koruyucusu Kumayık, koçun koruyucusu Koçkar Ata gibi. İnsanların fikrî yönden gelişmesi ve hayat tecrübelerinin artması hayvanlar hakkındaki ilk düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştur. Böylelikle başlangıçta mitolojik ve totemistik özellik gösteren hayvan masalları günümüzdeki şekline dönmüştür” (Karadavut 2010: 74).

4.9. Köpeğin Türk Destan, Masal, Efsane ve Halk Hikâyelerindeki Yansımaları

4.9.1. Köpeğin Türk Destanlarındaki Yansımaları

Köpeğin Türk destanlarındaki yansımalarına, yukarıda “Şamanizm’de Yeraltı Dünyası Tasavvuru ve Köpeğin Bu Tasavvurdaki Yeri: Cehennem Bekçisi Köpek” başlığı altında kısmen değinilmiştir. Burada, köpeğin diğer bazı Türk destanlarındaki yansımalarına “Oğuzname”den başlanarak örnekler verilerek yorumlar yapılacaktır.

Mircae Eliade’nin **Zalmoksis’ten Cengiz Han’a** adlı eserinde özel olarak dikkat çektiği kurt postu giyinen ve kurtlar gibi davranarak erginlenen kuzeyli savaşçı “kurtlar”ın¹² yansımalarını, “İt-Barak”, “Kıl-Barak” ya da köpek başı insanlar şeklinde Oğuz Kağan Destanı’nın İslami versiyonunda da görmek mümkündür.

Oğuz Kağan Destanı’nın İslami versiyonlarından birisini kaleme alan Ebülğazi Bahadır Han’a göre Oğuz Han’ın üzerlerine akınlar düzenlediği “İt-Barak” kavmi, Hint Okyanusu yakınlarında yaşamaktadır. Fakat Bahaeddin Ögel’in de ifade ettiği gibi, Oğuznamelerde sözü edilen “Kıl-Barak” ya da “İt-Barak”lar, Reşideddin

¹² Eliade, kurt başlı posta bürünen bu savaşçı “kurtlar”ın yansımalarının, sadece Kuzey-Doğu Avrupa’da değil, Hint coğrafyasına kadar uzandığını ifade etmektedir (Eliade 2006).

Oğuznamesi'ndeki bilgileri doğrular bir şekilde Kuzey-Batı Rusya'da yaşamışlardır (Ögel 2003: 189-194).

Oğuz Kağan Destanı'nın Reşideddin ve ekibi tarafından kaleme alınan İslami versiyonu, "Kıl-Barak" ülkesinin "dünyanın karanlık tarafında bir ülke" olduğunu söyleyerek dikkatleri kuzeye çekmektedir (Togan 1982: 24).

Kahramanı köpek olan "Kumayık"¹³ adlı bir Kırgız destanı¹⁴; "Kuş törüsü Buudayık, it törüsü Kumayık/ Kuşların reisi Buudayık, köpeklerin reisi Kumayık" sözleriyle başlamaktadır.

Destanda, Garip adında bir avcının Kumayık ile buluşması şöyle anlatılmıştır: Garip, av sırasında bir ses duyar:

"...Kulak verdi uzun süre,
Ne kadar olağanüstü bir ses bu deyip,
Öteye-beriyeye bakınıp,
Dikkatle inceliyor etrafını,
İşte öylece bakınıp,
Bir hayli yol aldığında,
Dikkatle aşağısına baksa,
Yumruk kadar boz renkli enik
Girmekte renkten renge,
Biraz durup bekleyip,
Eline alıp baksa,
Kilosu ağır imiş.
Hayvandan görünüşü bambaşka,
Henüz gözü açılmamış genç enik,
Sesini estieline aldığında.
Kızıl et imiş, seyrek tüylü,
İyi kısmet alameti,
Diye yorup, yakalayıp,
Koydu avcı koynuna.
Geyiğin etini sırtlayıp,

¹³ Efsanevi bir kuş olan Kumayık, kimi zaman köpek başlı tasvir edilir. Bazı araştırmacılar, "kumayık"ı Hüma Kuşu ile ilişkilendirirler. İyi cins köpeklerin "kumayık" adı verilem bu efsanevi kuştan türedikleri rivayet edilir.

¹⁴ Destanın Türkiye Türkçesine çevrilen metni tarafımıza Doç. Dr. Metin Arıkan tarafından ulaştırılmıştır.

Ganimetle döndü köyüne...”

Kumayık'ın özellikleri destanda bir ihtiyar tarafından Garip'e şu sözlerle anlatılmaktadır:

“...Kanatı olsa uçacak,
Allah Teâlam bu köpeği,
Kral diye köplere yarattı.
Allah Teâla kudret,
Dişine bunun baksana,
Çelik ile su verilmiş çelikten,
Keskin kılıp yarattı.
Heybetli olacak büyürse,
Bir başka bunun heybeti,
Eline koluna baksan,
Yere değmez tabını.
Bir günlük yerden ses işitse
Affetmeden işitir kulağı.
Nice kuvvetli kokular olsa,
Ayıreder onları.
Hüda'm sana vermiştir,
Evladım gözün gibi koru...”

Bir gün Bey, gece gündüz köpeğini koruyan ve başka işe bakmayan avcısı Garip'i yanına çağırır ve köpeği öldürmesini söyler. Garip bunun üzerine oğlu Temirbek'le birlikte dağlara çıkıp kutlu köpeklerini büyütmeye karar verirler. Köpek sekiz aylık olduğunda bir gece tasmaını gizlice çıkarır ve ormanda kurtlar tarafından etrafı çevrilmiş zor durumda kalan bir ihtiyara yardıma gider. Kurtları öldürür ve adamı bu zor durumdan kurtarır:

“...Kumayığa baksan,
Saldırıp ısırmakta,
Kurtlar gruplar halinde birleşip,
Önünde arkasında yürümekte,
Kılıç ile vurmuşçasına,
Yetiştikleri anında öldü.
Tüfekte ateşlemişçesine,

Kumayık kurşun gibi atıldı.
 Kasırgalar misali,
 Uçan kuş misali koştu.
 Bir yuvarlak, bir uzun,
 Zor göze çarptı.
 Kuru ot misali solup,
 Göze görünmeden çeşitli renklere girdi.
 Hayvanlardan farklı olarak,
 Yaradan olağanüstü güçlü mü yaratmış,
 Saf çelikten mi dişi,
 Ya da kılıcın ucu gibi mi?
 Öteye beriye koşuşup,
 Kumayıktan bitkin düştüler.
 Çoğunluğunu Kumayık,
 Geceleyin tüketti,
 Bazısını dişleyip boynundan,
 Gıdısını kopardı.
 Bazısını dişleyip silkelerken,
 Bir ok atımı yere düştü.
 Yüzleşemeyip hiç biri,
 Arkasını dönüp kaçtı.
 Kovalayıp durup Kumayık,
 Nicesini dişleyip tüketti.
 Tepeye çıktı deminki,
 Bu olağanüstü duruma hayret eden adam,
 Kırılıp bunca kurt,
 Silüeti hesapsız,
 Boz tepeli yamaçların,
 Satırlarında parlayan,
 Oyuk çukurların içinde,
 Kurtlar serilmiş,
 Köknar ağacının dibinde,
 Onlar kımıldamadan uzanmışlar,

Dereye-tepeye serilip,
 Nicesi kırılmış.
 Bunları kıran boz renkli şey,
 Ta Azrail'in kendisi mi?
 Yaklaşsa can alan,
 Can alıcının ta kendisi gelmiş mi?..”

Sahibini ve fakirleri avladığı av hayvanlarıyla bolluk ve berekete kavuşturan, zararlı hayvan sürülerinden koruyan Kumayık, Garip'in ölmesi üzerine insan gibi gözyaşı döker ve matem tutar. Destanın sonunda ise Kumayık'ın ölmek için sahibi Temirbek'le vedalaşarak uzaklara gittiğini görüyoruz:

“...Ayrıldı ondan görünmeden.
 Ayrıldıktan sonra uzaklaşıp,
 Ardına dönüp baktı
 Vedalaşan insan misali
 Acı acı ağlayıp,
 Yavaşça bir havladı.
 Vasiyetini bildiren insan misali,
 Parıldıyor gözleri bambaşka,
 Söyleyip sırrını bitirmişçesine,
 Bir kez daha havladı.
 Ondan sonra ağır ağır,
 Ecelini beklercesine,
 Dünyadaki ömrünü,
 Yaşayıp bitirmişçesine,
 Bundan sonra,
 Yaşamaktan ümidini kesmişçesine,
 Kayboldu bir gün Kumayık,
 Kimseye görünmeden,
 O günden bugüne,
 Halk arasında anlatılıp,
 Örnek oldu yaptığı,
 "Öleceği sırada iyi cins köpekler,
 Ölüsünü hiç kimseye göstermez".

Aradı köpeğini Temirbek
 Kendini suçlu hissedip,
 Köpeklerin aslanı idi deyip,
 İçi acıyıp kederlendi.
 Hepimizi zengin edip,
 Geçindirdi deyip,
 Etraftaki halk yas tutuyor...”

Köpeği, Hakas destanı “Huban Arığ”da diğer bazı hayvanlarla birlikte kahramanı iyileştirirken görmekteyiz.

Kök Nincil altın tüylü ak köpekten Pora Nincil’in canının nerede olduğunu öğrenmesini ister. Altın tüylü ak köpek Pora Nincil’in canının dokuz kara kız tarafından kara denizin dibine götürüldüğünü haber verir; üçgen çıplak oğlan dokuz kara kızın başını kopararak Pora Nincil’in bir daha doğmamak üzere ölmesini sağlar (Davletov 2006: 148, 155-156).

Yine bu destanın kadın kahramanı olan Huban Arığ gücünü kaybettiği zaman kanatlı kara doru at ile altın tüylü ak köpek, ağzına nefes üfleterek onun güçlenmesini sağlarlar (Davletov 2006: 121-122, 129, 215). Huban Arığ daha sonra Altın Göl’e girerek iyileşir (Davletov 2006: 220). Huban Arığ ak otun başıyla emden üstün em, kök otun başıyla da iksirden iyi iksir yapar, altın tüylü ak köpekle ölen alp yiğidi diriltir (Davletov 2006: 85, 232-235).

“Huban Arığ”da, kahraman ölen köpeğinin ruhunu alarak yeryüzüne çıkarmak ve köpeğini yeniden diriltmek için ruhların toplandığı Ak Üzüt’e yolculuk yapmaktadır. Huban Arığ, ölenlerin ruhlarının arasına katılır. Ak Üzüt’te altın masanın arkasındaki altı zırhlı alp ve bakır masanın arkasındaki bakır zırhlı alplar insanları yargılamaktadırlar. Huban Arığ, burada yalnızca küçük yaşta ölen çocukların suçsuz, diğer insanların tamamının suçlu olduğunu görür. Suçlular çatal uçlu kamçılarla dövülmekte, suçu büyük olanların sırtında kayışlar kesilmekte, hayattayken hırsızlık yapanların elleri kesilmekte, daha büyük suçu olanlar ise içi reçine dolu kazanlarda yakılmaktadır. Burada yargı için sırada bekleyenler arasında köpeğini gören Huban Arığ, onu sırtına alıp Ak Üzüt, Sarı Üzüt ve Kara Üzüt’ü geçerek yeryüzüne çıkar (Davletov 2006: 80-84).

Kırgızların “Cañıl Mırza” destanında Canıl Mırza’nın altın tasmalı tazısı, Canıl nereye giderse onu takip eder. Başkurt destanı “Kuzıykürpes”te gözleri kanla

dolu bir köpek Kuzıykürpes'e doğru koşar, ona yaklaşınca durur ve sahibini görmüş gibi sakinleşir, sonra ilerdeki çadırın yanına koşup etrafını döner. Böylece Kuzıykürpes evliyanın söylediği Meskey ebenin orda olduğunu anlar. Biynöger'in köpeği onun başına gelecekleri anlayıp köye haber vermeye gelir. Çobanın yanındaki sarı köpek köye gidip Sarıbiy'e düşmanın geldiğini haber verir (Arvas 2009: 155).

Manğıstav Kazaklarının "Eset Batır" hakkındaki kahramanlık destanında kahraman, "Türkmen eline" (mitteki anlamı öteki dünya) yaklaştığında önünü Han'ın iri çoban köpeği keser. Batır onu boğarak öldürür (Serikbol 2004: 125).

"Manas Destanı"nda kahramanların av kuşları ve av köpekleri, onların en yakın arkadaşlarıdır, onlara tehlikeleri haber vermeye çalışırlar. Hatta Manas öldüğü zaman atı, tazısı ve ak şumkar (bir avcı kuş, sungur) onun mezarı başında ağlar, yas tutar (Yıldız 1995: 218). Destanda tazı ve sungur, Allah'ın gönderdiği feriştelere (ruh) insan gibi konuşabilen varlıklar olarak yer alır (Yıldız 1995: 219-220).

"Dede Korkut Kitabı"nda Boğaç Han'ın iki köpeği, onun üzerine üşüşen kargaları ve kuzgunları kovarak onu korurlarken ("Oğlanuñ iki kelbügezi var-idi, kargayı kuzgunı kovar-idi kondurmaz-idi" (Ergin 1997: 88), Salur Kazan'ın konuştuğu köpek de kaçarak onu Karaçuk Çoban'a getirir:

"Karaça Çobanuñ kara köpegi Kazana karşı geldi. Kazan kara köpek-ilen haberleşdi, görelüm hanum ne haberleşdi:

Aydur:

Karañku ahşam olanda vaf vaf üren

Acı ayran tmkilende çap çap içen

Gice gelen hırsızları korkudan

Korkuduban şamatası-y-ile ürküden

Ordumuñ haberin bilür-misin digil baña

Kara başum sağlığında eyükler idem köpek saña

didi. Köpek kaçan haber virse gerek. Köpek Kazanuñ atınuñ ayağına çap çap düşer siñ siñ siñler. Kazan bir tomar ile köpegi urdı, köpek çekildi geldügi yola gitdi" (Ergin 1997: 102).

4.9.2. Köpeğin Türk Efsanelerindeki Yansımaları

Efsanelerde genellikle kurtarıcı ya da yardımcı hayvan kimliğiyle karşımıza çıkan köpek, bu tür anlatılara yaratılışı bağlamında da konu olmuştur. Örneğin

Kırgızlar arasından tespit edilen “İttin Caratılışı” başlıklı bir efsane köpeğin insanları korumak amacıyla yaratıldığını dile getirmektedir:

“Allah, her şeyden önce dünyayı, ağaçları, hayvanları, daha sonra da kadın ile erkeği yaratmış. Fakat o gün akşamleyin büyük bir yılan gelip erkek ile kadını yemiş. Allah tekrar onları yaratmış. Bu olay birkaç defa tekrarlanmış. Bunun üzerine Allah köpeği yaratmış. Köpek, o günden bu yana insanları korumaktaymış” (Dıykanbayeva 2004: 317-318).

Köpek, yukarıda da ifade edildiği gibi, Kırgız efsanelerinde genellikle kurtarıcı hayvan kimliği ile öne çıkmaktadır. Aygerim Dıykanbayeva, köpeğin Kırgız efsanelerindeki kurtarıcı hayvan vasfıyla ilgili başka bir efsaneye daha yer vermiştir. Yukarıdaki efsanenin biraz daha geliştirilmiş bir biçimi olan efsanede insanların tahıldan ilk defa ekmek yapmaları da köpeğe bağlı bir şekilde anlatılmıştır:

“Çocukların hor davranışına darılan bütün tahıllar, denizin dibine saklanırlar. Bunları sadece sarı köpek izleyebilir. Bir avuç ekmek ve tahıl köpeğin rızıkına kalır. İnsanlar bu tahılları ekip ekmek yapmayı öğrenirler. Yaşlanan köpeği bir işe yaramadığı için öldürmek isteyen sahibi, sonunda köpeği tarafından kurtarılır. Allah tarafından yaratılan erkek ile kadını büyük bir yılan hep yemiş. Bunun üzerine Tanrı, bir köpek yaratır, o insanları yılandan korur” (Dıykanbayeva 2004: 211).

Köpeğin yaratılışını ve insana olan sadakatinin kökenini anlatan I. Kunos’un İstanbul’da derlediği bir başka efsane, Saim Sakaoğlu tarafından yayınlanmıştır:

“Yeryüzünün ölümlü ilk insanı ortaya çıktığında kötü ruhların atası olan Şeytan da ruhu kararmış olarak görülür. Amacı bozgunculuk yapmaktır. Hemen lanet dolu tükürüğünü ilk insanın vücuduna fırlatır. Bu tükürük tam insanın göbeği civarına rastlar. Böylece Şeytan kötülüğünü ilk insanın içine yerleştirmek ister. Tam bu sırada, insan cinsinin koruyucusu ve her zaman iyi olan Allah aceleyle gelip tükürüğü olduğu yerden alır, yere fırlatır. Fakat yere atılan tükürük ile onun yapmış olduğu et parçası yeniden canlılık kazanır. Bunlardan köpek oluşur. Böylece köpekle insan hemen hemen aynı zamanda yaratılmış olur.

Köpeğin yarısı insan eti, yarısı ise Şeytan’ın tükürüğüdür. Bu yaratılış özelliği Müslümanların üzerinde iki şekilde etkili olmuştur: Onlar köpeğe ıstırap vermek istemezler, ama evlerinde de ona katlanamazlar. Köpek insan etinden oluşmuştur. Müslümanlar onun için köpeği korurlar. Fakat o aynı zamanda Şeytan’ın tükürüğünü

de taşımaktadır, bunun sonucu olarak da aşağılanır. Köpek sahibine bağlılığı insandan almıştır; içindeki vahşilik ve öfke ise Şeytan'ın payıdır” (Sakaoğlu 2004: 198).

Köpeğin yaratılışını konu alan bu efsane, köpek ve göbek kelimelerinin fonetik benzerliğinden dolayı ortaya çıkmış olmalıdır. Efsane, köpekle insanın göbeği arasında yaratılışa dayanan bir bağ kurmuştur. Ayrıca köpeğin insanoğlunun sadık bir dostu olarak algılanmasına rağmen, Müslüman coğrafyasında çok da hoş karşılanmamasının nedenini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Köpeği başka bir anlatıda da şarabın kökeniyle ilgili görmek mümkündür. Kazaklar arasından derlenen bir efsanede, Nuh'un gemisinde her hayvan türünden dişili erkekli birer çift ile her bitkinin örnek tohumlarının bulunduğu söz edilmektedir. Efsaneye göre “Şeytan üzüm tohumunu çalar. Nuh bütün canlılara tohumu kimin çaldığını sorar. Sonunda Şeytan itiraf eder. Ancak tohumu geri vermek için bir şartı vardır. Günün birinde su çekilirse, Nuh çekirdeği ekecek, Şeytan ise onu üç defa sulayacaktır. Tohum dikildikten sonra, Nuh tarafından önce cennet suyuyla sulanır. Daha sonra sulama işini Şeytan alır ve ilk olarak insan ve tilkinin sidiğini karıştırıp onunla sular. İkinci sulamayı köpek ile kendi sidiğinin karışımı ile yapar. Üçüncü ve son sulamayı domuz sidiği ile yapar. Bu üzümlerden yiyen veya şarabından içen kimse önce tilki gibi neşelenir ve arkadaşlar edinir. Biraz daha içince köpek gibi dalaşmaya başlar, kavga eder. Kendinden geçinceye kadar içince de domuz gibi çamur ve pislikte yuvarlanır (Osmanlıyeva 2011: 248).

Köpek, on iki hayvanlı takvimin ortaya çıkışını anlatan efsane metinlerinde de yer almaktadır. Bu durum, köpeğin, diğer bazı hayvanlarla birlikte Türklerin zaman ya da takvimle ilgili tasarımlarında da rol aldığını göstermektedir. Kazaklar arasından derlenen hayvan takvimiyle ilgili bir efsane şöyledir:

“Günün birinde bütün hayvanlar toplanır yıl hesabını yapmak isterler. Her yıla bir hayvanın ismini koymaya karar vermişler. Ancak her hayvan bu takvimin başında kendi isminin olmasını ister. Sığır: Ben insanlara sütümü, etimi, derimi veriyorum. İlk sırada benim olmam lazım. Benim hakkım der. İnsanlara senin verdiklerini ben de veriyorum, ayrıca beni binmek için de kullanabilirler, der yıldı. Ama sen çok nazıksın der deve. Senin gücünü benim gücümle kıyaslamak mümkün mü? Benim yükümün yarısını sana yükleyelim kaldıramadan yere düşersin. Yiyeceklerini bile seçerek yiyorsun. Özel biçilen otlar, yulaf yemen, pınar suyunu içmen lazım. Ben ise çalı yerim, birkaç gün susuzluğa dayanabilirim. Sütüm lezzetli, etim de derim de

kullanılırdır, der. Bu sırada bağıarak boynuzuyla her şeyi kıra döke koyun gelir. Peki der, ben olmazsam ne olacak? Hangi Kazak hangi yünle keçe yapıp evini kapatabilirler? Benim yünümle sımsıcak kürk yapabilirler. Semiz koyun etinden daha lezzetli aş yok. Ben insanlara süt de, peynir de verebilirim. Yılbaşı benim hakkım der. Herkes koyunun hakkı olduğunu düşünerek sessiz kalırlar. Fakat bu anda köpek gelir ve koyun boş konuşuyor. Eğer ben olmazsam onu kurtlar çoktan yedi, der. Bu tartışma gece yarısına kadar sürer. Aralarında bir tek sıçan sessizce dinlemektedir. Sonunda herkes yorulur. Bu sırada sıçan şöyle bir teklifte bulunur. Eğer kim ilk olarak güneşin çıktığını görürse, o birinci olacak. Bu teklif herkesin hoşuna gider. Özellikle deve kendi boyuna güvendiği için çok sevinir. Böylece herkes tanın ağarmasını beklemeye başlarlar. Sıçan devenin yanına gelir. Deve ona sen gerçekten de güneşi ilk göreceğine mi inanıyorsun diye alay ederek güler ve ben herkesten uzunum, demek güneşin ilk çıkışını ben görürüm diye övünür. Bir vakit sonra sıçan güneş çıktı diye bağırmaya başlar. Deve durumu ancak o zaman anlar: kurnaz sıçan onun kalın yünüyle üstüne tırmanarak hörgücüne çıkıp güneşin doğmasını görüp bağırılmış. Deve kızgınlığından silkeleyerek sıçanı yere düşürür ve tabanıyla ezmeye çalışır. Fakat sıçan tabanı altından kaçarak külün içine girmeyi başarır. Böylece ilk yıl sıçana verilir. Ondan dolayı yılbaşı sayılmaktadır. Saf deve ise takvimden yerini alamamış. Bu yüzden her kül gördüğünde üstüne yuvarlanarak ayaklarıyla ezmeye çalışmış. Hâlâ sıçanı ezerek kendine ait yıl takviminde yerini almaya istekli görünmektedir (Osmanaliyeva 2011: 366-367).

Köpeğin kökenini ve bilinen özelliklerini (koruyuculuk ve insana sadakat) anlatan bir başka efsane, Karakalpaklar arasından tespit edilmiştir. Bu efsanede köpeğin insan kökenli bir varlık olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu durum, yukarıda yer verdiğimiz köpeğin insan etinden yaratıldığını ifade eden efsane metnini akla getirmektedir. Pınar Fedakâr tarafından aktarılan Karakalpak efsanesi şöyledir:

“Köpek, eskiden bir hocanın oğluymuş. Babasının kulağına ezan okuyarak koyduğu asıl adı “Sak”tır Sak’ın öz annesi ölünce babası, daha önceden büyücülük yapmış olan güzel ve genç bir kadınla evlenir.

Üvey annesi, Sak’a sık sık kızar, yıldızları barışmadığı için ve de Sak’ı kendisi doğurmadığı için bu çocuğu hiç sevmez. Yeri geldiğinde onu eve sokmaz, daha yaşı küçük olan çocuğa ağır işler yaptırıp, yerine getirmesi zor görevler verir. Böyle davranarak çocuğu insanlara rezil edip, gözlerine kötü göstermek ister, fakat

Sak, verilen görevleri aksatmadan yerine getirir. Üvey annesi, Sak'ı geceleyin koyunlara bakması için ağıla göndererek, çocuğu uykusundan eder. Ağılın çevresinde anasından ayrılan küçük kuzulara koruyuculuk ve bakıcılık yaptırır. Gündüz oyundan, gece uykudan ayrı kalarak yorulan Sak, yine böyle bir günde baktığı kuzulardan birini yırtıcı bir kuşa kaptırır.

Kuzuların telef olması Sak'ı sıkıntıya sokar. Karısının sözüyle oğlunun çok suçu olduğunu zanneden hoca, bu küçük suçtan dolayı onu kırk kamçı vurdurarak cezalandırır ve tekrar cezalandırma işini karısına bırakır. Üvey anne, çocuğu dövmekle yetinmez. Kendisine karşı çıkan Sak'ın yüzüne üç defa kül atarak, onu bilinmeyen bir yaratığa çevirip sonsuza kadar hayvan olarak kalması için büyü yapar. Hoca ise oğlunun, köpeğe dönüşmesinin sebebini anlayarak, yaptıklarına pişman olur; "Ah, vah!" demek yerine "Ay, iy, it!" diyerek üzüntüsünü ifade eder. Bunu duyan halk, Sak'ın babasının söylediği bu sözden dolayı, bu yaratığa "İt" demiştir.

Hilekâr karısının tersliklerine ve dayağına katlanan köpeğe, babası da eziyet eder. "İt oldu!", "İt azabı verdi!" sözleri de buradan kalmıştır. Köpek, bütün zorluklara dayanır "Köpek gibi" sözü de bu anlama gelir. O sırada insanlar, koyunun yanı sıra yabani hayvanları evcilleştirip, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerini oluşturmaktadır.

Köpek de, eskiden bir insan olduğu için, insanların bakıp büyütmesine çabuk alışarak, insanların koruyucusu olur. Köpeğin halk tarafından sevilmesi, üvey annenin hoşuna gitmez ve kocasını kandırarak, köpeği ıssız bozkıra götürüp bırakmasını sağlar. "Köpek vefa, kadın cefa" sözü de bu olay üzerine söylenmiştir.

Köpek, iyi kötü büyüdüğü yerden ayrıldıktan sonra, köydeki sürülere hırsızlar ve yabani hayvanlar dadanır ve bu nedenle halkın huzuru bozulur. İnsanoğlundan ayrılan köpek, işsiz bir halde gezerken ormandaki diğer hayvanlarla karşılaşır onlarla dost olur. Bir gün hayvanlar bir araya gelerek, kendi aralarında konuşurlar. Amaçları dünyadaki en akıllı, en güçlü, her işin püf noktasını, adabını, usulünü bilen hayvanı tespit etmektir. Kalabalığın içinde söze başlayan hayvanlar kralı aslanın danışmanı kaplan;

- Bu dünyada en akıllı, en becerikli kimdir, diye sorar. "Nasıl yapıp da hayvanlar kralına yaranmaya çalışsam" diye düşünen hayvanlar, birbiri ardına söz alıp, aslana yaranmak için onun yüceliğini, akıllılığını dile getirip dalkavukça sözler söylerler.

Toplanmış olan hayvanların ortasına gelen tilki, kuyruğunu sallayarak;

- O, Tanrı'nın herkesten farklı olarak yarattığı, hepimizin lideri, herkesin sevdiği bu âlemde sizin kadar hâmi, akıllı bilge, gönlü zengin, güçlü ve becerikli üstat bir taht sahibi daha yoktur. Sizi ezelden beri hayvanların krallığına layık gördüğümüz için, bu payeyi de size teklif ediyoruz. Siz; adaletiniz, yüce gönüllülüğünüz ve bilgeliğinizle bize örnek oldunuz. Daima bizim koruyucumuz olun, diyerek aslana dalkavukluk eder ve onun bütün dünyadaki en iyi yönetici olduğunu söyler. Onun ardından söz alan dalkavuklar da tilkinin “dolup taşarak” söylediği sözleri onaylar ve aslanın faziletlerini sayıp, onun önemini anlatarak hayvanlar kralını överler.

Yalnız bu gösterişli meclisten uzak duran zavallı köpek, kendini uzak tutup, fark edilmeden, sessiz sedasız bir kenarda yatar.

Köpeğin yalnız başına durmasından ve giderek hararetli bir tartışmaya dönüşen meseleye ilgisiz kalmasına kızan aslan;

-Hey Nokay! Sen niye herkes gibi fikrini söylemiyorsun? Yoksa onların düşüncelerine katılmıyor musun? der.

Köpek;

- Evet, onların söylediklerine tam olarak katılmıyorum! Çünkü ben bu dünyada yaşayan varlıkların en akıllısının, kendi gücüyle hepimizi idare edebilme becerisine sahip olan insanoğlu olduğunu düşünüyorum, diyerek lafı dolandırmadan, açıkça fikrini söyler.

Köpeğin açık sözlülüğü ve hayvanlar kralının isteğini yerine getirmemesi nedeniyle aslan, onu ormandan kovması için kaplana emir verir.

Bunun üzerine hayvanlarla arası bozulan köpek, insanların arasına döner ve daima insanlara bağlı kalır (Fedakar 2008: 392-395).

Karakalpaklara ait olan ve köpeğin kökeniyle ilgili bilgi veren bir başka anlatıda, “Yedi Uyurlar” anlatısının izlerini görmek mümkündür:

“Eskiden, Tanrı'nın kudretiyle huma kuşuyla köpeğe nikâh düşer ve köpek cinslerinin hepsi ikisinden türer. Rüzgâr gibi hızlı, kartal gibi akıllı huma tazıları da buradan türer. Atmaca ise, huma kuşu ve köpeğin kuşlar arasında devam eden soyundandır. Köpeğin büyüdüğü eski memleketindeki halk [oraya] “İteli”, [kendisine ise] “İtelli” der, ayrıca “Sak Yurdu” adını da verir.

İteli halkının lideri, memleketin sırtı yere gelmeyen yedi pehlivanını suçlu duruma düşürüp, hainlik ederek onları yurttan kovar. Hepsi de birer avcı ve kahraman

olan bu yiğitlere, yol boyunca bir çoban köpeği eşlik eder. Yolculuğun sonunda uzaktaki dağlara varan kabile, dik yamaçların arasındaki bir mağaraya yerleşir ve burada üç yüz yıl yaşar.

Pehlivanların yardımcısı olarak yaşayan köpek, onlar için tavşan avlayıp, kuş yakalar. Yiğitleri düşmandan koruyup, açlıktan ölmekten kurtaran köpeğe karşı insanoğlunun sevgisi biraz artar ve [bu nedenle insanlar] “Köpek yedi hazineden biridir” sözünü evlatlarına vasiyet eder. Köpeğin “On İki Hayvanlı Takvim”e dâhil edilmesi de bu sevginin delilidir. Çobanların, “Sak Kulak” diye çağrılan köpeklerin daha dikkatli olduğuna inanmaları ve onlara kendi taslarından su içirerek hürmet etmelerinin de sebebi budur” (Fedakar 2008: 392-395).

Köpeğin tembelliği ya da bütün yaz boyunca yan gelip yatması da bazı anlatılara konu olmuştur. Aşağıdaki Necat Baltacı’dan derlenen anlatı, köpeğin tembelliğine vurgu yapan bir anlatıdır:

“Köpekler kış ayazlarında dışarıda yattıkları için kış boyu düşünürlermiş, kendi kendilerine söz verirlermiş. Ben yazın kendime bir saray yaptıracağım, şöyle direkli sütunlu girecem içine kış boyu yatacam dermiş. Yaz gelince, bahar gelince karlar eriyip çimenler çıkınca güneşe karşı sırtını verir uzanmış. Güneş vurdukça da dört ayağını göğe doğru kaldırır mayışmaya başlayınca aklına kışın verdiği söz gelirmiş ya ben bir saray yapacaktım. Bunu deyince de hemen ayaklarını göğe doğru uzatır aha dermiş dört sütunu koydum gökyüzünü de tavan yaptım bundan büyük saray mı olur derdi kışa kadar o sarayda yaşarmış” (Necat Baltacı).

Bazı efsaneler, köpekle kedi arasındaki düşmanlığın nedenlerine ya da ortaya çıkışına odaklanmıştır. Uygurlar arasından tespit edilen aşağıdaki iki efsane, bir yandan kedi ile köpeğin neden düşman olduğunu izah ederken, (özellikle de birinci efsane) diğer yandan da kedinin yalanları nedeniyle evin dışına atılan ve her türlü sıkıntıyı çeken köpeğin insana olan sadakatine vurgu yapmaktadır:

“Çok eskiden, köpek ile kedi insanların evlerinde yaşarmış. İnsanlar, kendileri ne yerse, köpek ile kediye de ondan verirlermiş. Geceleyin köpek sıcacık yerde, kedi de insanların kucağında uyurmuş. Gündüzleri köpek, evi ve avluyu hırsız ve yırtıcı hayvanlardan korur; kedi de evi hırsız farelerin karıştırmasını önlermiş. Bunun için insanlar, köpek ile kediye çok değer verirmiş. Köpek, hantal ve kaba olmakla birlikte, çok temiz kalpli ve sadıkmış, çok iyi şeyler yiyip içmese de, kanaat edip sesini çıkarmazmış. Kedi, becerikli, sevimli olsa da, kötü niyetli, kurnaz ve hilekârmış;

doyuncaya kadar yiyip içse de kanaat getirmez, insanlara göstermeden onu bunu çalıp yemiş, dışarıya çıkmaya üşenip ocaklığın içinde ve evin köşesinde bir yere kıvrılmış.

Günlerin birinde, kedi insanların olmadığı bir zamanı gözetip, askıdaki eti çalıp yemiş; ağzını burnunu tertemiz silip, hiçbir şeyi görmemiş gibi döşeğin üzerine çıkıp uyuklamaya başlamış. Köpek ise, kesilen koyunun kanını yalamakla yetinmiş; fakat ağzını burnunu silmeden evi ve avluyu beklemeye başlamış. Ev sahibi geri döndüğünde, askıdaki eti görememiş. O tarafa bakmış, bu tarafa bakmış hiç bir yerde bulamamış.

Sinirlendiği anda, kedi yatağın altından miyavlayarak kuyruğu ile dışarıdaki köpeği işaret etmiş. Ev sahibi, şüpheyle dışarı çıkıp köpeğe bakmış, ağzının burnunun etrafında kan bulaşığı olduğunu görmüş. Ev sahibi sinirlenerek: “Hey insafsız, her şeyi paylasak da, kanaat etmeyerek eti çalıp yedin mi?” diyerek köpeği iyice dövmüş. O günden sonra köpeği evden kovup çıkarmış, aklına geldiğinde çorba, yemek artığı, hayvan yemi vermiş; bazen de kemik vermiş. Köpek kendisine vebal yüklendiğini, haksız yere cezalandırıldığını bilse de, insanları bırakıp gitmeyerek verilene kanaat edip evi beklemeye devam etmiş.

Bir gün köpek, yumuşak bir yerde toprağın üzerinde uyuklarken, kedi evin içinden çıkarak etrafı gözetlemiş ve ses çıkarmadan gelerek avluda yem yiyen tavuğun birkaç civcivini öldürerek yemiş. Köpek öfkelenmiş, havlayarak kedinin üzerine atılmış.

Kedi evden tarafa kaçmış. Ev sahibi köpeğin sesini duyunca dışarı çıkmış ve köpeğin havlayarak kovaladığını, kedinin de “miyav miyav” diyerek korkudan kaçtığını görmüş.

Tavuk “gak gak” diyerek tüylerini döküp yas tutuyor, yerde birkaç ölü civciv yatırmış. Ev sahibi, işin aslını öğrenecek olunca, kedi, ev sahibinin elbiselerine sürtünerek, kuyruğu ile köpeği işaret etmiş. Ev sahibi, öfkelenerek: “Hey ıslah olmayan aç gözlü kuduz, evde tutsam askıdaki eti çalıp yersin, avluya çıkarsam, civcivlere gün göstermezsin, bize rahat verir misin, vermez misin?” diyerek köpeği şiddetli bir şekilde sopa ile dövmüş.

Köpek, suçsuz yere dayak yiyince, üzülerek avlunun arkasına kaçıp gitmiş ve otların, yeşilliğin içine girip sessizce ağlamış ve o günden sonra onun kediye olan düşmanlığı başlamış. Kış gelmiş ve kar yağıp dışarıyı buz tutmuş. Kedi, sıcacık evden

çıkmadan yumuşak döşeğin üzerinde rahat bir şekilde yatmış, köpek ise dışarıda titreyerek gezinmiş, yarı aç yarı tok acı çekerek yaşamış. Bir gün köpek, gübre yığını üzerinde büzülüp yatarken, kedi evden dışarı çıkıp etrafa göz atmış, kendine zaman geçirecek oyun bulamayınca, çardağa tırmanarak önceden oraya konulmuş derileri çekip yere düşürmüş ve durmadan tırmalayarak yırtmış.

Köpek, kedinin yine kendisine iş çıkaracağını anlayıp, yerden gizlice gelerek, kediyi uyarmak istemiş. Köpek, kediyeye yaklaştığında kuyruğu sürüklenerek sessizce yaklaşmış. Bunu sezen kedi, “part” diyerek kaçmış ve çardağın üzerine çıkmış. Köpek çardağa çıkamayınca, bir an kızıp korkudan yeri kazmaya başlamış. O anda ev sahibi dışarı çıkmış, bakmış ki, köpek durmadan yeri kazıyor, önünde deriler paramparça duruyor. Kedi, ev sahibini görünce çaresizce miyavlayarak kuyruğu ile köpeği işaret etmiş. Ev sahibi, yine köpeği suçlayarak sopayla kovalamış. Köpek, haksız yere azar işitip üzülmüş, sakın bir yere gidip, kendisinin neden iyilik yapmasına rağmen hor görülmekten kurtulamadığını, kedinin daima niyetini bozup, kötülük, kurnazlık ve hile yapmasına rağmen itibar gördüğünü uzun uzun düşünmüş. İyice düşününce, yalancının ve hilekârın itibar gördüğü, iyi niyetlilerin ise aşağılandığı sonucuna varmış. O günden beri köpek, aşağılanmasına neden olan kediden nefret eder olmuş ve bu durum günümüze kadar gelmiş (Öger 2008: 557-558).

“Eskiden köpek ile kedi çok yakın dostmuş. Onlar gece gündüz birlikte yatıp kalkar, bulduklarını birlikte yiyerek, ‘senin benim’ demeden yaşarlarmış. Kedi ayakkabıcılıktan anlıyormuş. Günlerin birinde, köpeğin arkadaşlarından birinin düğünü varmış. Köpek, düğünde bir çizme giymek isteyerek kediyeye: -Kardeş, bana güzel bir çizme dikip versen de dostumun düğününe giyip gitsem, demiş. Kedi kabul etmiş; fakat kedi çok yavaş iş yaptığından, köpeğin çizmesini dikmek için hiç zamanı olmamış. Köpek, çizmenin bitmemesinden dolayı, kediyeye çok sinirlenmiş. Daha sonra ikisinin arası açılmış, birbirinden ayrılmışlar; fakat köpek çizmenin bitip bitmediğini sorup dururmuş. Kedi ise bahane gösterip, bir gün kumaş aldım, bir gün su püskürtüyorum, bir gün başka sebep gösterip çizmeyi dikmemiş. Bu nedenle köpek, düğünde çizme giyememiş. Hatta şimdi de köpek kediyeye gördüğünde ‘Çizmeyi ne zaman dikip vereceksin?’ diyerek yolunu kesermiş. Kedi ise ‘İşte şimdi çizmenin ökçesine su veriyorum.’ diyerek korkudan tüylerini dikip, ‘pis pis’ dermiş. Köpek ise kediyeye çiğneyip yemek istermiş” (Öger 2008: 558-559).

İnsanlara olan sadakatiyle bilinen köpek, Ashab-ı Kehf hakkında anlatılan efsanelerde de Dakyanus'un gazabından korkarak bir mağaraya sığınan ve orada uyuyup kalan insanların yanındadır. Efsanelerin ikincisinde köpek, Allah'a ulaşmak için yola çıkan dört kişinin peşine o insanlar gibi Allah'a ulaşmak amacıyla takılmış ve insanların bütün engellemelerine rağmen yolundan dönmemiştir. Aşağıda, "Ashab-ı Kehf" ya da "Yedi Uyurlar" ile ilgili Uygurlar ve Anadolu Türkleri arasından tespit edilen üç efsane metnine yer verilmiştir:

"Dekyanus, zalimlikle nam salmış ve dine girmeyenleri acımasızca cezalandırmış. Onun gazabından korkan sekiz kişi ve bir de köpek mağaraya saklanmışlar ve bu mağarada uykuya dalmışlar. Onlar, uyumuşlar ve üç yüz yıl sonra uyanmışlar. Günlerin birinde onlardan biri, ceplerinde kalan paraları toplayarak yiyecek içecek satın almak için şehre gitmiş ve bir fırından ekmek almak istemiş. Fırıncı, onun parasını geri vermiş. Onlar birbirinin dilinden anlamamışlar. Bunun üzerine güçlükle bir tercüman bulmuşlar. Tercüman fırıncının sözünü çevirerek: -Bu Dekyanus döneminden kalmış, şimdi geçmez, demiş" (Öger 2008: 509).

"Mısır şehrinde Firavun, kendini Allah olarak ilan etmiş. O, insanları kendine daha iyi inandırmak amacıyla, bir kedinin başına şamdan koyarak, ona şamdanı düşürmeden yürümeyi öğretmiş.

Firavun, bu hilesiyle insanları kandırmak isteyip, itibar sahibi dört insanı evine çağırarak kumar oynamaya başlamış. Kedi de bunların şamdan taşıyıcısı olmuş. Kumar, uzun süre devam etmiş; fakat kedi şamdanı başından hiç düşürmeden oturmuş. Bu dört kişi, kedinin bu itaatinden şüphelenmiş. Onlar, ertesi gün Firavun'un kedisini sınamak için aralarında anlaşmışlar ve Firavun'un evine gelmişler. Kumar başlamış, kedi yine şamdanı başında tutarak oturmuş. Kumar iyice kızıştığında, bu dört kişiden biri kedinin önüne yavaşça bir fare koymuş. Fareyi gören kedi, şamdanı atarak fareyi kovalamaya başlamış. Firavun'un hilesi ortaya çıkmış.

İtibar sahibi dört kişi, gerçek Allah'ı aramak için uzun bir sefere çıkmış. Onlara arkalarından gelen bir de köpek katılmış. Hilesinin ortaya çıkmasına sinirlenen Firavun, askerlerine bu dört kişiyi bulup getirmelerini emretmiş.

Firavun'un askerlerinin arkalarından kovalayıp geldiğini anlayan bu dört kişi, kendilerini ele vermelerinden endişe ederek köpeği kovmuşlar; fakat köpek onların ardından yürümeye devam etmiş. Onu dövmelelerine rağmen, köpek geri dönmemiş.

Bu dört kişi, sonunda köpeğin ön ayaklarını kesip atmış; fakat köpek arka ayaklarıyla onları takip etmeye devam etmiş. Bu sırada köpek dile gelip:

-Ey köleler, ben de sizin gibi gerçek Allah'ı aramak için arkanızdan dolaşıp geliyorum. Sizler, sadece kendinizi korumak için benim ayaklarımı kestiniz. Fakat ben gerçek Allah'ı buluncaya kadar kesinlikle yolumdan geri dönmeyeceğim, yıkılıp kalsam da arkanızdan dolanıp gelirim, demiş. Onlar, bu durumdan çok etkilenerak, köpeği kucaklayıp yollarına devam etmişler. Bir süre gittikten sonra, bir mağara bulup gizlenmişler. Firavun'un askerleri bu mağaraya gireceği sırada, fırtına çıkmış ve onları mağaraya sokmamış. Onlar, fırtınanın durması için bir yıl beklemişler. Fırtına durmuş.

Askerler mağaranın içine girmişler; fakat onları bulamamışlar. Mağaranın içinde bir mağara daha varmış. Fakat bu mağarayı örümcek ağları kapladığı için, askerler "Burada insan yoktur." diyerek geri dönmüşler.

Dört kişi, bu mağaranın içinde tam dört yüz yıl uyumuş. Onlar, uyandığında aradan dört yüz yıl geçtiğini bilmeden bir pazara gitmişler. Bunların ceplerindeki paralar, Dekyanus zamanının paraları olduğu için pazarda geçmemiş.

Pazardaki bir tüccar, bu paraları tanımış ve derhal padişaha haber vermiş.

Padişahın askerleri onları kovalamış. Onlar, kaçarak daha önce saklandıkları mağaraya girmişler. Anlatılanlara bakılırsa, bu dört yiğit kişi, şimdi de bu mağaradaymış" (Öger 2008: 510-511).

"Yedi kardeş kaçtiler saklandiler bir mağaraya. O mağarada uyudiler sonra üç yüz bilmem kaç sene uyudiler orda. Sonra kalktiler sabah oldi onlar öyle sanayiler. Sabah kalktuk ne yapalum acolduk. Dediler kim gidecek ekmek geturecek. Ama kaçtuklerinde köpek da onlarle beraber çobanın köpeği kaldi kapıda. Adamlar uyudi kaldi çoban öldi kaldi sade kemuk. Köpek da öldi. Hepsi öldi o mağaraya yanaşan hayvan veya bir şey oldi mi köpek canlanuyu oluyu köpek, kaluyur orda ordaki köpeğun adi Kıtmir idi. Mağaraya bir şey geldiğinde tekrar canlanır kimseyi mağaraya yaklaştırmazdi" (Saliha Baltacı).

4.9.3. Köpeğin Türk Masallarındaki Yansımaları

Türk masallarında köpek, genellikle yardımcı ve rehber hayvan kimliği ile öne çıkmaktadır.

Magdalena Sodzawiczny, **Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri**, (Ankara 2003) adlı yüksek lisans tezinde, yardımcı ve rehber hayvanlar arasında köpeğe de rastlandığını ifade ederek, köpekle diğer bazı hayvanların yardımcılığı ile rehberliğini hayvanların vücuduna giren şaman ruhlarıyla ilişkilendirmektedir (Sodzawiczny 2003: 59).

Köpek, Adıyaman bölgesinden derlenen masalarda da genellikle masal kahramanına yardım eden hayvan rolünü üstlenmektedir (Doğan 2006: 120).

Köpeğin Türk masallarındaki yerini tespit eden çalışmalardan birisi de Deniz Çağlayan tarafından hazırlan **Türk Masallarında Hayvan Motifleri** (Ankara 2006) adı yüksek lisans tezidir. Çağlayan, Türk masallarında yer alan köpek motifini şu başlıklar altında ele almıştır:

a. Sihirli Köpek: Köpek konuşulanları kıza haber verir; gencin yolda ekmek verdiği köpek insan gibi konuşarak ona yardım eder; Ak köpek iki tüyünü verir, “başın sıkışırsa bunları birbirine sürt ben yardıma yetişirim” deri vd.

b. Yardımcı Köpek: Köpek, denize atılan yüzüğün bulunmasına yardım eder; devler ülkesine giden gence, yardım ettiği köpek, hangi yoldan gideceğini ve orada neler yapması gerektiğini anlatır, vd.

c. Konuşan Köpek: Köpek konuşulanları kıza haber verir; gencin yolda ekmek verdiği köpek insan gibi konuşarak ona yardım eder vd (Çağlayan 2006: 249-250).

Türk masallarının ana motiflerinden birisi de hayvanların dilini öğrenerek çeşitli sırlara ya da bilgilere ulaşma motifidir. Hayvanların dilini öğrenerek çeşitli bilgi ya da sırlara vakıf olma temalı masallardan birisi, tarafımızca Kazım Baltacı’dan derlenmiştir.

Kedi ile köpeğin dilini Hz. Süleyman vasıtasıyla öğrenerek yazgıya müdahale eden ve bundan dolayı başı belaya giren bir adamın pişmanlığını anlatan masal metni şöyledir:

“Süleyman aleyhisselamın çok iyi bir dostu vardı. Demiş ona ki ya ben her sabah kalkıyorum, sabah namazından sonra yatamıyorum. Güneş doğar doğmaz kediyle köpek karşılıklı mırıldıyorlar ne dediklerini de anlamıyorum sürekli işitiyorum. Bana bunların lisanını öğretir misin? Süleyman aleyhisselam bu sana zarar getirir öğrenip ne yapacaksın? Adam ya ne olur dedi... O da lisanı öğretmiş ona bi sabah kalkmış kedi ile köpek konuşuyorlar demiş köpek kediye ya Allah aşkına içerden bi ekmek parçası bul da at bana sen karnını doyuruyorsun ben açlıktan

ölüyorum. Dedi ona kedi hiç merak etme ağanın ögüzü geberecek. Ula hangi ögüz? Kırmızı ögüz. Bol bol et yiyeceksin, sana bayram ettirecek. Ağa lisanı öğrendi ya koştu gitti ögüzü aldı pazara gitti sattı. Ölecek ya köpek bekledi bekledi ögüz ölmedi. İkinci günü, keti gene çıktı balkona. Köpek dedi ki ona yahu ne oldi hani ağanın ögüzi gebereceydi.

Yahu ne bileyim bu ağa nerden sezdi ne yaptı? Gitti ögüzi sattı ama merak etme dedi! Şimdi öbür ineği geberecek.

Ağa bu sefer ha demek inek ta geberecek. Kapti gene oni da sattı yani o geberecek koyuni geberecek bu geberecek derken hepsini saattı. En son hane Türklerde usuldür, bunların ölüsü olduğunda yemek verurler. Bilmiyorum belki o dönemden kalmadır. Cenazede koyun keserler gelen giden bir hafta on gün yeyecek diye

Dedi ona hiç merak etma şimdi ağa ölecek biz bir hafta on gün bayram yapacağız.

Hemen ağa koşti Süleyman aleyhisselama dedi böyle böyle işe kaldum. Dedi Süleyman aleyhisselam benim bunda yapacak bir şeyum yok sana Cenab-ı Hak bir musibet verecekti; verdi oni ögüzüne sen gittun ögüzi sattun, verdi oni ineğune sen gittun ineği sattun, verdi oni koyununa koyununu sattun, şimdi verdi oni sana kenduni satabilursen git pazarda sat bakalum nasi satacasun” (Kazım Baltacı).

Köpek, Türk masallarında sadece yardımcı ve rehber hayvan kimliğiyle karşımıza çıkmamaktadır. Köpek, başta Sibirya Türklerinin masalları olmak üzere, bazı masallarda evlenilen bir varlık olarak da görülmektedir. Bu tür masallarda köpekler, ya yakışıklı bir delikanlıya ya da genç ve güzel bir kıza dönüşerek masal kahramanlarıyla evlenmektedirler. Bu husus, İbrahim Dilek tarafından kaleme alınan “Sibirya Türk Masallarında Hayvanla Evlenme” (2007) başlıklı makalede örnekler eşliğinde ele alınmıştır. Türk masallarındaki köpekle evliliğe dair bazı örneklerle, aşağıda, anılan makaleden alıntılar yapılarak yer verilmiştir:

Katanov’un derlediği masallardan birinde “Üç adam ava çıkar. Adamlardan birisi yolunu kaybeder. Yılanların hanıyla karşılaşır. Yılanların hanı adamdan kurbağaların hanını öldürmesini ister. Adam kurbağaların hanını öldürür. Yılanların hanı, adamı evine götürür. Adam yılanlar hanından orada bulunan zayıf köpek yavrusunu ister. Adam köpekle birlikte yatar. Uyanınca yanında köpeğin değil, çok

güzel bir kızın olduğunu görür. İki evlenir. Üç çocukları olur. Gittikçe zengin olurlar” (Dilek 2007: 214).

Bu masalın bir versiyonu Direnkova tarafından Şorlar arasından derlenip kayda geçirilmiş olan Cañıs Ool “Yalnız Delikanlı” masalıdır. Masalda: “Üç kişi ava çıkar. Bunlardan birisi su iyesinin yanına gider. O su iyesinin kendisine teklif ettiği değerli hiçbir şeyi almaz. Bir ihtiyarın kendisine verdiği akıl üzerine su iyesinin kötü görünüşlü köpeğini alır. Bu köpeği alıp giden delikanlı üçüncü gün uyandığında ateşin önünde çok güzel bir kız görür. Köpek güzel bir kıza, evi ise her tarafı altın ve gümüşle süslü bir saraya dönüşmüştür” (Dilek 2007: 214-215).

“Masalın Hakas ve Şor versiyonlarında görülen köpeğin güzel bir kıza dönüşmesi Altay destanlarından Ösküs-Uul destanında da mevcuttur. Bu destanda su altı iyesi olan Talay Kağan’ın emrini yerine getiren Ösküs-Uul adındaki delikanlı yaptıklarının karşılığı olarak kağandan yedi kat ketene sarılı köpek cesedini ister. Bu cesedi alıp giden delikanlı uyur. Uyandığında kendisini bir sarayda bulur, köpek cesedi de güzel bir kıza dönüşmüştür” (Dilek 2007: 215).

İnsan kılığına girmiş hayvanla evlenme Sarı İyt “Sarı Köpek” adlı Altay masalında görülür. Bu masalda “Oduna giden ihtiyara sarı bir köpek musallat olur. Sarı köpek ihtiyarı kızlarından birini ona vereceği sözünü alınca serbest bırakır. İhtiyarın küçük kızı sarı köpekle evlenmeye razı olur. Sarı köpek kıza aslında bir insan olduğunu söyler. Kızın ablaları sarı köpeğe köpek görünümü veren derisini ateşe atarlar. Buna kızan sarı köpek her şeyi yumurtaya dönüştürüp göğe çıkar. Eşi de peşinden göğe çıkar. Onlar gökyüzünde huzurlu yaşarlar” (Dilek 2007: 215).

4.9.4. Köpeğin Türk Halk Hikâyelerindeki Yansımaları

Köpek, Türk halk hikâyelerinde hem yardımcı hem de engelleyici bir varlık olarak görülmektedir. Yardımcı ve engelleyici köpeklerin Anadolu sahası Türk halk hikâyelerindeki yansımalarına dair örnekler, aşağıda, Emine Aydoğan tarafından hazırlanan **Anadolu Sahası Halk Hikâyelerinde Mitolojik Motifler** (Ankara 2006) adlı yüksek lisans tezinden alıntı yapılarak verilecektir:

“Köpekler hikâyelerde bazen yardımcı, bazen de engelleyici olarak görülebilmektedirler. Köpeklerin yardımcı unsur olarak görüldüğü hikâyelerden biri olan “Yusuf ile Züleyha” hikâyesinde, Yusuf’u kardeşleri kuyuya attığında köpeği Zagar onu terk etmez. Yusuf’a gelen geçenden yemek taşır ve böylece onun hayatta

kalmasını sağlar. Bu durum, Göktürklerin menşe efsanelerinde, bataklık içine bırakılan çocuğun bir kurt tarafından beslenmesine benzemektedir. Her iki anlatıda terk edilen bir çocuk bulunmakta ve her ikisinde de kahramanın bir hayvan tarafından hayatta kalması sağlanmaktadır. “Şah İsmail” hikâyesinde de, köpeğin kahramana yardımcı olduğu görülmektedir. Hikâyede köpek, Şah İsmail’i iki defa ölümden kurtarır.

Köpek, hikâyelerde engelleyici bir unsur olarak da görülebilmektedir. Mitolojide de köpek, kötülüğün simgesidir. Yaratılış efsanelerinde Şeytan, köpeği kandırmakta ve onun kötü olmasını sağlamaktadır. “Tahir ile Zühre” hikâyesinde de köpek, kötülüğün simgesidir. Çünkü Tahir’in rüyasında gördüğü kara köpekler, Tahir’le Zühre’nin buluşmasına engel olmaktadır” (Aydoğan 2006: 64).

4.10. Köpeğin Türk Toplum Hayatı ile Halk İnanç ve Uyumlarındaki Yeri:

Bu kısımda, köpeğin Türk toplum hayatındaki yeri üzerinde hayvancı, tarımcı ve kentli kesimler esas alınarak durulduktan sonra, Türklerin köpekle ilgili genellikle dinden ve inanç sisteminden kaynaklanan algıları hakkında bilgi verilecektir. Köpeklerin davranışlarından yola çıkılarak yapılan yorumlar da köpekle ilgili algılar hakkında ipucu vermekte olup, köpekle ilgili olumlu ve olumsuz algıların pekiştirilmesi amacıyla bunlar üzerinde de durulacaktır. Köpeğin Türk halk inançları ile pratiklerindeki yeri, geçiş dönemlerine bağlı inanç ve uygulamalar, sağaltma yöntemleri, vd. esas alınarak örnekler eşliğinde tespit edilecektir.

4.10.1. Türklerin Algı Dünyasında Köpek

Anadolu Türkleri, köpekle ilgili hem olumlu, hem de olumsuz algılar geliştirmişlerdir. İnsanlar köpekle ilgili yargılarda bulunurken genellikle dini referans almaktadırlar. Bir taraftan köpeğin avcılıkla, hayvancılıkla ve tarımla uğraşan insanların hayatındaki vazgeçilmez fonksiyonu, öte taraftan ise İslam dininin temizliğe verdiği önem ve köpeğin “pis hayvan” olarak telakki edilmesi, Anadolu insanının köpek konusundaki algılarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Mezheplerin köpek konusunda sunduğu farklı yorumlar da bu çeşitliliğin bir göstergesidir.

Bu kısımda önce köpeklerle ilgili olumlu ve olumsuz algılardan söz edilecek, daha sonra da köpeklerin çeşitli davranışlarından yola çıkılarak yapılan olumlu ve olumsuz yorumlar hakkında bilgi verilecektir.

4.10.1.1. Din ve Mezhep İnancından Kaynaklanan Olumlu ve Olumsuz Algılar

“Öldüğünde, dışarıda ölsen köpek bekler seni, ama yalnız öldüysen kedi hemen ayağından başlar seni yemeye, o yüzden kedi nankördür” (Ayşe Özbay).

Bu yorum köpeğin sahibine olan sadakatının yanında insanın da köpeğe olan güvenini göstermektedir.

Aşağıdaki ifadeler, köpeğin ticaret ve keyif amaçlı beslenmesinin doğru olmadığını, köpeğin ihtiyaca binaen beslenmesi gerektiği görüşünü yansıtmaktadır:

“Köpeği ticaret amaçlı beslersek günah, ama beslemek amacıyla bakarsak o zaman sevap sayılırmış” (Ali Demir).

“Köpeği keyif için saklarsan mekruhtur, melaike yaklaşmaz, ama sürün, malın mülkün düşmanın varsa serbesttir” (Ayşe Özbay).

Aşağıdaki ifade, köpeğin yaratılışını ilk insanın yaratılışı sırasında yaşanan ve merkezinde İblis’in yer aldığı olaya bağlayan inancın Anadolu Türkleri arasında halen yaşamakta olduğunu göstermektedir:

“İblis’in Hz. Âdem’e tükürdüğü, onun da göbek kısmına geldiği, o göbek kısmının alınarak o kısımdan köpeğin yaratıldığına inanılıyor. Bunun da insanlarda göbek olarak izi kaldığına inanılıyor” (Azmi Şenses).

Aşağıdaki ifadeler, Anadolu Türklerinin köpek karşısındaki tutumunun dinsel ve mezhepsel kökenlerini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir:

“Köpek kaba girerse o kap haram olur. Köpek ıslakken üzerine değerse o elbise yıkanacak. Köpeğin olduğu yere melaike yanaşmaz, çünkü köpek pistir” (Saliha Baltacı).

“Hanefiler, köpek ıslak değilse dokunurlar. Şafiler hiçbir zaman dokunmaz” (Kazım Baltacı).

“Halk arasındaki bir inanişçe göre, biraz İslami bir inaniş, kedinin sadık olmayışı, nankör oluşu başka bir nedene bağlanır. Kedi ona verilen yiyeceklerin, sütün, ekmeğin insan tarafından değil, Allah tarafından gönderildiğini bilir. İnsanın

orada aracı olduğunu bildiği için insana bir sadakat göstermez. Köpek ise bu ihsanı direkt insandan geldiğini sandığından, ona sadakat gösterir” (Yavuz Sayın).

Kedi ve köpeğin İslam merkezli değerlendirmelerde sahip oldukları imajlar dikkat çekicidir. Kedinin Hz. Peygamberin ev hayvanı olduğu, genel anlamda evin bir ferdi olarak kabul edildiği, abdest suyundan içse dahi o suyla abdest alınabileceğine inanılmıştır. Köpeğin zararlı ya da “murdar” hayvanlar grubunda değerlendirilmesinin köklerinin yaratılış mitlerinde yattığı açıktır. Mitik tasavvura göre Şeytan’ın yılanı ve köpeği emellerine ulaşmada araç olarak kullanması, insanların cennetten çıkarılmasına neden olmuştur. İnsanoğlu bu “ihnet”i asla unutmamış, adeta kaosun, düzensizliğin, dünya sürgününün sebebi olarak kabul ettiği köpeği, semavi dinlerin misyonu olan kozmosun yani cennetin yeniden inşasını sağlamak bağlamında, kozmosun merkezi olan evden, yurttan uzak tutmaya çalışmıştır.

Bazı Türk grupları arasında insanlara zarar veren bazı ruhların köpek biçiminde tasavvur edildiği görülmektedir. Bu inancın yansımalarını, biraz aşağıda ele alacağımız Al Ruh (Al Karısı) ile ilgili tasarımlarda da görmek mümkündür.

Çuvaşlar, insanlara ve hayvanlara zarar verdiğine inandıkları “vupkın”ı köpek görünüşlü şerir bir ruh olarak tasavvur etmişlerdir:

“Magnitskiye göre *vupkın* girdap, uçurum ve açgözlü manalarına gelmektedir. O köpek görünüşlü bir ruhtur. *Vupkın* tıpkı *hirt surt* gibi eve yerleşmektedir. Evde her şeyi tahrip etmekte ve eve huzursuzluk getirmektedir. Onların sadece insanlara değil hayvanlara da zarar verdiğine inanılmaktadır. Bazı hastalıkların sebebi olarak *vupkın* gösterilmektedir. Özellikle Güney Çuvaşları ruhsal bozuklukla ilgili hastalıkları *vupkına* bağlamaktadırlar. O, karada, suda rüzgâr şeklinde insana saldırıp onun aklına yerleşmektedir. O görünmemektedir. İnsanı bu şekilde hasta eden *vupkının* verdiği hastalığı sadece büyücüler iyileştirebilmektedir” (Bayram 2008: 46).

4.10.1.2. Köpeğin Davranışları Üzerinden Okunmaya Çalışılan Gelecek

4.10.1.2.1. Köpek Ulumasına Bakarak Yorum Yapmak

Köpeğin iyi ve kötü ruhlarla insan ruhunu görebildiğine, bu nedenle herhangi bir ruhu görünce ulumaya başladığına inanılır. Onun uzun uzun uluması, Türkler arasında genellikle hayra yorulmaz, yakın bir zamanda bir felaketin geleceğine

inanılır. Köpeğin-kurdun ulmasına bakarak çeşitli çıkarımlarda bulunma, Türk inanç sisteminin en eski unsurlarındandır. Nitekim İbn Faldan, 10. yüzyılda Bulgarların it ulmasına göre fal açtıklarından ve gelecek hakkında yorum yaptıklarından söz etmiştir:

“İt ulursa bolluğa, berekete,

Yola çıkıldığında it ulursa, yolculuğun rast geleceğine, sağ esen geri dönüleceğine,

İt sebepsiz yere havlarsa, kötü fala, afet ve felakete,

İt aya bakıp ürürse, soğuğa,

İt ağnarsa, yağmura,

İt inlerse, yağmura,

İt yeri eşeleyerek ürürse, yağmura; etrafta kötü göz, kötü söz, yani “kötü ruh” dolaşmaktadır. Saklanmak gerekir.

İt sahibine ürürse, o kişiye bozum göndermişlerdir.

Yeni yılın hemen öncesinde it ürürse (ulursa), gelecek yılda sağlık ve bolluk beklenir.

Ölünün (cenazenin) ardından it ürüyüp gelirse, obaya (sokağa, mahalleye) yine ölüm (cenaze) girecektir” (Gıylmanov 1999: 301).

Görüldüğü gibi köpek ulması, kimi hallerde iyiye, kimi hallerde ise uğursuzluğa yorulmuştur. Anadolu sahasında köpeğin uzun uzun günlerce ulması, bir uğursuzluğun geleceğine işaretken; arada sırada ulması genellikle iyiye yorulmaktadır. Köpek ulması ve bunları halkın nasıl yorumladığıyla ilgili bazı örnekler şunlardır:

“1939 Erzincan depreminden önce köpekler günlerce ulumuşlar. Depremde annem toprak altında kalmış uyandığında köpek ulmaları duymuşlar horozlar ötüyormuş. Köpeklerin kalp gözü açılmış gökten inen belaları görürlermiş ondan ulurlarmış. Köpeklerin ulması bir felakete işaretir, bir olaya neden olur. Onlar gökten inen belaları görürlermiş” (Rüveyda Türkeri).

“Hocalar söylerler ezan okunduğu zaman köpeğin bağırması derler ki iyidir. Allah’a karşı zikrediyor. Bazı hocalar ise ezan okunduğu zamanda, köpek bağıracağı zaman Şeytan ezanın sesini duyup saklanmak ister nereye kaçayu, nereye gideyu? Gidey gireyu köpeğin kışına. Yeter ki ezan sesi duymayayım deyip gidip saklanuyu

köpeğün kışına. Köpek da ondan rahatsız olup bağıruyu. Hangisi doğru hangisi yanlış bilmem” (Saliha Baltacı).

“Karakalpak inanışına göre; köpeğin uluması endişe ve kötü haber işareti sayılır. Eğer, bir insan köpek tarafından ısırılırsa, başına istenmeyen olayların geleceğine inanılır. Eğer, iki âşığın arasından bir köpek geçerse, köpek “muhabbet elçisi” olarak kabul edilir. Demir tasmalı köpeğin vücudunun sihirli sırları olduğuna ve bu özelliklerinden dolayı ahirette tekrar insan şekline döneceğine inanılır. Bazı yerlerde çobanların, köpeği kefene sararak gömmesinin sebebi de budur” (Fedakar 2008: 392-395).

“Kurtlar bilakis gece uluduğu zaman Cenab-ı Hak tarafından gökten bir nur gibi kurdun uluma anında gıda geldiği söylenir. Halk arasında duyduğumuz kadarıyla kurdun uluması buna bağlanır. Yemesi, karnını doyurması için Cenab-ı Hak tarafından bir rızık geldiği söylenir” (İlyas Gülsever).

Tire’de son zamanlarda ülkemizde yaşanan deprem felaketlerinde köpeklerin havlayarak bu felaketi haber verdikleri söylenmiştir. Buna bağlı olarak köpeklerin kötü haber verdikleri inancı artmıştır. Uzun uzun, acı acı uluyan köpek kovulur ve “Başımı ye” denir (Aydınöğlü 2005: 84).

Tire’de sofradayken kedi, köpek insanın ağızına bakarsa bu fakirliğe davet sayılır. Kedi, köpek “hoşt” diye kovulmaz. Köpeğe “it” kediye “zıt” denilmesi gerekir. Yoksa “iyi saatte olsunlar gelir (Aydınöğlü 2005: 100).

Erciş’te köpeğin kedinin aksine sadık bir hayvan olduğuna inanılır. Köpek, ekmeğini yediği kapıya ihanet etmez. Yörede köpeklerin hep birlikte ulumaları kara haberin ya da kaza-belanın işareti sayılır. Bu görülmez bela ve kazalardan uzak kalmak için sol yalın ayak altına üç defa tükürülür. Ayrıca köpeğin ezan vakti uzun uzun uluması uğursuzluk sayılır. Köpekler ulduğunda kötü bir şey olmaması için ayakkabının içine tükürüp ayakkabıyı ters çevirmek gerekir. Köpeklerin gözünde perde olmadığına, bu nedenle de kötü şeyleri önceden gördüklerine inanılır (Albayrak 2006: 108).

Tarsus’ta köpeğin uluması her zaman için ölüm olacağına işarettir. Köpeğin gökyüzüne bakarak uluması, sahibinin öleceğine yorumlanır. Bu durumda soğan kırılarak atılır (Öger 2003: 360).

Tarsus’ta ezan okunurken köpek havlarsa, köpeğin Şeytan’ı gördüğüne inanılır. Ayrıca hiç beni olmayan siyah köpek Şeytan’a benzetilir (Öger 2003: 362).

Tarsus'ta köpeğin gökyüzüne bakarak havlaması, kötü şeyler olacağına işarettir (Öger 2003: 362).

Balıkesir'de köpeklerin uluması, öküzlerin kuyruklarını sallaması kuraklığa işarettir (Olgunsoy 2007: 79).

Balıkesir'de kedi ne kadar yemek yerse yesin “Bana vermediler, bakmadılar” dermiş. Köpek de “Yalan söyleme. Bana bile tepsiyle çıkıyor” dermiş. Sofrayı tepsi ile silmek iyi bir şeydir (Olgunsoy 2007: 153).

“Balıkesir'de köpeğin uluması için “hayra ulu” denir. Köpek eniğinin bile soyu sopu aranır denir. Her köpek çoban köpeği olamaz.

Köpek, sahibi öldüğünde kırk gün başında beklermiş. Kedi, sahibi öldüğünde soluğu kesildiği andan itibaren burnundan yemeğe başlamış.

Köpekler gece uzun uzun ulursa deprem olacak denir. Bazı köpekler de ezanla beraber ulur. Onlar da ezan okur. “Allahü Ekber” der denir.

Ezan okurken köpek uluması iyi değildir.

Köpek vakitsiz bir zamanda ulursa deprem olacak demektir.

Köpekler vakitsiz ulursa ölü çıkar. Köpekler kibleye doğru dönüp ulumaya başlarsa o zaman kötü bir şey olacak denir.

Köpeğin ulumasına iyi denmez.

Ezan okunurken köpek uluması onun ibadet ettiğini gösterir. Av köpeğinin boynunda tasma olursa onun tuttuğu yenir.

Ezan okunurken uluyan köpeğe ibadetini yapıyor denir.

Köpek uluduğunda ölü çıkacak denir.

Ezan okunurken köpek ulursa cenaze çıkacak denir.

Köpek sabah vakti ulursa bir cenaze ya da kötü bir şey olur.

Köpeklerin uluması depremin habercisidir.

Köpek ağzını göğe doğru çevirip ulursa ölü çıkar.

Köpek, kedi, havlayarak, miyavlayarak dağa doğru giderse ya deprem ya yağmur ya fırtına olacak denir” (Olgunsoy 2007: 156-157).

Kazak Türklerinde köpek uluması, kötü haber emaresi olarak bilinir. Bir köpek kurt gibi ulur ise muhtemel kötü haberden korunmak için “Huday Kut Kara Gör” Allah'ım bizi koru denilir. Ahıska Türklerinde köpek uluması kaza bela habercisi olarak kabul edilmektedir (Olgunsoy 2007: 156).

Kırgızlar, atların kişnemesi, köpeklerin uluması, koyun, keçi, inek gibi hayvanların böğürmesi ölümü düşündürülen belirtiler arasında saymışlardır. Bu nedenle uluyan köpeği susturmak için kovalarlar, hatta “kendi başına gelsin” diye öldürürler (Dıykanbayeva 2009: 220).

Türkmenistan Türkmenleri köpeğin uzun süre ulumasını iyiye yormazlar. Köpek sürekli uluyorsa bir felaketin habercisi olarak kabul edilir ve köpeği öldürürler. Böyle durumlarda üç kez “kendi başına” denir (Eren 2010: 32).

Azerbaycan Türkleri, köpeğin sabahleyin bir evin penceresi ya da kapısının önünde sürekli ve sık sık havlamasını ev halkından birisinin yakın bir gelecekte öleceğine yorarlar. Yaygın bir inanışa göre bir köpek geceleri acı acı ve başını bir kurt gibi gökyüzüne kaldırarak caddede ya da yerleşim biriminin dışında havlarsa kısa bir süre içerisinde o köy ya da kasabadan bir kişinin öleceğine inanılır (Eren 2010: 33).

Gagauzlarda köpeğin uluması her zaman kötü habere; sık sık uluması, birkaç gece uzun süre aralıksız uluması ölüme yorulur. Kaçınma önlemi olarak, evin köpeği ulumaya başlar da sahibi ayakkabısını atarak köpeği kovalar, evden uzaklaştırmaya çalışır. Böylece, evin etrafındaki uğursuzluğu kovmuş olur (Eren 2010: 33).

Bulgaristan Türkleri arasında köpek eğer gece vakti bir evin çevresinde başını ve ağzını gökyüzüne çevirerek acı acı ve uzun uzun ulursa hayvanın uluduğu evden ölü çıkacağına inanılır. Bunu gören ve duyan kişiler hayvanı kovamaz ve ona taş atamazlar. Bunun yerine köpeğin önüne bir parça ekmek atarlar ve “başını ye, nasibini al da git” derler (Eren: 2010: 33).

Romanya Dobruca Türkleri arasında da köpek uluması ölüme ilgili belirtiler arasında değerlendirilir.

Kıbrıs Türkleri köpeğin başını havaya kaldırarak ulumasını, evdeki köpeğin özellikle geceleyin acı acı ulumasını kötü bir haberle birlikte ölüme yorarlar (Eren 2010: 33).

Ay tutulması¹⁵ ve köpeğin uluması, bu konuda çeşitli Türk topluluklarında tespit edilen Cıngaloz inancını gündeme getirmektedir: “Halk inançlarına göre Ayı bekleyen iki köpek uyumuş ve Cıngaloz bunu fırsat bilip ayı yemek için harekete

¹⁵ Ay, köpek ve kadın, Hint mitolojisinde karmaşık bir yapının yansımalarıdır. Türklerde var olan cıngaloz, şürelî, albastı, almaştı, alvastı, albassı, abaası aymağa gibi unsurların loğusa kadınları rahatsız etmesi ve uygulamalarda köpeğin ve ayın bu unsurlarla bağlantısı Hint mitolojisindeki bu üçlü mit parçasını gündeme getirmektedir. Cadı/Obur konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Küçük2011; Gülhan 2007.

geçmiştir. Halk bekçi köpeklerin uyanıp ayı korumaları için teneke ve kazandibi çalar taşı taşa vurur, bağırır, gürültü yapar silah atar. Cangoloz’la ilgili anlatının farklı varyantları vardır” (Kalafat 2007: 154).

4.10.1.2.2. Köpeğin Fiziki Özellikleri ve Hareketlerine Bakarak Yorum Yapmak

Halk arasında köpek ırklarının farklı huylara ve özelliklere sahip oluğuna, hatta aynı ırktan olup da farklı renklerde olan köpeklerin de değişik huylar taşıdığına inanıldığını ifade etmek gerekir. Anadolu Türklerinin Kangal köpeğinin renklerine göre huy farklılığı gösterdiğine dair ifadeleri şu şekildedir:

“Sarı olanlar genellikle uysaldır sadece kendi işini yapan hayvanlardır. Kırçıl ve beyaz arası, boz gibi olanlar hem sempatik hem zeki hem de saldırgan olurlar. Nerde ne yapacağını bilirler. Beyazlar tam oturaklı adamlar gibidir çakal derler, bunlar daha çok yırtıcı olur” (Ali Demir).

Görüldüğü gibi Kangal ırkı halk arasında, köpeklerin renklerinden kaynaklandığına inanılan huyları sebebiyle sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu bağlamda yeni doğan yavrulardan sarı renkli ve alacalı olanların genellikle tutulmadığı, bu sebepten de bu renkteki köpeklerin yok olmak üzere olduğu görülmektedir. Bu görüşü destekleyen uygulama şu şekildedir:

“Eskiden Kangal köpekleri doğduğunda ala olan, sarı olan, böyle rengi bozuk olanı suya atarlardı köylüler. Canlı canlı, günah değil derlerdi. Hani süt emmemiş, hiçbir şey görmemiş. Doğduğu gün bunu toprağa gömen de vardı. Suyu atan da vardı” (Abdurrahman Şişman).

İnsanlar, köpeklerin kulaklarını ve kuyruklarını kesmelerini üç sebebe bağlamaktadırlar. İleri sürülen sebepler, köpeklerin huylarının biçimlendirilmesine yönelik çabalarla doğrudan bağlantılıdır:

1) Köpeğin daha uzak mesafeleri duyabilmesi için: “Kulağını kesmemizin amacı şimdi biz bunları genellikle sürü amaçlı kullanırız. Kangal köpeği çok gezer günlük 20-30 km yapar, yani atletik bir köpektir. Gezdiği için çok uzaklaşır. Sürüye oldu ki bir yabani kurt saldırdı. Yani kulak kapalıyken duyma şansı ile kulak açıkken duyma şansı arasında büyük fark var. Biz kulağı biraz uzun keseriz kulak rüzgârı etkiler rüzgârdan yankı yapan ses daha rahat duyulur” (Abdurrahman Şişman).

2) Yabani hayvanlarla boğuşurken köpeğin, kulak ve kuyruk gibi hassas organlarını kaptırıp mağlup olmaması için: “Boğuşmada kulak hassas olduğu için kulağı kaptırınca kendini alta veriyor. Yani kulak vücudun zayıf noktasıdır” (Reşit Demir).

3) Hayvanın daha güzel görünmesi için: Bu özellik Kangal Köpeğinde öne çıkmaktadır. Bu köpek cinsinin dös kısmı geniş, arka kısmı dardır. Köpek sahipleri hayvanların kulaklarını kesip, tüyelerine yele şekli vererek köpeklerini aslana benzetmektedirler. Zaten halk arasında, Kangal Köpeğinin aslanın soyundan geldiğini aktaran hikâyeler de mevcuttur.

Ayrıca kesilen kulakların hayvana tekrar yedirilirse hayvanın daha vahşi olacağı inancı da bulunmaktadır. Örnekler şu şekildedir:

“Bazıları hani biraz azgın, daha vahşi, daha mazarat olsun diye köpeğin kendi kulaklarını ona yedirirler. Aslında böyle şeylerle uğraşmasalar Kangal daha çok mazlum daha çok sefildir” (Reşit Demir).

“Bizim köyde köpeklerin kulaklarını keserler ve o kulakları köpeğe yedirirler daha vahşi olsun diye” (Kazım Baltacı).

Köpeğin koku almadaki üstün yeteneği de halk arasında şu şekilde somutlaştırılarak anlatılır: “Kurt dermiş ki: Kara hergin (nadas) içinde, gecenin zifir karanlığında, kara karıncayı görüyorum da; ah nola da şu köpeğin kokusunun yüzde biri bende olaydı” (Reşit Demir).

Köpeklerin doğumundan ölümüne kadar her hareketlerini gözlemleyen Türk toplumu, köpeklerin tabiatları hakkında çeşitli yorumlar yapmışlardır. Halk arasında özellikle kedi ve köpeğin hareketleri karşılaştırılarak, sadakat-nankörlük bağlamında yorumlarda bulunulduğu görülmektedir:

“Keti gözü kapalı yemek yer. Yarın kıyamet gününde diyecek ki bu adamlar beni yedirmedi. Köpek öyle değil dışarıdaydım sahibim beni yedirdi diyecek. Keti nankörlük yapıyor yalan konuşuyor. Ben dışarıda olduğum halde karnımı doyurdum diyecek. Keti o şekilde inkârcı olduğu için keti ile köpek hiçbir zaman anlaşamaz birlikte yaşayamazlar” (Kazım Baltacı).

Aşağıya aldığımız örnekte ise bir öncekinin aksine kedi, İslami bir forma büründürülmüş, köpeğin insana olan sadakati ise menfaate bağlanmıştır.

“Kedinin miyavlamaları ve hırıltıları, özellikle “ya Rahim ya Rahim” dendiğine inanılır. Ama köpekte bunu göremeyiz. İnsana sadık kalır, bu sadıklığın tek

nedeni de menfaatidir. Halk arasında işte ben onun sürüsünü kurttan korursam o da bana yatacak yer, yemek verir” (Yavuz Sayın).

Bugün Anadolu’da insanlar, yeni doğan köpeklere çeşitli testler yaparak onların yaşayıp yaşamayacağına karar vermektedirler. Uygulamalar, şu şekildedir:

“Yavrular 40-50 günlük olunca, kendi şeklini değiştir, üstüne bir şey kapatıp onlara doğru git. Hangisi önce sana cesaretle saldırırsa en yürekli odur” (Hasan Hüseyin Türkdoğan).

“Annesinin üzerine çıkıp yatan yavruyu makbul görürler. Bu o yavrunun cesaretini gösterir. Korkak olmadığını, onda yürek, ciğer olduğunu annesine sığınmadığını korkmadığını gösterir. Yavrunun iki kulağından tutup kaldırır, asılırlar. O yavru çırpınır, bağırır, acınır, sızlar, çenglerse bunda taban yok, cesaret yok bir işe yaramaz derler. Bağırmadı çırpınmadı ses çıkarmadı onu makbul görürler” (Reşit Demir).

4.10.1.3. Köpeğin Hayvancı, Tarımcı ve Kentli Kesimler Açısından Anlam ve Önemi

4.10.1.3.1. Hayvancılıkla Uğraşanlar İçin Köpek

Hayvancılıkla uğraşan bütün topluluklarda olduğu gibi, Anadolu’da da hayvan sürülerini kurt (canavar), tilki, porsuk, domuz, ayı gibi yabani hayvanlardan korumak için çoban köpeklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle derleme sahalarımızdan biri olan Sivas Kangal’da köpek, aile için evlatla eşdeğer derecede tutulmaktadır. Kangal Köpeğinin hem dış görünüşü, hem soyunun asilliği, hem de kurtçulluğu (kurt avlayabilmesi) o aile için bir şeref nişanesidir.

Aşağıdaki kaynak şahsın aktardıkları, sosyal hayatta yüksek statüdekiler için iyi bir köpeğe sahip olmanın, bugün hala bir tür güç gösterisi olarak algılandığının göstergesidir.

“Ağaların köpekleri iyi olur, kurtçul olur. Ağanın selamı ikramdır. Bi selam gönderir şu köpeği çok beğendiğini söyler, o kurtçul köpeği onun sürüsüne gönderirler. Bir meraktır bu, tabi iyi köpek güç gösterisidir de” (Hasan Hüseyin Türkdoğan).

Sürü sahipleri için iyi bir çoban köpeği korkusuz olduğu kadar zeki de olmalıdır. Dişi ve erkek köpeklerin sürüye zarar veren hayvanı yakalarken üzerlerine düşen vazifeleri vardır. İyi bir çoban köpeğinin yetişmesi için sürü içinde büyümesi

gerekliliği genel kabul gören bir olgudur. Aşağıda verilen örnekler, köpeğin sürü sahipleri için ne önem taşıdığını iyi yansıtmaktadır:

“İki köpek sürüye çıktığında yan yana giderse onlar birbirinden kuvvet alır, korkusundan gidiyor. Hangisi durursa öteki de duracak. Ha köpeği koyverdin burada açıldılar, biri alt tarafı biride üst tarafı ketsi mi (sürünün iki tarafını) bunlar yıkacaklar (kurt boğacaklar), yıkmadan gelmeyecekler” (Ali Özdemir).

“Koyunun, davarın ahbinini, sidiğini koklamadıktan sonra çoban eğitimi almadıktan sonra, Kangal olamaz. Çoban, köpeğini yetiştirir. Çoban sürünün önünde olursa köpek sürünün arkasında olur, çoban sürünün arkasında olursa köpek sürünün önünde durur. Köpeği eğitmenin en güzel yolu burnuna vurup işaretinle emrini tamamlamaktır. Yazın sürü gece dağda kalır. Çoban uyuduğunda Kangal sürünün olduğu bölgede en zayıf en savunmasız yerde yatar. Orayı bir asker gibi bekler” (Reşit Demir).

“Dişi hayvan her zaman hızlıdır, daha diğniktir, daha keskindir. Her zaman çevirir, erkek köpek de çevrileni yıkar. Mesela kurt gidiyor. Dişi köpek onun hangi yönden gideceğini hissediyor onun önünü çevirmeye başlar. Yani kurt giderken çaprazına gider. Erkeği de onun izine (kurdun) basar, kurdun izinden ayrılmaz. Dişi köpek çevirir iti üzerine, hani biraz daha hızlı ya. Erkek köpek yetiştigi gibi vurur yıkar, düşüyle yıkar. Kurdun beli ince olduğu için kurda düşüyle vurarak belini kırar. Balık gibidir kurdun beli” (Abdurrahman Şişman).

“Ben çocukken yaşadığım bir olay var. Memmi Emmi diye bir çobanımız vardı. Bizim köyde Keçialası deriz, Sarıkovan’ın arası 20 yoksa da 15 km var. Orda bizim Garo diye bir köpek vardı. Bir gün davara gitmemiş, ordan kalkıp gitti. O gidince dediler ya bu nereye gidiyor? Dedem dedi dokunmayın onun işi var. Tabi biz çocuğuz bizde peşinden gittik. Ama o kadar gidemedik. Gece ağzında yedi tane kurt gelmiş. Çoban bağırınca Garo koşmuş yedi kurdu sürüden ayırdığı gibi içlerinden birini kenara ayırmış. Onu hemi yıktı, hemi davarı kurtardı, hem de akşamınan; kurdu, çobanı, davarı alıp geldi. O gün 15-20 km.lik bir mesafeden duyduğu sese gidip çobana yardım ediyor” (Reşit Demir).

“Her Kangal kurdu yenemez. Onu yenebilmesi için düşüyle vurup bel kemiğini kırmalı, kırmazsa mücadele edemez. Büyüklerimizden duyduğumuz, kurt dar kaldığında kendini suya atar her Kangal da suya giremez. Ya da kurt baktı ki kurtuluşu yok, kurt isal, arkasından dışkısını Kangal’a attığında Kangal’ın eline

yüzüne, gözü görmüyor Kangal'ın. Ama bunu her Kangal'a yutturamaz. Kangal bunu bilir düşünür tam hedef değil de çaprazından takip eder. Zaten Kangallar düz koşmaz yan koşar. Erkek Kangal gidip kurda vurur. Dişi; kurdu koşturur, planlarını yıkar, erkek ite kurdu hazırlar, önünü çevirir. Kaçırılmaz öteki erkek it geldiğinde gücünü kuvvetini kullanıp döşünü vurduğunda yıkar. Kangal vurup yıktıktan sonra tutup sallarlar, içinde bir tane sağlam kemik bırakmazlar, un gibi yaparlar” (Reşit Demir).

4.10.1.3.2. Tarımla Uğraşanlar İçin Köpek

Köpek sadece hayvancı topluluklarda değil, tarımla uğraşan yerleşik topluluklarda da önemli yere sahiptir. Çiftçinin bağına bahçesine giderken ona bekçilik yapar, evinin ve tarlasının muhafızıdır. Örneklerde bunu net bir şekilde görebilmekteyiz:

“Bahçe içinde iken bahçe dışından koku alır, ses duyar, kendini malamat eder, yırtar yani. Hırsızlığa gelen bir insan olursa onu içgüdüleriyle anlar. Kangal güdüsüyle anlar. Kangal köpeği tez beri havlamaz. Havlayan korkusundan havlar. Kangal köpeği bir canavar var, biz ona canavar deriz kurt. Kurt sürünün başındaki koyunu ürkütünce koyun parlar. Kangal sürünün ürktüğü yere yönelir, saldırır. Görsün görmesin bir kere hav der çobanı uyarır onun peşine devam eder. Gittiği yere kadar kovalar. Yani yetiştiği yere kadar. Yalnız yanında dişi varsa kısa mesafede yıkar, yanında dişi olmazsa erkek tez beri o kurda yetişemez” (Abdurrahman Şişman).

“Kangal'da çiftte giden çiftçinin eşeğini kurt parçalamasın diye Kangal olmak zorunda. Çiftçi otunu harmana yığar, sapını yığar, gece de malın gelip yayılmaması için tarlanın yanında yatar. Onun başucunda da bir köpeği vardır. Bazen de sahibi yatmadığı halde sahibinin harmanında yatıp, gelen hayvanları o harmandan o harmana kovalayan köpekler var. Tavuklar gelir kakmaya, tavukların içinde komşunun tavuğunu kovalar seninkine bir şey demez. Öbürünün öküzüne saldırır hücum eder, sahibinin öküzleri geldiğinde gider ayaklarına küçükler (onu sevdiğini gösterir). Kangal köpeği zekidir. Kendi evinin hayvanıyla başkasının hayvanını tanıyabilir” (Hasan Hüseyin Türkdoğan).

İster hayvancı ister, tarımcı olsun Türk insanı, kendisini köpeğin saldırısından korumak için çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Geliştirilen uygulama ve inanışlar, kent toplumundan çok, hayvancı ve tarımcı toplumların geliştirdiği halk bilgisi ya da hayat bilgisi kapsamında yer almaktadır.

Köpekten sakınmak için başvuru alan uygulamaların bir kısmı rasyonel nitelik taşıırken bir kısmı da büyüsel özellikler taşımaktadır. Bu uygulamalardan bazıları şunlardır:

“Ben çocukken köpeklerden korkardım bir komşumuz köpeğin kulağını ısırırsan hem köpeklerden korkmazsın köpekler senden korkar, hem de cesur olursun geceleri hiçbir şeyden korkmazsın dedi. Ben de bir köpeğin kulağını ısırdım o günden sonra da inanış mı dersin itikat mı dersin, o günden sonra hiçbir köpekten korkmadım. Bunu bana komşumuz Yaşar Kutbay öğretti. O da rahmetli babası Ferhat Kutbay’dan öğrenmiş rahmetli görmüş geçirmiş 90 yaşında vefat etmiş bir adamdı” (Necat Baltacı).

“Ekmeğin karası yendiğinde köpek ısırılmaz, o kişi kurttan bile korkmaz” (Rüveyda Türkeri).

“Güya korkan insanların başından duman çıkarmış, köpekler de korktuğunu hissederlermiş ondan korkanın üstüne çok giderlermiş” (Rüveyda Türkeri).

“Ya kulağından tutacaksın derler ya da kolunu sarıp sarmalayıp itin ağzına hiç sakınmadan sokacaksın. İnsanın midesi bulandığı gibi onun da bulanır bir şey yapamaz. Kulağını da kulak çok hassas olduğu için tutunca saldırmaz” (Reşit Demir).

“Köpek saldırdığında oturup, köpeğe doğru durup, köpeğe doğru tükürünce köpek saldırmazmış” (Ali Rıza Ay).

“Bizim burada bi adam var sürüden koyun koç çalmaya gittiğinde çırılçıplak olurmuş köpek saldırmazsın diye” (Müşfika Güler).

“Bir köpek ona ekmek veren kişiye yıllar geçse bile o kişiyi tanıyarak saldırmaz. Tam tersi bi köpeğe bir taşla vurulduğu zaman yıllar geçse de o köpek o kişiyi gördüğünde tanır ve saldırır” (İlyas Gülsever).

“Köpeğin alt çenesi ile dişi arasında birleştiği yer var oraya başparmağımızla bastırdığımız, alttan yukardan iki araya aldığımız zaman o köpek hiçbir şey yapmaz. En hırçın vahşi köpeğe bile çeneden yapışınca susar” (Ali Demir).

4.10.1.3.3. Kent Hayatında Köpek

Modern toplumlarda köpek, geleneksel fonksiyonlarından uzaklaşarak yeni roller üstlenmiştir. O artık sürüyü koruması, vahşi hayvanları boğması, eve sahip çıkması beklenen bir muhafızdan ziyade şehir hayatının yalnızlaştırdığı insan için bir can yoldaşı, hatta bir ev arkadaşısıdır. Geleneksel yapıda yeri, kapı eşiğinin dışı iken

artık evin içinde kendine ayrılan özel bölümlerde yaşayan, çocuksuz ailelerin çocuğu olma özelliği dahi üstlenen, her bakımdan ailenin bir bireyi konumundadır. Yaptığımız derlemelerde şehir hayatını yansıtan şu unsurlara rastlanmıştır:

“Anneannemin bir Karabaşı vardı. Dayım vefat etti. Bir gün anneannem mezarlığa giderken Karabaş vazgeçirmeye çalışıyor. Anneannem dinlemiyor gidiyor mezarlığa. Kar yağıyor üzerine kar kapatmak üzereyken artık Karabaş dayanamıyor topukluyor teyzemlere geliyor. Bizimkiler ilk başta anlamıyorlar. Neyse bir hal var, anneme bir şey oldu diyorlar bunlar koşuyorlar. Mezarlığa giden yolla anneannemin evine giden yol bir müddet aynı yol. Bunlar giderken Karabaş bu tarafa dönüyor, bizimkiler eve doğru gidiyor. Karabaş dönüyor bizimkileri mezarlığa çeviriyor. Neyse hayvan koşuyo bizimkiler koşuyo. Bi bakıyorlar ki kar kapatmış mezarlığı Karabaş eşeliyor bizimkiler anneannemi çıkarıyorlar donmak üzereyken” (Müşfika Güler).

“Bundan 30–40 yıl önce köyde bir kuduz hastalığı çıkmış köpekler arasında. Devlet de bunun yayılmasını önlemek için köyde ne kadar köpek varsa öldürtmüş. Bu sırada Sadiye isimli, benim annemin babamın çocukluk arkadaşı, 13–15 yaşındaki bir kız da “benim köpeğimi kimse öldüremez ancak ben öldürürüm” düşüncesiyle kendi köpeğini asarak öldürmüş. O günden itibaren o bayanın ismi “İt Asan Sadiye” olarak günümüze kadar gelmiş şu an da 50–60 yaşlarında” (Azmi Şenses).

Sosyal medyada sıkça anonim olarak dolaşan aşağıdaki hikâye, modern insan için köpeğin can yoldaşı olarak görülmesini net bir şekilde ortaya koymaktadır: " Adam ve hayattaki tek arkadaşı olan köpeği bir kazada birlikte ölmüşlerdi. Gökyüzüne çıktıktan sonra bembeyaz bulutların arasında dolaşmaya başladılar. Adam çok susamıştı. Biraz su bulabilmek ümidiyle yürümeye devam ederken, birden kendilerini muhteşem bir manzaranın karşısında buldular. Rengârenk çiçeklerle süslü bir bahçe, altından yapılmış bir bahçe kapısı ve onları karşılayan beyazlar içinde bir kadın... Adam köpeğiyle birlikte kadına yaklaştı ve sordu: “Affedersiniz. Burası neresi?” Kadın ona gülümsedi: “Burası cennet efendim.” Adam bunun üzerine sevinçle “Harika!” dedi. “Peki bana biraz su verebilir misiniz? Gerçekten çok susadım” Kadın cevap verdi: “Tabi efendim, içeri girin. İçeride dilediğiniz kadar su bulabilirsiniz.” Böylece adam köpeğine döndü, “Hadi oğlum içeri giriyoruz.” diyerek kapıya yürüdü. Ama kadın onu birden durdurdu: “Üzgünüm efendim, köpeğiniz sizinle gelemmez. Hayvanları içeri almıyoruz.” Bunun üzerine adam bir an durdu,

düşündü ve geri dönüp köpeğiyle birlikte geldikleri yolun tam ters yönünde yürümeye koyuldular. Bir süre geçtikten sonra kendilerini bu kez tozlu çamurlu bir yolda buldular ve yolun sonunda karşlarına çiftlik girişini andıran bir kapıyla yırtık pırtık elbiseli bir dede çıktı. Adam sordu: “Affedersiniz. Bana biraz su verebilir misiniz?” Dede “İçeri gel” dedi. “Kapıdan girdikten sonra sağ tarafta bir çeşme var.” Adam sordu: “Peki arkadaşım da benimle gelip oradan içebilir mi?” Dede “Tabii.” dedi. “Çeşmenin yanında köpeğinin de su içebileceği bir kâse bulacaksın.” Bunun üzerine adam kapıdan girdi. Biraz yürüdükten sonra sağ tarafta çeşmeyi buldu. Adam çeşmeden köpek de oracıktaki kâseden doya doya içerek susuzluklarını giderdiler. Derken adam geri giderek girişte bekleyen dedeye sordu: “Su için çok teşekkür ederim. Peki burası neresi?” Dede “Burası cennet.” dedi. Bunu duyan adam bağırdı “Ama nasıl olur? Az önce burası gibi kırık dökük olmayan muhteşem bir yere gittik ve orasının da cennet olduğunu söylediler.” Dede “Bu rengârenk çiçeklerle süslü altın kapılı yer mi?” dedi. “Ama orası cehennem.” Adam iyice bağırmıştı: “Peki ama orası sizin adınızı kullanarak insanları kandırıyor diye hiç kızmıyor musunuz?” Dede gülümsedi: “Kızmıyoruz, çünkü onlar kendi çıkarı için en iyi arkadaşlarını yarı yolda bırakanları cennetten uzak tutuyorlar” (<http://www.gazetevatan.com/reha-muhtar-369637-yazar-yazisi-cennet-ve-cehennem---/02.12.2014>).

4.10.1.4. On İki Hayvanlı Türk Takviminde İt/Köpek Yılı ve İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Türklerin İslamiyet öncesinde yaygın bir şekilde kullandıkları “On İki Hayvanlı Türk Takvimi’ndeki” yıllardan birisi, lehçelere göre farklılık göstermekle birlikte it/köpek olarak yılı olarak adlandırılmaktadır.

Osman Turan bu takvimle ilgili hazırladığı çalışmasında, yıllara verilen on iki hayvan isminin Türklerin on iki boy teşkilatına mensup oldukları bir devrin totemik hatırası olabileceğini ve bu boyların hâkimiyet, dini merasim gibi hususlarda her yıl birisinin sırayla birinci mevkide bulunup bu âdetin yerleşmesiyle adı geçen hayvan adlarının yıllara isim olarak, dönemsel bir nitelik kazanmış olabileceklerini delilleriyle ortaya koyulmuştur (Turan 1941: 97).

On İki Hayvanlı Takvim, Orta Çağ kaynaklarından Biruni, Uluğ Bey ve Kaşgarlı Mahmud gibi bilim adamlarının eserlerinde yıl adlarıyla birlikte yer

almaktadır. Ayrıca Tuna Bulgarlarında “yethi”, Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlıkları döneminde “it”, Uygur belgelerinde “it”, Nesturi Hıristiyan Türklerde “it, Mançu ve Moğollarda “indahon ve nokai”, Hakaslarda “aday cılı”, Kazaklarda “it cılı”, Kırgızlarda “it”, Güney Kırgızistan Taciklerinde “sak”, Nogaylarda “iyt”, Karaçay-Malkarlılarda “it cıl”, Karaimlerde “it” isimleriyle köpeği takvim yılı olarak görebilmekteyiz (Tavkul 2007: 25-43).

Hakaslarda insanın karakterinde ve kaderinde, doğduğu yılın etkisinin olduğuna dair inanış söz konusudur. İnanışa göre, Köpek (Aday) yılında doğan insanların; namuslu olmak, dürüstlük ve sadakat gibi vasıfları vardır. Başladıkları işi sonuna kadar götürürler. Genelde rahatsız insanlardır. Başkaları için çok çalışırlar. Bu yılda doğan kadınlar zarif ve akıllıdırlar. Sakin ve yalnız yaşamayı severler (Tavkul 2007: 36).

Turabay Coroyev tarafından Özbek Türkçesinden Kırgız Türkçesine aktarılarak “Kırgızistan Madaniyatı 12” dergisinin “Kızıktar Düynösündö” köşesinde Ocak 1986 yılında yayınlanan yazıda, “12 Yıllık Hayvan Devri Takvimi” üzerinde durulmakta, bu takvimin insan karakterinin belirleyiciliği ele alınmaktadır. Yazıda, insan karakterini belirleyen özelliklere geçilmeden önce anasır-ı erbaa üzerinde durulur. Buna göre, hayat, hava, su, ateş ve topraktan oluştuğu için, on iki yıllık hayvan devri takvimi de Yan ve Yang adlı iki gruptan oluşur. “Yan” yer ve ay uzuvludur. Güçlük, zorluk, soğuk ve kayıpları temsil eder. “Yang” ise, ışık, bahadırılık özelliklerine sahiptir. Gökyüzü ve güneş uzuvlu olup güç ve kudret bildirir (Biray 2009: 6-9).

Tarih kayıtlarında İslamiyet’e girmeden çok önce Göktürklerden, İslami dönem Alevi ve Bektaşî inancına kadar yansımasını çeşitli kaynaklarda gördüğümüz dört unsur inancının Türk inanç sistemine nerden girdiği tartışmalıdır. “Çin kaynaklarında Chavannes tarafından kaydedilen Wang Toh'ong'a ait bir metinde, beş elemendan söz edilmektedir: Ağaç: İşareti yin, temsilci hayvanı kaplan; toprak: İşareti siu, temsilci hayvanı köpek; su: İşareti hai, temsilci hayvanı domuz; ateş: İşareti sseu, temsilci hayvanı yılan” (Ocak 1983, 2005: 240).

Buna göre İt Cılı (İt Yılı)’nda doğanların karakterleri Kırgızlarda şu şekilde sıralanmaktadır: Bu grup da Yan grubuna girer. Bu yılda dünyaya gelenlerin sezgileri çok kuvvetlidir. Kuvvetli ve ihtiyatlı insanlardır. Bu sebeple hem kendilerine hem de başkalarına karşı tenkitçi bir gözle yaklaşılırlar. Güç kuvvet, zenginlik gibi akımlardan

her zaman haberdardırlar. Gece doğanlar çevrelerinde ne olup bitiyorsa bıkıp usanmadan bunlara dikkat ederler. Nerede olurlarsa olsunlar kötü işlere, kavgaya hırsızlığa izin vermezler. Gündüz doğanlar ise biraz pasaklı ve obur oluşlarıyla farklıdırlar. Bu yılda doğanlar, akıllı, hafızası güçlü ve kendinden emindirler. Dostlarını gerekirse kıyamete kadar beklerler, onlar için kendilerini kurban ederler” (Biray 2009: 6-9).

4.10.2. Doğuma ve Sağaltmaya Bağlı İşlemlerde Köpek

4.10.2.1. Doğuma Bağlı İnanış ve Uygulamalarda Köpek

4.10.2.1.1. Gebelik, Aşerme ve Köpek

Irak Türkmenlerinde hamile kalmak isteyen kadın, kırkı çıkmamış bir çocuğun annesinin sütünü suyla karıştırarak yıkanır ya da kırkı çıkmamış köpeğin patlarının suyu ile yıkanırsa hamile kalacağına inanılır (Murad 2009: 169).

“Aşermenin etrafında oluşan inanç ve pratiklerden bir kısmı, aşermenin önlenmesi ve dindirilmesi ile ilgilidir. Örneğin, köpek yalağına üzüm pestili sürülüp yedirilen gebelerin aşermesi diner.

Aşermeyi önlemek için köpek yalağında ıslatılmış ekme habersizce gebeye yedirilir.

Erzurum’da gebeye köpek yalağına sürülmüş bir elma soyulmadan yedirilirse aşermesi diner.

Aşermeyi önlemek için gebeye köpeğe yalattılmış elma yedirilir.

Aşermeyi önlemek için köpeğin yalağına konan elma, gebeye haber vermeden yıkanıp yedirilir, sonra da haber verilir. Gebe kadın bundan tiksiner bir daha acayip şeyler istemez.

Aşeren kadına, soyulmuş bir elma, üzüm pestili veya ekme, köpek yalağına sürülür ve yedirilirse aşermesi diner.

Aşermek hamile kadın için zor bir durumdur. İlk çocuğunda aşeren, “bozgunluk çeken” bir kadına, köpeğin yalağına gizlice sürülen bir yiyecek yedirilirse, ikinci hamileliğini rahat geçireceği, bozgunluk çekmeyeceğine inanılır” (Mollaibrahimoğlu 2008: 42).

4.10.2.1.2. Doğum, Eş ve Köpek

Gebe kadın köpek boğuşmasına rastlar ve onlara herhangi bir şekilde müdahale ederse doğacak çocuğu gözsüz olur (Mollaibrahimoğlu 2008: 47).

Doğumda problem olmaması için gebe kadın köpeklere yiyecek verir.

Zor doğuran kadının başında ekmek bölünüp köpeklere verilir.

Gebe kadının eteğine konan ekmek köpeklere, saman danaya, buğday kuşlara yedirilir.

Köpekler kolay doğurdıkları için onların su içtikleri kaptan hiç değilse ağız çalkalanmalıdır (Mollaibrahimoğlu 2008: 51).

Çocuğun eşini köpek yerse köpeğin veya çocuğun kuduracağına inanılır.

Çocuğun eşini köpek yerse, çocuk büyüdüğünde hiçbir yerde durmaz, daima gezermiş (Mollaibrahimoğlu 2008: 53).

Çocuğun eşi köpeğin yiyemeyeceği bir yere gömülür. Eş, dışarı atılır ve köpek tarafından yenilirse lohusanın sütü kesilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 54).

Gaziantep'te de eş, çocuğun eve bağlı olması için hayvanların yemeyeceği şekilde toprağa gömülür. Çaputa sarılır ve ağaç dibine gömülür. Kedi köpek yerse günah olur. Çocuk gibi esirgenir (Yüksel 2007: 98).

Osmaniye'de kız çocuğunun eşi, evin ocağına yakın bir yere gömüldüğünde kızın büyüünce ev hanımı olacağına inanılır. Ayrıca çocuğu doğup da yaşamayan kadının eşi, köpeğe yedirilerek çocuğun yaşaması sağlanmaya çalışılır (Teke 2005: 67).

Bölgede çocuğun eşi mezarlığa gömülmez. Evin bahçesinde, ayak altında olmayan, köpeklerin ya da diğer hayvanların eşeleyip çıkaramayacağı gizli bir yere gömülür (Teke 2005: 68).

4.10.2.1.3. Al Basması, Kırk Basması ve Köpek

Anadolu'da yeni doğum yapan kadın ve bebeğini kırk basmasından korumak için köpekle ilgili alınan önlem ve inanışlardan bazıları şunlardır:

Al basmasın diye lohusa evine köpek bırakılmaz. Yeni doğurmuş köpeğin kırkının lohusayı basacağına inanılır. Lohusa böyle köpeği görürse çocuğunu o hayvanın üzerine bastırır (Mollaibrahimoğlu 2008: 57).

Çocuk henüz kırkını bitirmeden yalnız bırakılmaz, mecburiyette kalırsa odasında bir küçük köpek bulundurulur (Mollaibrahimoğlu 2008: 57).

Al hastalığından kurtulmak için beşiğin yanına köpek bağlanır (Mollaibrahimoğlu 2008: 57).

Albasması hastalığından kurtulmak için albasanın odasındaki beşiğin yanına köpek bağlanır (Mollaibrahimoğlu 2008: 57).

Al basan gelin, dört yol ortasında köpek gibi ulur (Mollaibrahimoğlu 2008: 57).

Gaziantep ve çevresinde Albastı'nın kedi ya da ciğer taşıyan bir kedi şeklinde görülebildiğine inanılmaktadır. Albastı köpek, insan, oğlak şeklinde gelir, gırtlığa çöker, ciğeri çekerse iş biter (Yüksel 2007: 118-119).

Lohusa ile çocuğun kırkları içinde dışarı çıkmaları zaruri ise loğusa ile çocuğun üzerinde ekmek bulundurulur. Ekmek sonradan köpeklere verilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 59).

Lohusa veya çocuğunu kırk basacak olursa çocuk çıplak olarak terazi kefelerinden birine konarak et, gözü açılmamış köpek eniği, tezek ile darası alınır. Eğer çocuk birkaç hafta içinde alınan daranın üstünde bir ağırlık gösterecek olursa, bu hal çocuğun kırk basmasından kurtulduğuna delalet eder (Mollaibrahimoğlu 2008: 60).

Yeni doğmuş kedi köpek gibi evcil hayvanların kırkları da çocuğu basar. Korunmak için bunların eve girmemelerine dikkat olunur. Şayet girecek olursa bunlardan girmiş olan hayvan ve yavrusu üstüne çocuk birkaç defa bastırılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 60).

Kırk basmasında siyah bir köpek yavrusu üzerine bir kalbur kurulur, üstüne de çocuk oturtulur. Değirmen ayağından akan çark suyundan alınacak su, hafifçe ısıtılır ve çocuk yıkanır. Yıkanacak kadın, Veysel Karani'nin ruhuna bir fatiha okuyarak suya kırk bir defa elinin içini basar ve "Altmış yetmiş, çıkmış gitmiş" der. Bu sular köpek yavrusunu da ıslatır. Köpek yavrusu silkindikçe kırk basması geçer, kırklanmış ise yavrusu yirmi saatte ölmüş (Mollaibrahimoğlu 2008: 61).

Ankara'da kırk basan çocuk terazide köpek göğlezi (yavrusu) ile tartılır. Tartılan köpek yavrusu ölürse, kırk bebekten göğleze geçmiş demektir ve bebek iyileşir (Temizsoylu 2012: 50).

Yeni doğmuş çocuğun odasına köpek girerse çocuk basamaz, yürüyemez (Mollaibrahimoğlu 2008: 63).

4.10.2.1.4. Yaşamayan Çocuk, Çocuğu Yaşatma

Yaşamayan çocuğu yaşatmak için çeşitli büyüklük uygulamalar söz konusudur, bunlardan köpekle alakalılar şu şekildedir:

Çocuğun yaşaması için kapıya köpek bağlanır (Mollaibrahimoğlu 2008: 64).

Yaşamayan çocukların odasında köpek bulundurulur (Mollaibrahimoğlu 2008: 64).

Çocuğun doğmadan veya doğunca ölmesi, “mehir” adı verilen bir çeşit kötü ve öldürücü cin yüzündendir; köpek yavrusunun emzirilmesiyle mehirin köpek yavrusuna geçeceğine ve hayvanın öleceğine inanılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 65).

Doğum yapan anne köpek yavrularını apış arasından geçirdikten sonra yere bırakıp üzerlerinden üç defa atlar. Annenin, köpeklerin üzerinden üç kere atlaması ağırlığını köpeklere geçirmek istemesinden başka bir şey değildir (Mollaibrahimoğlu 2008: 65).

Çocuğu durmayan kadın, çocuğu yaşasın diye yeni doğmuş ve gözleri açılmamış köpek yavrusunu, entarisinin boğaz tarafından ayakta sokup eteklerinden çıkarır; eğer köpek ölürse çocuğu yaşar, ölmezse yaşamaz (Mollaibrahimoğlu 2008: 65).

Bir ailenin doğup yaşamayan çocukları için kadın sancılandığında veya doğurduğunda beline boy muskası ve yanına da köpek yavrusu bağlanır. Çocuğu boğacak peri, köpektен korkar, gelmezmiş (Mollaibrahimoğlu 2008: 65).

Erzurum’da çocuğu yaşamayanlar doğumdan hemen sonra çocuğun göbeği kesilirken kulağını da delerek köpek tüyünden hazırlanmış olan bir iplik geçirip bağlayacak olurlarsa çocukların yaşamaları sağlanmış olacağına inanılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 65).

Çocuk hamama götürülürken köpek görülürse huysuz olacağına inanılır. Çok huysuz çocuklar yere yatırılır, elbisesi üstünden sıyrılarak çıplak karnı üzerine ekmek doğranıp aç köpeklere yedirilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 67).

Çocuk büyüdüğü zaman haşarılık, yaramazlık yaparsa “Ne olacak kundağının önüne kurt çıktı” denilir. Yeni doğan çocuklar ilk defa dışarı çıkarılırken köpek gösterilmez. Eğer gösterilecek olursa çocuk köpek gibi ulur (Mollaibrahimoğlu 2008: 67).

Anadolu Türklerinde yeni doğanın hayatta kalmasını sağlamaya yönelik uygulamalardan birisi, yeni doğana köpeğin üzerinde yattığı çulun giydirilmesidir.

İnanışa göre, çocuğa musallat olabilecek kötü ruhlar, bu vesileyle yeni doğandan uzak duracaklardır. Bu uygulamadan söz edildiğinde diğer Türk topluluklarında görülen “it köylek”, “it gömlek” olgusuna da temas etmek gerekecektir.

Kazaklarda “İtköylek” denen bir gelenek vardır. Böyle bir geleneğin Tatarlarda, Nogaylarda, Kırgızlarda da var olduğunu biliyoruz. Ona bakarak bu anlayışın genel Türklük (veya genel Kıpçak-Bulgar) diye kabul edilmesinde bir esas var. “İtköylek’in” ortaya çıkışı şöyledir: (Serikbol, 2004:131)

“Bebek doğduktan kırk gün sonra kırkından çıkarılır”. Bebeği “kırkından çıkarmak” için kadınlar toplanır, büyük bir leğene 40 kaşık su koyarak, demir para koyulan suda bebeği yıkarlar. Daha sonra ana karnı saçlarını (itin doğduğunda olan saçlar) ve tırnağı kesilir. O zamana kadar yani kırkından çıkarılıncaya kadar giydiği elbisesine her türlü şeker ve tatlar doldurularak, bir itin boynuna bağlanır. Onu köyün çocukları kovalayarak yetişip, yakaladıktan sonra boynuna bağlanan itköylek’e doldurulanları paylaşırlar. İtköylekleri çocuğu olmayan gelinlere bir inanç olarak verildiği de olur” (Serikbol, 2004:131).

“İtköylek’in mitolojik altyapısı ise şu şekildedir: Yeni doğan bebek kırkından çıkana kadar “o hala doğmadı, o hala diğer dünyada yaşıyor” diye bahsedilmektedir. “40 gün dolduktan sonra bebek gerçekten de doğar, aramıza gelir.” Bu geleneğe “itin” karıştırılmasının sıradan bir sebebi yoktur. Çünkü a) İt: Hala dünyaya gelmemiş insan ruhunun olgunlaşması; b) İt: Öteki dünyanın muhafızı; c) İt: Ölü adamın ruhunun görünüşüdür. Yeni doğan bebeğin doğduğu andan itibaren giydiği gömleğinin “itköylek” olarak adlandırılması da, bu gömleğin itin boynuna bağlanması da birbirinden ayrılmaz anlayışın etnografik görünüşü olarak kabul edilir” (Serikbol, 2004: 132).

4.10.2.1.5. İlk Diş ve Köpek

Ankara’da bebeğin ilk dişi çıktığında, buğday, nohut ve mürdük birlikte haşlanarak “gögle” adı verilen yiyecek pişirilir. Bu yiyecekte evin bireyleri yemeden ve komşulara dağıtılmadan önce bir miktar köpek veya kediye verilir. Bu davranışın, çocuğun dişlerini sağlam ve dayanıklı yapacağına inanılır (Temizsoylu 2012: 80).

Kilis’te hediğın yapıldığı gün genelde cuma günü olup, misafirlere ve gelemeyenlere şekerli hedik verilir. İçine ayna, ekmek, tarak, makas, üzerlik konmuş bir kalbura oturtulan çocuğun başına hedik dökülür ve kalburdan alacağı nesnelere

ileride seçeceği mesleğe yorulur. Üzerlik ateşe, hedik taneleri kuşlara, ekme köpeklere atılır (Yüksel 2007: 168).

Muğla'da diş çıkaran bir çocuğa, dişlerinin çabuk çıkması için soğan ya da pırasa çiğnettirilir. Bir çocuğun sallanan dişi söküldüğünde “Köpeğin dişi eğri, çocuğumun dişi doğru çıksın” denilir ve sökülen diş çatıya atılır (Karakum 2008: 26).

Hakas Türkleri çocuğun ilk dişi çıktığında yaşlı insanları davet ederek diş bayramı yapmaktadırlar. Davette çaylar içilir, çocuğun dişine para, düğme vs. konur. Çocuklar düşen süt dişlerini ekmeğin arasına koyarak köpeğe atar ve “kötü dişi kendine al, iyi dişi bana ver” derler (Mollaibrahimoğlu 2008: 68).

Gagauzlarda da çocuğun ilk dişi düştüğünde ekmeğin arasına konulduğunu görmekteyiz. Düşen diş ekmeğin arasına konulur: “ Karga karga al sana kemik diş, ver bana demir diş” denilmektedir (Mollaibrahimoğlu 2008: 68).

4.10.2.1.6. Nazar ve Köpek

Nazardan korunmak için yapılan köpekle ilgili bazı uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

Tire'de çocuğu nazardan korumak için “üzerlik, karaca ot, susam, sarımsak kabuğu ve soğandan bir muska yapılır. Çocuğun anlına kara ve çivit sürülür. Gözlerine ekmeğin konur, sonra köpeğe atılır (Aydinoğlu 2005: 70).

Erciş'te çocuğu nazardan korumak için kurutulmuş bir miktar köpek pisliği, köpek dişi ve salyangoz kabuğu nefesi kuvvetli bir kişiye okutturulduktan sonra çocuğun omzuna asılır (Albayrak 2006: 52).

Muğla'da nazarı degen bir kişi misafir gelecekse gelmeden önce görülmeyecek bir yere içine tuz konulmuş bir fincan su konulur. O gittikten sonra o su dökülür; çünkü tuzlu suyun nazarın kötü etkilerini topladığına inanılır. Yılan kemiği bulunup omza dikildiği takdirde nazarın önlenmesine inanılır. Göz değmesinden dolayı hasta olduğuna inanılan insanlara kurşun dökülür. Kurşun dökme işlemi ise şu şekilde gerçekleştirilir: Eli bu işe yatkın, el almış biri bir parça kurşunu “El benim elim değil, Fatma anamızın eli” diyerek tavaya atar ve iyice ısıtarak eritir. Erimiş kurşunu besmele çekerek hastanın üzerinde birkaç kez dolaştırır ve soğuk su dolu bir kabın içerisinde aniden döker. Kurşun burada ani ısı değişimiyle çeşitli şekiller alır. *Bu suyun bir parçası köpeğe içirilir. Böylece hastalığın köpeğe*

gececeğine inanılır. Suyun bir kısmı da üç yol ağzına dökülür. Çanaktaki kurşunun şekline göre çeşitli yorumlarda bulunulur (Karakum 2008: 133-134).

Irak Türkmenlerinin yaşadığı Telafer’de çocukları nazardan korumak için onlara alınan ya da dikilen yeni elbiseler giydirilmeden önce bir köpeğin üstüne atılır ve daha sonra çocuğa giydirilir (Murad 2009: 255).

4.10.2.2. Sağaltma İşlemlerinde Köpek

Köpeğin Anadolu halk hekimliğindeki yeri, Eren Akçiçek tarafından “Anadolu Halk Hekimliğinde Köpek ile İlgili Olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulamalar ve Tedavi Usulleri” başlıklı bildiri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır (Akçiçek 1992: 15-24).

Akçiçek, bu çalışmasında, köpeğin Türk halk hayatı ile inançlarındaki yeri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra köpeğin Anadolu halk hekimliğindeki yerini, doğum ve çocuk folkloru (aşermeyi önlemek için yapılan uygulamalar, kolay doğum olması için yapılan uygulamalar, çocuğun yaşaması için yapılan uygulamalar, vd) ile ampirik tedavi usulleri (köpek ile ilgili uygulamalar, köpek yalağında yapılan uygulamalar, köpeğe yalatma ile yapılan uygulamalar, köpek kafası ile yapılan uygulamalar, vd.) başlıkları altında örnekler eşliğinde gözler önüne sererek köpeğin merkezinde yer aldığı bazı ampirik tedavi usullerinin insan sağlığına verdiği zararlara değinmiştir.

Köpek etrafında şekillenen halk hekimliği örneklerini ele aldığımızda; gerek isim yoluyla gerekse köpeğin bir parçasını kullanarak, toplum bilincinde köpekle ilgisi kurulan bir hastalığın, büyü yoluyla tedavisinin yapıldığını görmekteyiz. Aşağıda bu konuda derlenen uygulamalara yer verilmiştir.

4.10.2.2.1. Göz Hastalıkları, Arpacık / İtdirseği ve Köpek

Gözde çıkan ve halk arasında “itdirseği” olarak adlandırılan hastalığın tedavisi için genellikle köpek devreye sokulmaktadır.

“Anneannemden duyduğum kadarıyla itdirseği rahatsızlığında, insanın gözüne ekmek koyarlar. Ekmeği gelip köpek alırsa ordan itdirseğinin geçeceğini söylerler. Bu gün hala yapıyorlar geçiyor da ben geçtiğine şahit oldum” (Mehmet Ali Yetkin).

Göz hastalıklarında; köpeğin su içtiği kaba su konur ve bu su ile göz yıkanır (Mollaibrahimoğlu 2008: 87).

Göz ağrısında köpek sütü damlatılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 87).

Göze perde inmesi durumunda, yedi kapıdan “misafirimiz geldi” diyerek ekmek istenir. Bu ekmeklerle “kefareti budur” diye göz kırklanır ve dört yol ağzında köpeklere verilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 87).

Konya’da arpacık ile ilgili tespit edilen geçmişteki uygulamalarda çok farklı tedavi şekillerini görmekteyiz: Gözü açılmadık bir köpek eniğine (yavrusuna) arpacık çıkan yerler yalattılır. Apteshanenin ağzından bir parça çamur alınarak arpacığın üzerine sürülür. Yahut gözünde arpacık çıkan kimsenin yüzü örtülür, örtünün üstüne gözünün üzerine gelecek surette sıcak ekmek konulur. Sonra bu ekmek köpeğe kaptırılır. Arpacığın üçüncü tedavi şeklinde ise, at tersi içinden arpa alınıp bununla arpacık kırklanır yani at tersinden alınan arpa “kefareti budur” denilerek kırk defa arpacığın üzerine sürülür (Çevik 2008: 37-38).

Gözünde itdirseği (ispirte) çıkan birisine, annesi evden bir tabak verirse itdirseğinin geçeceğine inanılır. Gözde itdirseği çıktığında göze, gümüş veya itin kuyruğu sürülürse iyi olacağına inanılır (Çevik 2008: 37-38).

Gözünde arpacık çıkanlar evin kedisini kucağına alır, kedinin ayağını üç defa arpacığa sürer. Arpacıklı kişiyi gören kimse, onun haberi olmadan gözüne tükürürse arpacık geçer. Ereğli ilçesi Türkmen Köyünde köpekten korkan bir canlı olan kedinin ayağının arpacığa üç kez sürülmesi veya habersizce göze tükürülmesi “temel düşüncede arpacığın korkutulması” arpacığın geçmesi için gereklidir (Çevik 2008: 37-38).

Günümüzde sarımsak kesip sürülürse arpacığın kaybolacağı inancı yaygındır. Arpacık ağrı yapıyorsa pamuk ılık çaya batırılıp göz kapaklarına pansuman yapılmalıdır. Ayrıca arpacık için bir tahta parçası ısıtılır ve arpacık olan yere bastırılıp dağlanır, hastalığın geçmesi beklenir. Gözünde arpacık çıkan kişinin annesinden tabak alma uygulaması unutulmuş olup, arpacığı köpek yavrusuna yalattırma geçeceği inancı devam etmektedir. Hasta olan gözün üstüne bir tülbent serilir. Üstüne ekmek konur ve ekmek köpeğe kaptırılır. Bu uygulama günümüzde de yaygın olarak devam etmektedir. İsmi ile özdeşleştirilen itdirseğinin itten korkacağı ve hastalığın geçeceği düşünülmektedir (Çevik 2008: 37-38).

Erciş’te arpacık hastalığının pislikten kaynaklandığına inanılır ve halk arasında hastalığa “itdirseği” denir. Toprak üzerine bir daire çizilir. Dairenin ortasına

köpek pisliği bırakılır. Hasta bu dairenin üstünden üç kez atlar. Bu işlem dairenin içine düşmeden yapılırsa arpacığın yok olacağına inanılır (Albayrak 2006: 90).

Isparta’da itdirseği olan kişinin yüzü yere yatırılır, gözünün üstüne bir ekmek konur. Bir köpek getirilerek bu ekmek gözün üstünden aldırılırsa itdirseği iyileşir, yok olur. Arpacıkta (itdirseği) hasta yatırılır, gözüne bir dilim ekmek konur ve köpeğe kaptırılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 87).

Arpacıkta, ilk gören göze yedi fiske vurulur. Sonra göz, köpek yalağında yıkanır (Mollaibrahimoğlu: 88).

Yine itdirseğinde köpek yalağından artan ekmek kırıntıları veya yem artıkları hastaya sezdirilmeden yedirilir (Mollaibrahimoğlu: 88).

İtdirseğinde, yaraya yoğurt sürülüp köpek yavrusuna yalattırılır (Mollaibrahimoğlu: 88).

Köpeğin çişini yaptığını gören kişinin gözünde arpacık çıkar (Mollaibrahimoğlu: 88).

4.10.2.2.Verem Hastalığı ve Köpek

Konya’da halk arasında “ince ağrı” olarak da bilinir. Hastalığın tedavisinde köpek eniğinin eti pırzola yapılarak hastaya yedirilir. Eti yedikten sonra, hasta tiksindirilir. Hastanın bu şekilde iyi olacağına inanılır. Hastanın on beş gün içerisinde veremli olup olmadığı renginden, hareketlerinden anlaşılır. Eğer veremli ise et, süt, yumurta, yoğurt gibi taze gıdalar yedirilir. Bunun yanı sıra bütün baharatların süzölmüş balın içerisinde eritilmesinden sonra, tuzsuz tereyağıyla hazırlanan macun hastaya yedirilir (Çevik 2008: 118-119).

Verem için, ölü köpek kafası yakılarak toz haline getirilir. Bu toza baharat karıştırılarak hastaya verilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 92).

Verem için, köpek tersi yoğurtla karıştırılarak hastaya verilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 92).

Verem hastalığında hastaya köpek yavrusunun eti pişirilerek haberi olmadan yedirilir. Köpek etinin habersizce yedirilmesinin gayesi böyle bir hareketle hastayı tiksindirmektir. Halk “tikinti veremi söker” inancındadır. (Mollaibrahimoğlu 2008: 93).

Verem hastalığında yeni doğmuş köpek yavrusunun başı yedirilir.

Köpeğin beyni çıkartılır, bal ile karıştırılarak hastaya yedirilir.

Verem hastalığında köpek pisliği yoğurtla karıştırılarak hastaya yedirilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 93).

4.10.2.2.3. Köpek Isırması, Kuduz ve Köpek

“Köpek ısırığında kan çıktı mı, hiç yıkamadan hiçbir şey yapmadan hemen ısırın köpeğin üzerinden tüy alıyorsun. Ondan sonra da eski senelenmiş fasulyeyi ortadan yarıyorsun ondan sonra da fasulyeleri ve tüyü her diş izine koyup yarayı sarıyorsun bu yarayı engelliyor, büyümesini engelliyor ve erken iyileşmesini sağlıyor” (Saliha Baltacı-Van/Özalp).

“Yozgat’ta köpek tarafından ısırılan kişinin, bir hafta içerisinde ısırın köpeğin ölmesi durumunda götürüldüğü bir ocaktır. Isırın hayvan bu zamanlama içerisinde ölürse, kuduz demektir ve ısırılan kişi hemen ocağına götürülür.

Tedavi uygulamasında aileden el alan ocaklı, ısırılan kişiye evinden tuz alıp gelmesini söyler. Getirilen tuza çeşitli dualar okur, isteğe bağlı olarak yaraya tuzu sardıktan sonra, okunmuş tuzu ısırılan kişiye tekrar verir. Hasta bu tuzu evinde yediği, içtiği gıdalara az miktarda katar. Tuz bitene kadar alınan gıdalar tüketildikten sonra, kuduz tehlikesi yok edilmiş demektir. Tuza dua okunması sebebiyle büyüsel bir yankı uyandıran bu ocak, halk arasında “tuz efsunlama”, yöresel söyleyiş özelliklerine göre de “tuz afsunlama” olarak adlandırılmaktadır. Bu uygulama aynı zamanda, bir köpek tarafından ısırılan hayvanlar için de kullanılmaktadır. Okunan tuz, hayvanın suyuna ve yemine katılır. Özellikle su başta olmak üzere sıvı gıdalara katılmasıyla hastanın verdiği tepkiye göre, kuduz olup olmadığı teşhisi yapılmış ve duruma göre teşhis konulmuş olur. Böylelikle kuduz tehlikesi teşhisi ve tedavisi aynı zaman diliminde, beraber yapılmış olur” (Uyar 2013: 52).

Erciş’te köpek ısırıklarına “it tutması” denilmektedir. Köpek sahibini hamur mayasından ve ısırın köpeğin tüyünden alınarak yara üzerine sarılır. Bez yakılarak külü yara üzerine bağlanır (Albayrak 2006: 90).

Köpek ısırmasında, köpeğin ısırıldığı yere sahibinden alınan ekşi hamur bastırılır. Ayrıca köpekten tüy kopartılarak hamura yapıştırılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 93).

Köpek ısırığının tedavisi için, ısırın köpek bulunur, üzerinden bir miktar tüy koparılır yaranın üzerine konur ve bağlanır.

Kuduz için; hayvanın ısırıldığı yere bal sürülür ve o hayvanın kılından yaranın üzerine bastırılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 94).

Batı Trakya'da kuduz bir köpek ısırıldığında sağaltmak için bakır tunç karışımından yağılmış bir tas kullanılır. Bu tasın üzerinde aynı zamanda Arapça bazı yazılar da yer alır. Kuduz olmuş çocuğa bu tas ile su içirilir. Tasın, kutsallığı ile çocuktaki kuduzu alacağına inanılır. Normal hayatta köpek rüyada bile ısırursa aynı işleme başvurulur (Moumin 2009: 48).

4.10.2.2.4. Dolama Hastalığı ve Köpek

Ankara'da dolama hastalığı için Dolama Ocağı'na gidilir. Ocaklısı dolama olan parmağı ağzının içine alarak yavaş yavaş döndere döndere ısıtır. Ondan sonra çıkarır barnağın etrafına tükürür, okur, yine ısırır. Böylece üç defa yapar, para almaz. Nezrini köpeğe (ekmek) attırır (Temizsoylu 2012: 53).

4.10.2.2.5. Boğaz Ağrısı ve Köpek

“Benim anneannem anlattı. 2-3 yıl önce 82 yaşında vefat etti. Boğazda şişen bademciklere sürekli boğazı düşen çocuklar olur bunlara, köpeğin dışkısını sardıkları zaman bunun asla bir daha tekerrür etmediğini, bademciklerin şişmediğini söylerler. Köstebeği boğan bir kişi “köstüğü boğdum seni de boğarım diyerek bademciği çekerse bademcik iner” (Yunus Tanrıverdi).

“Bizim köyde bir Mercan Karı vardı. Bu kocakarı ilaçlarını iyi akıl ediyordu. Bi Hüseyin Amcanın boynunda birikinti çıktı. Bu Mercan Karı köpek pisliğinin yılanmışını, üzerinden kış geçmiş beyazlamışını keçi kılıyla kattı. Amcanın bu birikintiye, yumruk kadar, vurduğunu ve o amcanın tekrar bu birikintinin dağılıp patladığını, bir iki ay aktığını ve sonra sağlığına kavuştuğunu gördüm ve yaşadım. Alacahan Seçenyurt köyündendi öldüğünde 80 yaşında vardı Mercan Karı. 30 yıl önce öldü” (Reşit Demir-Sivas/Kangal).

Yahyalı'da boğaz ağrısında, köpek pisliği dövülür, içine karanfil konur ve kamıştan bir düdükle boğaza üflenirse boğaz ağrısını keser (Mollaibrahimoğlu 2008: 84).

Boğazı ağrıyan çocuğun boğazına köpek hayası sarılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 84).

Balıkesir’de bademcik iltihabı için, genellikle kurumuş köpek dışkısı toz haline getirilip, bir masır içinden bademciklere üflenir (Mollaibrahimoğlu 2008: 92).

4.10.2.2.6. Sarılık ve Köpek

Köpek pisliği sarılıkta hastaya yedirilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 90).

4.10.2.2.7. Kaşıntı Rahatsızlığı, Saçkıran ve Köpek

“Bizim arkadaş saç kıran oldu. Yıllanmış köpeğin pisliğini sürdü kapattı iyileşti. Yaraya, saç kırana, dermeye bu ilaç iyi geliyor. Merziye Abla da 80 yaşında, şimdi yaşıyor” (Nuh Demir-Sivas/Kangal).

Uluma (kaşıntı) için, hastanın üzerine bir ayı postu serilerek yolun ayrıldığı, işlek meydana getirilir. Hasta burada üç defa köpek gibi ulur, hasta bu hareketinden çok utanır ve sıkılarak kaşıntısını unuttur (Mollaibrahimoğlu 2008: 86).

4.10.2.2.8. Sıtma, Dizanteri, Tifo, Difteri, Tetanos ve Köpek

Sıtma için, beyaz köpek pisliği kurutulur ve suyla yoğrulduktan sonra leblebi büyüklüğünde bir parça her gün hastaya yutturulur (Mollaibrahimoğlu: 91).

Çocuklarda salgın bir hastalık baş gösterdiğinde tavuklu pilav pişirilir, bir de köpek eniği kesilerek eti pilava karıştırılır ve bütün köy çocuklarına yedirilerek hastalığın yok olacağına inanılır (Mollaibrahimoğlu 2008: 97).

Dizanteride köpek eti yedirilirse amel kesilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 97).

Kuş palazında köpeğin hayası çiğ olarak iyice ezilir, çocuğa yutturulur (Mollaibrahimoğlu 2008: 97).

Tifo ve paratifo gibi hastalıklarda köpeğin midesi yarılarak hastanın karnına kapatılır, ayrıca köpeğin ciğeri pişirilerek, haber vermeden hastaya yedirilir. Daha sonra haber verilir (Mollaibrahimoğlu 2008: 97).

Difteride beyaz köpek tersi nişadıyla birlikte toz haline getirilerek kemik kalemle hastanın boğazına üflenir. İlaç olarak kullanılan köpek tersine “elmas tozu” denir (Mollaibrahimoğlu 2008: 97).

4.10.2.2.9. Siğil ve Köpek

Batı Trakya’da bebeğin elinde siğil ya da çıban gibi bir şey çıktığı zaman bunları yok etmek için şöyle bir uygulama gerçekleştirilir: Ölmüş küçük köpek

kafasının kemiği alınır. Bu kafa ile bir leğenin içine su konulur. Bu karışımla bebeğin elleri ve her tarafı yıkanır. Böylece zerindeki siğillerle ıbanlardan arınacağına inanılır (Moumin 2009: 47).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, köpeğin Türk halk inançları, uygulamaları ve anlatılarındaki yerini tespit etmeyi, köpekle ilgili olumlu ve olumsuz algıların kökenlerini/nedenlerini gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarla köpeğin Türk kültüründeki yansımaları parçalar halinde ortaya konmuştur. Türkiye’de köpek kültüne dikkatleri ilk defa Ahmet Caferoğlu, “Türk Onomastiğinde Köpek Kültü” adlı makalesiyle çekmiştir. Alimcan İnyet gibi son dönem Türkiyeli araştırmacılar ile diğer Türk bölgelerindeki araştırmacılarca yapılan son çalışmalar ve Türk lehçelerinde yayımlanan sözlü kültür ürünleri, köpeğin Türk kültüründeki yerini çok daha geniş kapsamlı bir şekilde tespit etmeyi mümkün kılmıştır.

Avcı-göçebe toplumlarda hayatta kalma, beslenme, güvenlik gibi insanın var olma mücadelesinde köpek kilit rol oynayan bir hayvandır. Köpek, ekonomik faaliyetleri hayvancılığa dayanan toplumlarda, daha eski dönemlerdeki avcı-göçebe toplumlardaki algının izleriyle varlığını sürdürmüştür. Tarımla uğraşan yerleşik toplumlarda ise her ne kadar köpekten gündelik hayatta faydalanılsa da köpek, olumsuz bir algı ile karşımıza çıkmaktadır. Köpek, avcı-göçebe toplumlarda ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda olumlu bir şekilde algılanmıştır. Yerleşik hayatın, “medeniyetin”, tarımla uğraşan toplumların köpekle ilgili algılarının genellikle olumsuz olduğu, köpeği genellikle şeytani bir varlık olarak gördüğü ve bu arada kediyi kutsallaştırdığı görülmüştür. Köpek, modern toplumda insan için artık bir can yoldaşı, çocukların arkadaşı, estetik bir unsurdur. Köpek, resim sanatında soyluların yanı başında yer alan vazgeçilmez bir figür konumundadır.

Köpeğe, Türk dilinde, bilinen en eski yazılı Türk kaynaklarından itibaren “it”, “it”, “barak” ve “köpek” gibi adlar verilmiştir. Türk dilinde köpekle ilgili sözcük, atasözü, deyimlere geniş bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca etnonim ve antroponimlerde de tarihi süreç içinde köpek/it oldukça fazla yer almaktadır.

Kötü güçleri görme ve sahibini uyarma yeteneğine sahip olduğuna inanılan ve “eşiğin bekçisi” olarak nitelendirilen köpek, Türk atasözü örneklerinde, genellikle olumsuz bir imaja sahiptir. Köpek, atasözlerinde adeta insanın olumsuz yönlerini, özelliklerini temsil etmektedir. Atasözlerinde, insanın bazı olumsuz huyları ve davranışları, kendisini besleyen kişiye ve bekçiliğini yaptığı eşiğe olan sadakati ile tanınan köpeğin doğasından kaynaklanan bazı özellikleri üzerinden anlatılmakta,

insanların kötü ya da olumsuz davranışları hayvanca, özellikle de “köpekçe” davranışlar olarak nitelendirilmektedir.

İslam gibi büyük dinler, insanlığı dönüştürmeyi ve uygarlaştırmayı amaçlamıştır. Büyük dinler, gönderildikleri toplumları kabile hayatından devletleşmeye, göçebe ve dağınık yaşam tarzından şehirleşip yerleşik hayata geçmeye teşvik etmişlerdir. Oluşturulup uygulamaya sokulan toplumsal kurallar, bu teşvikin açık göstergesidir. Büyük dinlerde köpeğin pek de iyi karşılanmayan bir hayvan olarak algılandığı gözlemlenmiştir. Nitekim köpek, yaratılışı gereği şehir ve ev hayvanı olarak değil, avcı-göçebe yaşam tarzına uygun dışarı hayvanı olarak algılanmaktadır. Kedi ise, ev hayvanı olarak algılanıp kendine farklı bir yer edinmiştir.

Köpek, duyuları gelişmiş/sezgileri güçlü ve uykusu hafif olan eşsiz bir bekçidir. Bu karakteri onu, ilk insanın/ilk yaratılanın özgür muhafızı, koruyucusu karakterine dönüştürmüştür. Köpek, takip eden, koku alan, kaybolmadan yolunu bulandır. Kondıbay Serikbol’un da ifade ettiği gibi, bu karakteri onu, “İlk Tör” (nurun mekânı, ilk biçim) doktrinini insanoğluna ulaştıran, bununla birlikte “İlk Tör’e giden yolu insanoğluna gösteren, geçiş sınavlarında akıl veren, yol gösterici, öncü, lider konumuna kavuşturmuştur. Türk yaratılış mitlerinde köpeği bu bağlamda, yaratılan insanların başına Tanrı tarafından dikilen bekçi, yasak meyveyi koruyan muhafız olarak görmekteyiz.

Yaratılış mitlerinde Şeytan tarafından kandırılan köpek, birçok mitolojik metinde artık Şeytan’ın yanında ve Şeytan’ın ülkesinin kapısında bekçi olarak görünür. Yeraltı dünyası tasavvurunda ve cehennem bekçisi olarak köpeğin izlerine, Türkçemizde bugün de yaşayan “itin öldüğü yer”, “itten ötesi yerin dibi”, “ite kuşa yem olmak” gibi birçok arkaik atasözü ve deyimde de rastlamaktayız.

Türk destanlarında köpek ya yeraltı dünyasının tezahürü olarak kahramanı engelleyici, sınavcı bir unsur olarak ya da kahramanın yol göstericisi, can yoldaşı hatta ruh taşıyıcısı olarak görünmektedir. Bu ikili tezahür, köpeğin bünyesinde barındırdığı düalist yapıdan kaynaklanmaktadır. Köpek, efsanelerde genellikle kurtarıcı ya da yardımcı hayvan kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Türk masallarında köpek, genellikle yardımcı ve rehber hayvan kimliği ile öne çıkmakla birlikte başta Sibiry Türklerinin masalları olmak üzere, bazı masallarda evlenen bir varlık olarak

da görülmektedir. Köpek, Türk halk hikâyelerinde hem yardımcı hem de engelleyici bir varlık olarak görülmektedir.

Anadolu Türkleri, köpekle ilgili hem olumlu, hem de olumsuz algılar geliştirmişlerdir. İnsanlar, köpekle ilgili yargılarda bulunurken genellikle dini referans almaktadırlar. Bir taraftan köpeğin avcılık, hayvancılık ve tarımla uğraşan insanların hayatındaki vazgeçilmez fonksiyonu, öte taraftan ise İslam dininin temizliğe verdiği önem ve köpeğin “pis hayvan” olarak telakki edilmesi, Anadolu insanının köpek konusundaki algılarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Mezheplerin köpek konusunda sunduğu farklı yorumlar da bu çeşitliliğin bir göstergesidir.

Kedi ve köpeğin İslam merkezli değerlendirmelerde sahip oldukları imajlar dikkat çekicidir. Kedinin Hz. Peygamberin ev hayvanı olduğu, genel anlamda evin bir ferdi olarak kabul edildiği, abdest suyundan içse dahi o suyla abdest alınabileceğine inanılmıştır. Köpeğin zararlı ya da “murdar” hayvanlar grubunda değerlendirilmesinin köklerinin yaratılış mitlerinde yattığı açıktır. Mitik tasavvura göre Şeytan’ın yılanı ve köpeği emellerine ulaşmada araç olarak kullanması, insanların cennetten çıkarılmasına neden olmuştur. İnsanoğlu bu “ihanel”i asla unutmamış, adeta kaosu, düzensizliğin, dünya sürgününün sebebi olarak kabul ettiği köpeği, semavi dinlerin misyonu olan kozmosun yani cennetin yeniden inşasını sağlamak bağlamında, kozmosun merkezi olan evden, yurttan uzak tutmaya çalışmıştır.

Köpeğin uzun uzun uluması, başını birilerinin evine çevirerek havlaması gibi davranışları, Türk toplumu tarafından genellikle kötüye yorumlanmıştır. Bu yorumlamada köpeğin yaklaşan bir tehlikeyi ya da insanlara musallat olabilecek gözle görülmeyen kötü varlıkları görme yeteneğine dair inancın önemli bir etkisi vardır. Rüyalar söz konusu olduğunda da köpekle ilgili yorumlar, genellikle olumsuzdur. Rüyalarda görülen köpek, genellikle düşman ya da kötü yazgı ile özdeşleştirilmiştir.

Köpek, hayatın geçiş dönemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Doğum, aşırme, loğusalık, kırk basması ve yaşamayan çocuk bağlamında köpekle ilgili birçok inanış ve uygulama geliştirilmiştir. Benzer bir durum, hayatın son aşaması olan ölüm etrafında da görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ölümlle ilgili bazı belirtiler köpekle ilişkilendirilmiştir. Köpeğe, ayrıca geleneksel sağaltma yöntemlerinde de yer verildiği görülmektedir.

Kumanların devlet arması olarak kullanılan, Toktamış Han döneminde döktürülen demir paralar üzerinde yer alan, destanlarda kahramanın yanında yer alıp onu iyileştiren, ölümüyle kahramanın ruhu geri getirmek için yeraltı dünyasına yolculuğa çıkmasına neden olan, önemli geçiş aşamaları olarak kabul edilen doğum-düğün ve evlenme etrafında oluşturulan uygulamalarda dikkat çekici arkaik izleriyle yer alan köpeği bugünkü algımız ile sadece iyi ya da sadece kötü olarak nitelendirmek, bilimsel gerçeklikten uzaktır. Veriler ortaya koymaktadır ki köpek, genel Türklük anlayışı içinde ikili bir yapıya sahiptir. İslam dinine girilmesinin ardından, İslam kültür dairesindeki algılamının etkisiyle köpeğin kült algısının üzeri örtülse de kültük izleri halen görülebilmektedir.

Bu nedenle, köpeğin Türk inanç ve düşünce sistemindeki yerinin çok daha sağlıklı bir şekilde tespiti; mit, kült, gelenek ve görenek konulu çalışmaların bir bütün halinde görülmesine, konuyla ilgili kapsamlı ve derinlikli saha çalışmalarının yapılmasına bağlıdır. Köpeğin geçmişte bir kült ya da ongun görevini yerine getirip getirmediği sorusuna çok daha tatmin edici bir cevap verilebilmesi için D. K. Zelenin (**Kult Ongonov v Sibiri**, Moskova 1936) ve Angelo de Gubernatis (**Zoological Mythology or The Legends of Animals**, 1872) gibi isimlerin, Rus ve İngiliz dillerinde kaleme aldıkları çalışmaların Türk diline kazandırılması, Türk lehçelerinde yazılan geleneksel inanış ve uygulama konulu çalışmaların görülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acaloğlu, Arif, Bəydili Cəlal. (2005). **Əsatirlər, Əfsanə və Rəvayətlər**. Bakı: Şərq-Qərb.

Acıpayamlı, Orhan. (1969). Türkiye Folklorunda Kuduz Hastalığı. **Antropoloji**. Sayı: 4 (1967-1968), s. 89-96.

Acıpayamlı, Orhan. (1971). Kuduz Hastalığının Fonksiyonel Yönden İncelenmesi. **Antropoloji**. Sayı: 5 (1969-1970), s. 149-170.

Aça, Mehmet. (1995). On İki Hayvanlı Türk Takvimi Etrafında Teşekkül Etmiş Bazı Efsaneler. **Türk Dünyası Tarih Dergisi**. Sayı: 98, Şubat , s. 55-58.

Ağışev, İ. M.-vd. (1993). **Başkort Tiliniñ Hüzligi**. II, Moskova.

Akçapınar, H., Özbeyaz, C. (1999). **Hayvan Yetiştiriciliği Temel Bilgileri**. Ankara: Kariyer Matbaacılık.

Akçiçek, Eren. (1992). Anadolu Halk Hekimliğinde Köpek ile İlgili Olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulamalar ve Tedavi Usulleri. **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 15-24.

Akkozın, M. (1990). **Kazak Makal-Mäkelderi Kazahskie Poslovitsı i Pogovorki**. Almatı.

Akpınar, Birsen. (2007). **Sivas Fıkraları (Yapı, İşlev, Bağlam)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Aksoy, Ömer Asım. (1988). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü**. İstanbul: İnkılâp.

Aksoy, Ali Rıza. (1994). **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Genel Zootekni Ders Notları**, Kars.

Akyol, Neriman Senem. (2006). **Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Albayrak, Erol. (2006). **Erciş'te Eski Türk İnançlarının İzleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Altaylı, Seyfettin. (1994). **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**. 2 Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Anohin, A. V. (2006). **Altay Şamanlığına Ait Materyaller** (çev. Dr. Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova). Konya: Kömen Yayınları.

Arat, Reşid Rahmeti (1947). **Kutadgu Bilig I Metin**. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

Arat, Reşid Rahmeti (1959). **Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II Tercüme**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Arıkoğlu, Ekrem. (2005). **Örnekli Hakaşa-Türkçe Sözlük**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Artumak, Altan. (2002). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I. Memeli Hayvanlar. **İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi**. 28 (2), s.411-427.

Arvas, Abduselam. (2009). **Dede Korkut Destanı ve Kıpçak Sahası Epik Destan Geleneği**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Asanov, Şevket. (2002). **Atalar Sözleri ve Aytımlar (Kırım Tatar Tiliniñ Paremiologik Lugatı)**. Simferopol.

Atalay, Besim. (1992). **Divanü Lûgat'it-Türk Tercemesi. I. Cilt**. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Atnur, Gülhan. (2002). **Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Atnur, Gülhan. (2007). Tatar Halk Anlatılarında Şürelî Tipi. **Millî Folklor**. S. 73, s. 26-30.

Aydınoğlu, Burcu. (2005). **Tire Merkezinde Halk İnançları**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Aydoğan, Emine. (2006). **Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Älimov, Äsen. (1978). **Karakalpak Folklorı (Köp Tomdık) III Tom Karakalpak Halık Cumbaktarı**. Nökis: "Karakalpakstan" Baspası.

Baboğlu, N. İ. (1969). **Gagauzskiy Folklor**. Kişinev.

Baskakov, N. A. (red.). (1967). **Rusko-Karakalpakskiy Solovar. Rusşa-Karakalpakşa Sözlük**. Moskova: "Sovetskaya Entsiklopediya".

Baskıcı, M. Murat. (1998). Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış. **A.Ü. Sıyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. 53 (1). s. 73-94.

Bayram, Bülent. (2008). **Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)**. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bayram, Bülent. (2010). **Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 334 Sayfa. ISBN 978-975-456-099-2.

Beydili, Celal. (2003). **Türk Mifoloji Sözlüğü**. Bakı.

Beydili (Məmmədov), Celal. (2004). **Atalar Sözü**. Bakı: Öndər Nəşriyyat.

Beydili, Celal. (2005). **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük** (çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Biray, Nergis. (2009). 12 Hayvanlı Türk Takvimi Zamana ve İnsana Hükmetmek. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı)**. S. 39, s. 671-683.

Bozkaplan, Şerif Ali. (2007). Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. **Turkish Studies**, Volume 2/4, s. 1110-1118.

Burchina, Darima Afanasyevna. (2013). The Dog in the Heroic Epos of the Buryats. **The Journal of Siberian Studies**. 1 (2), p. 30-40.

Büdüp, B. K. (2010). **Tıva Üleger Domaktar Bolgaş Çeçen Söster**. Kızıllı.

Büyükokutan, Aslı. (2005). **Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Caferoğlu, Ahmet. (1947). Küçük, Çocuk, Enük Kelimelerinin Morfolojik ve Semantik Değişmelerine Dair. **Türk Dili-Belleten**. III. Seri, (S. 10-11), s. 6-12.

Caferoğlu, Ahmet. (1961, 1988). Türk Onomastiğinde Köpek Kültü. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961**. 2. b. 1961/1988, Ankara: s.1-11.

Caferoğlu, Ahmet. (1968). **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ceylan, Emine. (1996). **Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri Çuvaşça-Türkçe / Türkçe-Çuvaşça Sözlük**. İstanbul: Simurg.

Curtubayev, Mahti. (2007). **Karaçaevo-Balkarskie Mifi Karaçay-Malkar Mifle**. Nalçik.

Çağlayan, Deniz. (2006). **Türk Masallarında Hayvan Motifleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çevik, Bülent. (2008). **Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Davletov, Timur B. (2006). **Huban Arıġ-Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı**. Ankara: Türksoy Yayınları.

Dədə Qorqud Kitabı Ensiklopedik Lüğət. (2004). hzl.: Tofiq Hacıyev. Bakı: Öndər Nəşriyyat.

Derleme Sözlüğü, C. I-X11. (1963-1982). Ankara: TDK Yayınları.

Dıykanbayeva, Aygerim. (1999). **Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dıykanbayeva, Aygerim. (2004). **Kırgız Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dıykanbayeva, Mayramgül. (2009). **Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültünün Yaşayan Kültüre Etkileri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dilek, İbrahim. (2007). Sibiryada Türk Masallarında Hayvanla Evlenme. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. 22, s. 207-218.

Doğan, Abdullah. (2006). **Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Doğruer, Semra. (2007). **Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dönmez Fedakar, Pınar. (2008). **Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Duranlı, Muvaffak. (2004). **Yakut Efsaneleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Durmuş, İlhami. (1994). Türklerin Kullandığı Armalar. **Millî Folklor**. S. 21, Bahar, s. 40-44.

Eliade, Mircea. (2003). **Dinler Tarihine Giriş**. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Eliade, Mircea. (2006a). **Zalmoksis'ten Cengiz Han'a Daçya ve Doğu Avrupa Folkloru ve Dini Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme** (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Eliade, Mircea. (2006b). **Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri** (çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Eren, Metin. (2010). **Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ergin, Muharrem. (1997). **Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)**. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem. (2004). **Orhun Abideleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergun, Metin., Aça, Mehmet. (2004). **Tıva Kahramanlık Destanları I**. Ankara: Akçağ.

Ergun, Metin. (2012). **Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh**. Ankara: TDK Yayınları.

Filiz, Abdurrahman. (2006). **Çayıralan (Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Qıpçaq, Məmmədli. (2008). Dede Qorqud Kitabı'nın Dilinde "İt" və "Pişik" Semantikali Sözlər. **Dede Qorqud**. 2008/1, s. 3-11.

Quliyev, Əbulfez Amanoğlu. (1999). **Əski Türk Onomastik Sözlüyü**. Bakı: "Elm" Nəşriyyatı.

Ganiyev, F., Ahmet'yanov R., Açıkgöz H. (1997). **Tatarca-Türkçe Sözlük**. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.

Gıylmanov, Galimcan. (1999). **Tatar Mifları: İyeler, İşanular, İrimnar, Fallar, İm-Tomnar, Sınamışlar, Yolalar. 2. Cilt.** Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Gizatullina-Startseva R. G., Gizatullin, İ. G. (2011). **Tatarsko-Russkiy Slovar Poslovits Tatarça-Rusça Mekaller Sözlüğü.** Ufa.

Goçiyeva, S. A., Suyünçev, H. İ. (1989). **Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar.** Moskova: "Russkiy Yazık".

Gökyay, Orhan Şaik. (1973). **Dedem Korkudun Kitabı.** İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Gubernatis, Angelo de. (1872). **Zoological Mythology or The Legends of Animals.** London.

Gülensoy, Tuncer. (2009). Türkiye Türkçesinde Yaşayan "Küçük", "Kiçik", "Kiçi" ve "Keçi" Sözcükleri. **Turkish Studies.** Volume 4/8 Fall, s.3. Web: http://www.turkishstudies.net/Makaleler/68859992_1-g%3%bcensoytuncer1717.pdf adresinden 22.12.2014 tarihinde alınmıştır.

Güler, Kemal. (1988). **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi'ndeki Türkçe Hayvan İsimleri.** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Haviland, William. (2002). **Kültürel Antropoloji** (çev. Hüsamettin İnanç). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Həbiboglu, Vəli. (1996). **Gədim Türklərin Dünyagörüşü.** Bakı.

Ilyasova, Gurbanjermal. (2005). **Türkmen Halk Yrym-İnançlary.** Aşgabat: Miras.

İnan, Abdülkadir. (1948). İt Başlı Ulus Efsanesi. **Bellekten. C. XIII** (S. 49), Ocak, s. 149-150.

İnan, Abdülkadir. (1986). **Tarihte ve Bugün Şamanizm; Materyaller ve Araştırmalar.** Ankara: TTK Yayınları.

İnan, Abdülkadir. (1987). İt Başlı Ulus Efsanesi. **Makaleler ve İncelemeler. I. Cilt.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 217-219.

İnayət, Alimcan. (2013). Türklerde Köpek Kültü Var Mıydı?. **Yalım Kaya Bitigi Osman Fikri Sertkaya Armağanı.** (ed. User, H. Şirin., Gül, Bülent). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 335-344.

Kalafat, Yaşar. (2007). **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları V-VI**. Ankara: Berikan Yayınları.

Kalafat, Yaşar. (2012). Türk Kültürlü Halklarda Hayvanlarla İlgili İnançlar I. **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**. Ankara: Berikan Yayınevi, s. 131-180.

Kalafat, Yaşar. (2013). Barak Baba ve Hayvan Ata Miti. Gül, Bülent. (Editör). **Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 261-269.

Karaarslan, Berna. (2010). **Dîvânu Lügati't-Türk'teki Bitki ve Hayvan Konuları Üzerine Bir İnceleme**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Karadağ, Hüseyin. (2002). Kangal Yer Adı ve Kangal Köpeğinin Orijini Üzerine Görüşler. **Millî Folklor**. S. 56, Kış, s.34-45.

Karadavut, Zekeriya. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar. **Millî Folklor**. 11 (85), s. 71-80.

Karadoğan, Ahmet. (2003). Türk Şahıs Adlarında Hayvan Kültü. **Millî Folklor**. S. 57, Bahar, s. 109-116.

Karakalpak Folklorı Köp Tomdık IV Tom Karakalpak Halk Nakil-Makalları. (1978). Nökis: "Karakalpakstan" Baspası.

Karakum, Arife. (2008). **Muğla Yöresi Halk İnanç ve Uygulamalarının Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Karol, Sevinç. (1963). **Zooloji Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II. KB Yay. Ankara: 1991

Keñesbayev, I. (1977). **Kazak Tiliniñ Frazelogiyalık Sözdigi**. Almatı: Kazak SSR-niñ "Gılım" Baspası.

Kirişçioğlu, Fatih. (2007). **Saha Türklerinin Atasözleri İnceleme-Metin**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Koç, Kenan., Bayniyazov, Ayabek., Başkapan, Vehbi. (2003). **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Koyçumanov, C. I. (2001). **"El Adabiyatı Seriyası"-10. Makal-Lakaptar**. Bişkek: Şam Baspası.

Kurpeško Tannagaşeva, N. N., Akalın, Şükrü Haluk. (1995). **Şor Sözlüğü**. Adana: Türkoloji Araştırmaları.

Kurpeško Tannagaşeva, N. N., Apon'kin, F. Ya. (1993). **Şor-Kazak pazok Kazak-Şor Ürgedig Söztük. Şorsko-Russkiy i Russko-Şorskiy Slovar'**. Kemerovo: Kemerovskoe Knijnoe İzdatel'stvo.

Küçük, Abanoz. (2011). Doğu Karadeniz Yöresi Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalarında Cadı/Obur. **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**. S. 12, s. 123-136.

Kürenov, Sapar., Gümüş, Muhittin. (1995). **Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri ve Bilmeceleri**. Ankara: Engin Yayınevi.

Lvova, E. L.-vd. (2013a). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Kâinat ve Zaman. Nesnelere Dünyası**. (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

Lvova, E. L.-vd. (2013b). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri İnsan ve Toplum**. (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

Lvova, E. L.-vd. (2013c). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Simge ve Ritüel**. (çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

Malinowski, Bronislaw. (1992). **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**. (çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabancı Yayınevi.

Özbek Tilining İzahli Lugati I / II. (1981). Marufov, Z. M. (Editör). Moskva: Rus Dili Nashriyot.

Mert, Osman. (2007). Kazak Türkçesi'nde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri. **Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**. Almatı, s. 297-312.

Monguş, D. A. (2005). **Tıva-Türk Slovar Tuvaca-Türkçe Sözlük**. Kızıl.

Mollaibrahimoğlu, Çiğdem. (2008). **Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Moumin, Moumin. (2009). **Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Doğum-Evlenme-Ölüm Adetleri)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Murad, Najdat Yashar Murad. (2009). **Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Nadirşina, Fenüze. (1980). **Başkort Halık İcadı Mekelder Hem Eytimder.** Öfö: Başkortostan Kitap Neşriyeti.

Naskali, Emine Gürsoy, Duranlı, Muvaffak. (1999). **Altayca-Türkçe Sözlük.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Necipoviç Necip, Emir. (1995). **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.** (çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. (1983, 2005). **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri.** İstanbul: İletişim.

Olgunsoy, Berna. (2007). **Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Orkun, Hüseyin Namık. (1986). **Eski Türk Yazıtları.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ospanaliyeva, Bibigül. (2011). **Kazakistan'ın Jambıl Bölgesi Efsaneleri (İnceleme-Metinler).** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ögel, Bahaeddin. (2003). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). I. C.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, Bahaeddin. (2002). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). II. C.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öger, Adem. (2003). **Tarsus Yöresi Dağ Köylerinde Geleneksel Halk Kültürü Üzerine Bir İnceleme.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Öger, Adem. (2008). **Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler).** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Örs, Yasemin. (2001). **Takımyıldızların Mitolojik Öyküleri.** Özel Konu, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri, Ankara.

Özen, Rahşan. (2006). Kayseri Folklorunda Evcil Hayvanlarla İlgili Atasözleri. **Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi.** 3 (2), s. 117-121.

Özkan, İbrahim. (2008). **Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerinde Bir Araştırma**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pekarskiy, E. K. (1959). **Slovar' Yakutskogo Yazıka**. t. III. Leningrad.

Polkanov, Yu. A. (1995). **Kırım Kaylarının Atalar-Sozı. Poslovitsı i Pogovorki Kırmıskih Karaimov**. Bahçisaray.

Radloff, W. (1994). **Sibiryadan. 3.** (çev. Prof. Dr. Ahmet Temir). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rehim, Mehemmet. (1979). **Uygur Helik Makal-Temsilliri**. Urumçi: Şıncañ Helik Neşriyatı.

Roux, Jean-Paul. (1966). **Faune Et Flore Sacrées Dans Les Sociétés Altaïques**. Paris. Roux, Jean-Paul. (2000). **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**. (çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, Jean-Paul. (1984). **La Religion des Turcs et des Mongols**. Paris. Roux, Jean-Paul. (1994,1998). **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları.

Ryumina-Şırkaşeva, L. T., Kuçığaşeva, N. A. (2000). **Teleüt Auzı Sözlüğü**. (çev. Şükrü Haluk Akalın-Çaştigin Turgunbayev). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sakaoğlu, Saim. (2013). Konya Ağzında 'Köpek'e Dair Bazı Sözler. Gül, Bülent. (Editör). **Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 405-409.

Sakaoğlu, Saim. (2004). **101 Türk Efsanesi**. Ankara.

Savaş, T., Yurtman, İ.Y. (2008). Hayvan Davranış Bilimi ve Zootekni: Tanım ve İzlem. **Hayvansal Üretim**. 49 (2), s. 36-42.

Savaş, Türker. (2008). **Hayvan, Çevresi ve Davranışları A. Hayvan**. Web: <http://tahirovafarm.com/turker-savas-hayvan-islahi.pdf> adresinden 12.05.2010 tarihinde alınmıştır.

Savaş, Türker. (2014). **Hayvan Islahı**. Web: tahirovafarm.com/turker-savas-hayvan-islahi.pdf adresinden 09.10.2014 tarihinde alınmıştır.

Serikbol, Kondıbay. (2004). **Arğıkazak Mifologiyası. 4. C.** Almatı: Dayk-Press.

Sodzawiczny, Magdalena. (2003). **Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Süleymanov, Olcas. (1992). **Az i Ya**. (çev. Natık Seferoğlu, hzl. Kamil Veli Nerimanoglu-Fikret Türkmen-Mustafa Öner). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şahin, Özlem Andaç. (2007). **Gaziantep'te Yaşayan Barak Türkmenleri'nin İnanç, Adet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şamaksudov, Ş., Şarahmedov, Ş. (2001). **Ma'nalar Mahzani**. Taşkent: "Özbekistan Millî Ensiklopediyası" Devlet İlmiy Neşriyati.

Şenel, Alâeddin. (1982). **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Şirin User, Hatice. (2009). **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi**.

Taşdelen, Celalettin. (2010). **Hız Peygamberin Sünnetinde Hayvanlar**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Tavkul, Ufuk. (2000). **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tavkul, Ufuk. (2001). **Karaçay-Malkar Atasözleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tavkul, Ufuk. (2007). Kültürel Etkileşim Açısından On iki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. 4 (1), Mart, s. 25-45.

Teke, Elif. (2005). **Osmaniye'de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Tekin, Talat-vd. (1995). **Türkmence-Türkçe Sözlük**. İstanbul: Simurg.

Tekin, Talat. (2003). **Orhun Türkçesi Grameri**. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Temizsoylu, Aydın. (2012). **Ankara'da Halk Hekimliği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Togan, A. Zeki Velidi. (1982). **Oğuz Destanı Resideddin Oğuznamesi. Tercüme ve Tahlili.** İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tokyürek, Hacer. (2013). Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları. **TÜBAR.** XXXII, Bahar, s. 221-281.

Turan, Osman. (1941, 2019). **Oniki Hayvanlı Türk Takvimi.** İstanbul: Ötüken.

Türk Dili Kurumu (1988), **Türkçe Sözlük** (Yeni Baskı). Ankara : TDK.

Türk Dil Kurumu **Güncel Türkçe Sözlük.** Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.546d089f77e489.73380158 adresinden 19.11.2014 tarihinde alınmıştır.

Türk Dil Kurumu **Büyük Türkçe Sözlük.** Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.546d06fe089e25.25269001 adresinden 19 Kasım 2014 tarihinde alınmıştır.

Türker, Ferah. (2007). Kırgız Türklerinde Köpek Kültü. **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı. Cilt V.** (ed. Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin). Ankara, s. 2155-2160.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü- II. (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uyar, Akın. (2013). **Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Yemelyanov, N. V. (2001). Yakut Atasözleri ve Deyimlerinin Kökeni. **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2** (çev. Ayhan Çelikbay). Bişkek, s. 354-379.

Yeni Tarama Sözlüğü. (1983). (Düzenleyen: Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, Naciye. (1995). **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, Orhan. (2006). **Sürü Koruyucu Köpek Irkları.** Doktora Semineri, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, Orhan. (2008). **Kangal (Karabaş) Türk Çoban Köpeği.** İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yılmaz, Mehmet. (2007). Türk Destan ve Masallarında İt Başlı Halk. **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi.** 357, Eylül, s. 24-25.

Yudahin, K. K. (1988). **Kırgız Sözlüğü Cilt I (A-J)** (çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yüksel, Dilek. (2007). **Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Çizelge 2. Kaynak Şahıs Tablosu

ADI SOYADI	DOĞUM YERİ	DOĞUM TARİHİ	CİNSİYETİ	MESLEĞİ	ÖĞRENİM DURUMU
Yavuz SAYIN	BAYBURT	1979	Erkek	Müteahhit	Üniversite
Abdurrahman ŞİŞMAN	SİVAS/Kangal	1967	Erkek	Kasap-Hayvancı	
Reşit DEMİR	Kangal/Alacahan-Seçenyurt	1961	Erkek	TEDAŞ işçisi	İlköğretim
Ali DEMİR	Kangal/Alacahan-Seçenyurt	1985	Erkek	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi
Ali Rıza AY	TOKAT	1971	Erkek	MTA çalışanı	Lise
Muhammer BAYRAKÇI	TOKAT/Niksar	1944	Erkek	Emekli Postacı	İlkokul
İbrahim USTA	SİVAS/Kangal	1963	Erkek	Ziraat Mühendisi	Üniversite
Yüksel TÜRLÜ	SİVAS/Kangal	1968	Erkek	Çiftçi	İlköğretim
İbrahim ERÇOBAN	SİVAS/Kangal	1961	Erkek	Çiftçi	Yok
Ali ÖDEMİR	SİVAS/Kangal	1939	Erkek	Hayvancılık	Yok
Hasan Hüseyin TÜRKDOĞAN	SİVAS/Kangal	1941	Erkek	Hayvancılık	
İlyas GÜLSEVER	SİVAS/Kangal	1969	Erkek	Müftülük Görevlisi	Üniversite
Azmi ŞENSES	TOKAT/Zile/Kırlar Köyü	1977	Erkek	Öğretmen	Üniversite
Mehmet Ali YETKİN	KAHRAMANMARAŞ-Afşin	1982	Erkek	Tarım İl Müdürlüğü Çalışanı	Yüksekokul
Yunus TANRIVERDİ	ADANA/Kozan	1975	Erkek	Tarım İl Müdürlüğü Çalışanı	Yüksekokul

Çizelge 2-devam

Nuh DEMİR	Kangal/ Alacahan- Seçenyurt	1964	Erkek	Çoban	İlkokul
Kazım BALTACI	TRABZON/Çay kara	1952	Erkek	Çiftçi	İlkokul
Necat BALTACI	VAN/Özalp- Emek	1980	Erkek	Çiftçi	İlköğretim
Saliha BALTACI	TRABZON/Çay kara	1949	Bayan	Evhanımı	Yok
Ayşe ÖZBAY	TRABZON/Çay kara	1938	Bayan	Evhanımı	Yok
Mehmet TÜRKERİ	ERZİNCAN/Üzü mlü	1958	Erkek	Emekli	Yüksekokul
Feride TÜRKERİ	ERZİNCAN/Üzü mlü	1929	Bayan	Evhanımı	Yok
Fatih TÜRKERİ	ERZİNCAN/Üzü mlü	1986	Erkek	Öğrenci	Üniversite Öğrencisi
Rüveyda TÜRKERİ	ERZİNCAN	1960	Bayan	Evhanımı	İlkokul
Müşfika GÜLER	ERZİNCAN	1954	Bayan	Evhanımı	İlkokul
Elif KÖSE (Hayatta Değil)	KAHRAMANM ARAŞ-Afşin	1922	Bayan	Evhanımı	Yok
Cemile ÇAKIR (Hayatta Değil)	ADANA/Kozan- Bucak	1927	Bayan	Evhanımı	Yok
Naime ZEYPAK (Hayatta Değil)	ERZİNCAN	1923	Bayan	Evhanımı	Yok
Emine ERİÜRE (Hayatta Değil)	TOKAT/Zile/ Kırlar Köyü	1930	Bayan	Evhanımı	Yok

FOTOĞRAFLAR

